www.kitaphumar.com

ئەدەبىيات لوغىتى

1. نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى

نەسىردىن ئەپەندى — تەتقىقاتلاردىن قارىغاندا نەسىردىن ئەپەندى تارىختا ياشاپ ئۆتكەن رىئال شەخس بولۇپ مىلادىيە 1208 ـ يىلى تۈركىيىنىڭ ئاقشەھەرگە قاراشلىق فۇرتۇ يېزىسىدا تۇغۇلغان. كىچىك ۋاقتىدا دادىسى ئابدۇللادىن تەلىم ئالغان. كېيىن ئۆز ۋاقتىدىكى داڭلىق مەدەنىيەت ئوچاقلىرىدىن بىرى بولغان كونىياغا بېرىپ، ئۇ يەردىكى مەدرىستە بىلىم ئالغان. 1237 ـ يىلى ئاقشەھەر جامەسىنىڭ مۇدەررىسى بولغان. ئۇ مىلادىيە 1284 ـ يىلى ئاقشەھەر ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ قەبرىسى ھازىرمۇ شۇ جايدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا. نەسىردىن ئەپەندى نامىدىكى لەتىپىلەر يالغۇز ئۇيغۇرلار ئارىسىدىلا ئەمەس، بەلكى تۈركىيە، ئەرەب دۆلەتلىرى، ئىران، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شەرقى ياۋروپادىكى ھەر قايسى دۆلەتلەردە ئىنتايىن كەڭ تارقالغان.

خەلق ئەدەبىياتى — ئەمگەكچى خەلق بىۋاستە ئىجاد قىلغان، ئەمگەكچى خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ئەدەبىيات. ئۇ ئەپسانىلەر، رىۋايەتلەر، خەلق چۆچەكلىرى، خەلق دىراممىلىرى، ئەلنەغمىلەر، قوشاقلار ۋە باشقىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بېشارەت — ① ئالدىن بىرىلگەن خەۋەر، ئۇچۇر، بەلگە. ② ئىپادە، ئىنكاس، ئىشارەت.

ئۆرنەك — ① باشقىلارنىڭ تەقلىد قىلىپ ياسىشىغا، ئىشلىتىشىگە ئەرزىيدىغان نەرسىلەرنىڭ ئۆلگىسى ۋە شۇنداق ئۆلگە بولىدىغان نەرسە. ② باشقىلار ئەگەشسە، ئۆگەنسە ئەرزىيدىغان ئىش ياكى ئىلغارلىق نەمۇنىسى.

تەپەككۇر — ① ئادەم مېڭىسىنىڭ رىئاللىقنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئىنكاس قىلىشى، ئوبيېكتىپ ۋەقەلىك ھەققىدىكى چۈشەنچە، تەسەۋۋۇر. ② پىكىر يۈرگۈزۈش، ئويلاش، خىيال.

تەكەببۇر — ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان كىبىرلىك.

كايىش ــ ① خاپا بولۇش، ئاچچىقلىنىش؛ ② ئاۋارە بولماق، مۇشاققەت تارتماق.
ۋىجدان ــ كىشىنىڭ ئۆز ھەرىكىتى، قىلمىشى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى ھەققىدە جەمئىيەت ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ۋە ئىنساب، دىيانەت.
ساختىپەز ــ يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق بىلەن ئىش كۆرىدىغان، باشقىلارنى ساختا قىلىدىغان كىشى.
تارازا ــ ئېغىرلىق ئۆلچەش ئەسۋابىنىڭ بىر تۈرى.
ئىشتىياق ــ بىرەر ئىش ياكى بىرەر نەرسە، ئىشقا بولغان قىزىقىش، زوق، ھەۋەس.

2. مەسەللەر

مالچى ــ قوي، ئۆچكە قاتارلىق چارۋىلارنى يايلاقتا يايلىتىپ باققۇچى؛ پادىچى.
خىرىس قىلىش ــ بىراۋغا قەستەن ياكى ئۆچلۈك بىلەن قىلىنغان ھەيۋە، چېقىلىش.
پەخەس بولۇش ــ ھوشيار بولۇش، دىققەت قىلىش، ئاگاھ بولۇش.
قاپسىلىش ــ قورشاۋدا قېلىش، مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قېلىش، بىر يەرگە قىسىلىپ قېلىش.
ئالاقزادە بولۇش ــ نېمە قىلىشنى ئېنىق بىلمەي، تىنەپ ـ تەمتىرەپ، ئالاق ـ جالاق ھالەتتە، قورۇققان ھالدا.
خۇن ــ ① قان؛ ② جان؛ ③ نۇر؛ ④ قان ـ قەرز.
شىكايەت قىلىش ــ بىرەر ئىش ياكى ئەھۋالنىڭ ئادىل بولمىغانلىقىنى ۋەياكى ئۆز كۆڭلىدىكىدەك ئېلىپ بېرىلمىغانلىقى سەۋەبلىك ئېيتىلىدىغان نارازىلىق.
زۇلۇم ــ ① كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارغا، زالىملارغا مەزلۇملارغا ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچىلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچىلارغا سالىدىغان جەبىر ـ جاپاسى، شەپقەتسىز ئېزىش، ئىستىبداتلىق. ② جەبىر ـ جاپا، مۇشاققەت.
ئۇجۇقتۇرۇش ــ ① يوقۇتۇش، ئۆلتۈرۈش. ② گەپ قىلالمايدىغان قىلىۋېتىش، جىمىقتۇرۇش.
تالاش ــ جېدەل، غۇلغۇلا.

www.kitaphumar.com

گوداك ــ ئۇيۇلۇپ ئورا بولۇپ قالغان ياكى توپىسى قېزىۋېلىنغان چوڭ ئويمان يەر؛ ئازگال.
تومۇز ــ ① ئەڭ ئىسسىق بولغان 6 ـ ئاي ۋە 8 ـ ئاي ئارىلىقىدىكى ۋاقىت. ② 24 مەۋسۇمنىڭ بىرى بولۇپ 7 ـ ئاينىڭ 22 ـ، 23 ـ ياكى 24 ـ كۈنلىرى.
خەيرىسىز ــ يامان خۇسۇسىيەتكە ئىگە، سەلبىي، بەختسىز، تەلەيسىز.
قاپ يۈرەك ــ قورقۇنچاق، تەۋەككۈلچى.
قاپاق كاللا ــ دۆت، كاللىسى ھېچنەرسىگە ئىشلىمەيدىغان، خاتىرىسى جايىدا ئەمەس، تەپەككۇر قىلالمايدىغان.
ئالىيلىرى ــ ئالىي تەبىقىگە مەنسۇپ ياكى مەنسەپكە ئىگە كىشلەر ۋە ئۇلارنىڭ نامىنى ئۇلۇغلاپ ئېيتىلىدىغان مۇراجەت فورمىسى.
ئىجازەت قىلىش ــ بىرەر ئىش ئۈچۈن بېرىلگەن رۇخسەت.
تايغان ــ ① ئىتنىڭ بىر خىلى. بىلى ئىنچىكە، پاچىقى ئۇزۇن ۋە يۈگۈرەك كېلىدۇ. ② تېۋتى، توكى، موىي پەس.
ئەبلەخ ــ قىلمىشى، ھەرىكىتى چېكىدىن ئاشقان، ئۆتۈپ كەتكەن، قەبىھ، يارىماس، رەزىل.
كوي ــ I ① ئوي، خىيال. ② غەرەز، مەقسەت. ③ بىرەر مەقسەت بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان پائالىيەت ياكى ئىش. II كوچا، يول. III جۇڭگونىڭ پۇل بىرلىكى يۈەن.
ھېساب ئېلىش ــ مەسئۇلىيىتىنى، جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتە قىلىش.
تەقدىر ــ ① دىنىي چۈشەنچە بويىچە ئالدىن بەلگىلەپ قويۇلغان پېشانىگە پۈتۈلگەن كۆرگۈلۈك، قىسمەت. ② كېلىچەك، ئاقىۋەت، ئىستىقبال.
شۆلگەي ــ رېفلېكىس تەسىرىدە ئېغىز بوشلۇقىدا پەيدا بولىدىغان سۈيۈقلۇق، شال.
شاھ ــ ① پادىشاھلىق تۈزۈم يۈرگۈزۈۋاتقان دۆلەتلەردىكى ئەڭ ئالىي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگۈچى شەخس؛ پادىشاھ، خان. ② شاھمات ئويۇنىدا ئەڭ ئاساسى باشقا ئۇرۇقلارنىڭ ھەممىسى قوغدايدىغان ئۇرۇق، باشقا ئۇرۇقلارغا قارىغاندا ئېگىزرەك بولىدۇ. ③ شاھمات ئويۇنىدا قارشى تەرەپنىڭ شاھىغا قىلىنغان ھوجۇم، زەربە.
ئەرۋاھ ــ ① روھ؛ ② ئۆلگەن كىشىنىڭ ئادەم خىيالىدا ياكى چۈشىدە كۆرگەن كۆلەڭگىسى. ③ ئادەمنىڭ جانسىز، گۆشسىز ئىسكىلىتى.
پالاش ــ بىرەر جىنايەت ياكى گۇناھ بىلەن ئەيىبلەپ بىر يۇرتتىن باشقا بىر

جاپالىق يۇرتقا ھەيدەش، سۈرگۈن قىلىش.

خائىن — ① ئەھدىسىنى، قەسىمىنى بۇزۇپ ئىش قىلغان كىشى. ② ئۆز ۋەتىنى، خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە زىت ئىش قىلىدىغان، دۈشمەن تەرەپ بىلەن ھەمكارلاشقان، دۈشمەن تەرەپكە ئۆتكەن كىشى؛ ساتقىن.

مەسەل — ① ئەخلاقى تەربىيە خاراكتېرىنى ئالغان ۋە ھەجىۋى تۈستىكى ئوبرازلاشتۇرۇلغان كىچىك شېئىرىي ياكى نەسرىي ئەسەر. ② ئوخشاش .

ھالاك بولۇش — ئۆلۈش ، يوقىلىش ، تۈگەش .

مۇتتەھەم — باشقىلارغا يولسىزلىق قىلىدىغان، ئۇرۇنسىز بوزەك قىلىشقا ئۇرۇندىغان، ئۇششۇق.

رەزىل — ① كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان، پەسكەش، ئىپلاس، رەسۋا. ② رەھىمسىز، قەبىھ، ئەشەددىي، ۋەھشىي.

3. قوشاقلار

كۆچ ـ كۆچ قوشىقى — 1871 ـ يىلى چاررۇسسىيە ئەسكەر چىقىرىپ، ئىلى رايونىنى بېسىۋالدى. مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئون يىل جاپالىق كۈرەش قىلىش ئارقىلىق 1881 ـ يىلى تۈزۈلگەن «ئىلى شەرتنامىسى» دىن كېيىن چاررۇسسىيە ئېلىدىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. ئىلى رايونى چاررۇسسىينىڭ قولىدىن قايتۇرۇپ ئېلىنغاندىن كېيىن، چاررۇسسىيە جاھانگىرلىكىنىڭ ئالدىشى ۋە تەھدىتى، شۇنداقلا چىڭ سۇلالىسىنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن خەلقتىن دەھشەتلىك ئۆچ ئېلىشى سەۋەبىدىن بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلاردىن 56 مىڭ ئۆيلۈك كىشى چاررۇسسىيە زېمىنىغا كۆچۈشكە مەجبۇر بولدى، ئۇنىمغانلار دۇمبالاندى، كۆچۈرۈلگەن ئاھالىلەر روسسىيە زېمىنىغا كىرگەندىن كېيىن قۇللارچە مۇئامىلىگە ئۇچرىدى. خەلق چاررۇسسىيە جاھانگىرلىكىنىڭ ئەنە شۇ جىنايى قىلمىشلىرى ۋە جاھانگىرلارغا بولغان قاتتىق ئۆچمەنلىكى ۋە غەزەپ ـ نەپرىتىنى ۋە ئۆز ئانا يۇرتى، ئۇرۇق ـ تۇققانلىرى ۋە يۇرتداشلىرىنى چوڭقۇر سېغىنىش ھېسسىياتىنى ئىپادىلەيدىغان قوشاقلارنى ئىجاد قىلغان . كېيىن بۇ قوشاقلار «كۆچ ـ كۆچ قوشىقى» نامى بىلەن كەڭ تارقالغان.

قېرىشىش — باشقىلار بىلەن ئۆچەكىشىش، زىتلىشىش.

تۆمۈر خەلىپە — 1891 ـ يىلى تۇرپاندا توغۇلغان. 1893 ـ يىلى ئائىلىسى بويىچە قومۇلنىڭ قۇراي يېزىسىغا كۆچۈپ كەتكەن. 1912 ـ يىلى قومۇل

www.kitaphumar.com

دېھقانلىرىغا باشلامچىلىق قىلىپ ئەينى ۋاقىتتىكى قومۇل ۋاڭلىرىغا ۋە ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن. ياڭ زېڭشىنىڭ دامىغا چۈشۈپ ئۆرۈمچىگە كەلگەن. 1913 ـ يىلى كۆزدە ياڭ زېڭشىن تەرىپىدىن مەخپىي ئۆلتۈرۈلگەن.

لاچىن ــ قۇشلار كىلاسى لاچىن ئائىلىسىدىكى بىر قۇش. ئەركىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 40 سانتىمېتىر كېلىدۇ. باش قىسمى بىلەن بويىنىنىڭ يان تەرەپلىرىدىكى پەي تۈكلىرى قارا رەڭلىك، ئازراق كۆكۈچ ئارىلاش، دۈمبە تەرەپلىرى كۆك كۈلرەڭ، قورساق قىسىملىرى ئاقۇچ ھەم قارا ئالىسى بار، ئۇچۇشى تېز، يىرتقۇچ كېلىدۇ، چوڭ قۇشلارنىمۇ ئوۋلىيالايدۇ. شىمالدا كۆپىيىدۇ، دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىدا قىشنى ئۆتكۈزىدۇ. شىنجاڭدىمۇ بار.

توڭگۇز ــ ① سۈت ئەمگۈچى ھايۋان بولۇپ ، بۇرۇن ۋە ئېغىز تۇمشۇقلىرى ئۇزۇنچاق ، كۆزى كىچىك ، قولىقى چوڭ ، پۇتى قىسقا ، تېنى سېمىز بولىدۇ . ئادەتتە كۆندۈرۈلۈپ ئۆيدە بېقىلىغىنى «چوشقا » دەپمۇ ئاتىلىدۇ . ② كۆچمە . « ئەبلەخ » ، « ھايۋان » دېگەن مەنىدىكى تىل ئاھانەت سۆزى . ③ مۆچەل يىل ھېسابىدا ئون ئىككىنچى يىلنىڭ نامى .

كۇرە ــ ① ئاشلىق ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ياغاچ ياكى قومۇچتىن سۈكەن شەكلىدە ياسىلىدۇ. ② ئون شىڭغا تەڭ ھەجىم ئۆلچەم بىرلىكى.

خەلىپە ــ ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئەت ئەقىدىلىرىنى ياخشى بىلىدىغان ئۇقۇمۇشلۇق دىنىي زات.

خۇخەنزە ــ باتۇر ۋە قەيسەر ئەر ، يىگىت ؛ ئوغۇل بالىنىڭ ئوغۇل بالىسى .

ياۋ ــ ئۆرۈش ، جەڭدىكى قارشى تەرەپ ، دۈشمەن ، رەقىب .

دارىن ــ مەرتىۋىلىك ئەمەلدار.

ئارچا ــ ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ. ئېگىز ئۆسىدۇ، كىچىك شاخلىرى تۈز، تۆۋەنگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى تەڭگىچە شەكلىدە بولۇپ، مېۋىسى شارسىمان، ياغىچى پۇراقلىق ھەم بەك چىڭ بولىدۇ. قۇرۇلۇشقا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

بابلاش ــ ① ئەدىبىنى، جازاسىنى بېرىش، جايلاش. ② بىرەر ئىشنى كۆڭلىدىكىدەك، مۇۋاپىق بېجىرىش، بەجا كەلتۈرۈش، ئورۇنداش. ③ بىرەر ئىشتا ياكى گەپتە باشقىلارنى ئالداش، گوللاش.

زارەتلىك ــ ئۆلگەن كىشلەرنى كۆمىدىغان جاي؛ قەبرىستانلىق.

رەھمەتلىك ــ خۇدانىڭ رەھمىتىگە لايىق؛ مەرھۇم.

هاشار ــ ھۆكۈمەت ياكى ھۆكۈمدارلارنىڭ ئۇرۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن ھەقسىز ئىشلەپ بېرىدىغان مەجبۇرىي ئىشلەپ بېرىدىغان ئەمگەك.

يارلىق ــ ① تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن يار شەكىللىنىپ قالغان جاي. ② بىرەر كىمگە ئەمەل، ئۇنىۋان بېرىلگەنلىكى ياكى بىرەر ئىشنى ئورۇنلاش توغرىسىدىكى رەسمىي ئۇختۇرۇش، ھۆججەت، پەرمان، بۇيرۇق.

زالىم ــ كىشىلەرگە جەبىر- زۇلۇم سالىدىغان، كىشىلەرنى ئېزىدىغان، رەھىمسىز.

دورغا ــ ① ۋاڭ تەرىپىدىن بىر يېزىنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا بەلگىلەنگەن ئەمەلدار. ② كونا جەمئىيەتتە ئەمەلدارلارنىڭ يۇگۈر- يېتىم ئىشلىرىنى قىلىدىغان خىزمەتچى.

ھار ــ ئۇيات، نومۇس.

خار ــ ① ئېتىبارغا ئېلىنمايدىغان، ئەزىز ئەمەس، كەمسىتىلگەن. ② قىممىتى يوق قەدىرسىز. ③ (خا) ئۆي ئۆگزىسىگە سېلىنغان جەگلەرنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىككى ئۇچى تامنىڭ بېشىغا قويۇلىدىغان چوڭ لىم ياغاچ.

سىيادان ــ ① ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، مايسىسى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. سۇغۇق يەلنى ھەيدەش، خۇننى راۋان قىلىش، قاننى جانلاندۇرۇش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

تاۋار ــ ① ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىلغان ئەمگەك مەھسۇلاتى. ② فابرىكىدا توقۇلغان تىگى بىلەن گۈللىرىنىڭ رەڭگى ئوخشاش بولغان يىپەك رەخت.

جانان ــ ① قەددى- قامىتى كېلىشكەن گۈزەل ئايال. ② ياخشى، گۈزەل، چىرايلىق. ③ يېقىن كىشىلەرگە نىسبەتەن مۇراجەت ۋە ھۆرمەت مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. ④ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

پوتا ــ بەلگە باغلىنىدىغان رەخت، بەلۋاغ.

4. يېزىقچىلىق ۋە ئاغزاكى ئالاقە

لەتىپە ــ كۈلكىلىك ۋەقە- ھادىسە ھەققىدىكى كىچىك ھېكايە. ئۇ خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ ئاممىباب ژانىرلىرىدىن بىرى بولۇپ ئۇنىڭدا جەمئىيەتتىكى ناچار ئىش، ناچار خاھىش ۋە خىيانەتچى، پارىخور، جازانىخور

كىشىلەر پاش قىلىنىدۇ. خەلقنىڭ دانالىقى، سەزگۈرلىكى ۋە تەدبىرچانلىقى ئىپادىلىنىدۇ.

قوشاق ــــ I ① بىر ـ بىرىگە چېتىلغان، قوشۇلغان. ② بىر ئارغامچا بىلەن ئۆز ـ ئارا چېتىلىپ باغلانغان ئۇلاغلار. II كۆپىنچە يەتتە بوغۇملۇق، تۆت مىسرالىق بولىدىغان رىتىم ۋە ئاھاڭدارلىقى كۈچلۈك، سۆزلىرى ئاددى، ئەمما جانلىق، ئوبرازلىق، ناخشا قىلىپ ئوقۇشقا ئەپلىك بىر خىل شېئىرىي ئەسەر.

كارتىنا ــــ (رۇسچە) كىنو ـ فىلىم ، كىنو كارتىنىسى ، مۇستەقىل بەدىئىي قىممەتكە ئىگە بولغان تەسۋىرى سەنئەت ئەسىرى. ئەدەبى ئەسەرلەردىكى مەلۇم كۆرۈنۈشلەرنىمۇ كۆرسىتىدۇ .

تەقلىد قىلىش ــــ ① باشقىلارغا ئەگىشىش، ئوخشىتىش، دوراش. ② ئەمەلىي ئېھتىياجغا ئاساسەن ئادەم ۋە جانلىق، جانسىز نەرسىلەرنىڭ ئاۋازىنى، ھالىتىنى ئۆز پېتىچە ئىپادىلەش ھالىتى.

ئىجادىي ــــ ئىجاد قىلىش ۋە ئىجادىيەت بىلەن باغلىنىشلىق بولغان ئىجادىيەت يېڭىلىق يارىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئىجاد قىلىنغان.

5. قوش لوككىلىق ياۋا تۆگە

كۈچتۈڭگۈر ــ جىسمانى كۈچى ئارتۇق، قاۋۇل، ناھايىتى كۈچلۈك.

سەلتەنەت ــــ ① خان، ئەمىر، پادىشاھلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ۋە شۇنداق ھۆكۈمرانلارنىڭ قول ئاستىدىكى دۆلەت ياكى ئۇلار يۈرگۈزگەن ھاكىمىيەت. ② ھەيۋەت، سۈر، داغدۇغا، تەنتەنە، ھەشەمەت.

بەتنىيەت ــ يامانلىقنى ئويلايدىغان، نىيىتى بۇزۇق، نىيىتى يامان.

ساتتار سالىخ ــ (1945ـ1992) مىللىتى تاتار، تۆگە تەتقىقاتچىسى، ئىلى چاۋچىلىق، مال دوختۇرلۇق مەكتىپىنىڭ دوتسىنتى.

لوككا ــ ئۆركەش : ① دەريا، دېڭىز سۇلىرىنىڭ بوران تەسىرىدە داۋالغۇپ ھاسىل بولغان دولقۇنىنىڭ يۇقىرىغا تىك كۆتۈرۈلگەن قىسمى ؛ سۇنىڭ داۋالغۇپ ئېگىز كۆتۈرۈلىشى ؛ دولقۇن. ② تۆگىنىڭ دومبىسىدە بىر ياكى ئىككىلا بولىدىغان، قېلىن يوغان ياغ قاتلىمىدىن ئىبارەت چوقچىيىپ تۇرىدىغان ئۆسمە؛ لوككا. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

رەزىل ــــ ① كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان، پەسكەش، ئىپلاس، رەسۋا. ② رەھىمسىز، قەبىھ، ئەشەددىي، ۋەھشىي.

سالجا ــ بوغوم پوتلوق هايۋان، تېنى ئېلىپپىس شەكلىدە بولۇپ، باش، كۆكرەك ۋە قورساق قىسمى بىرلىشىپ كەتكەن، توت جۈپ پۇتى بار قان شورىغۇچى پارازىت.

قان شورىغۇچى پارازىت ــ ھايۋانلار ۋە قۇشلار تېنىدە ياشاپ، شۇ خىل جانلىقنىڭ قېنىنى شوراپ ھايات كەچۈرىدىغان بىر خىل زىيانداش قۇرت.

تەبئىي تاللىنىش ــ جانلىقلارنىڭ تەبئىي مۇھىتتا ياشاش جەريانىدا تەبىئەت قانۇنىيىتى بويىچە كۈچلۈكلەرنىڭ، تەبىئەتكە ماسلىشالىغانلىرىنىڭ ھايات قېلىپ، ماسلىشالمىغانلىرى ۋە ئاجىزلىرىنىڭ شاللىنىپ يوقىلىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ھالاك بولۇش ــ ئۆلۈش ، يوقىلىش ، توگەش .

كۈيلەش ــ ① بىرەر ئادەم ياكى نەرسە قاتارلىقلارنى ناخشا قوشاقلار بىلەن تەرىپلىمەك . ② يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ چىشىلىرى تۇخۇم يېتىلىشنىڭ ھارپىسىدا فىزىئولوگىيە جەھەتتىن چېتىشىشنى تەلەپ قىلماق .

بوتلاق ــ توگىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان بالىسى .

تەمتىلەپ ــ ① ئۇياق ـ بۇياققا ئۆرەكسىمان چايقىلىپ، تاشلىنىپ ، ئاستا ـ ئاستا قەدەم ئالماق. (باللار ھەققىدە) ② بىرەر نەرسىگە تايىنىپ ، ئاستا دەلدەڭشىپ ماڭماق.

خالىس ــ ① ھەممىگە بىر خىل نەزەر بىلەن قارايدىغان ، بىر تەرەپكە يان باسمايدىغان ؛ بىتەرەپ . ② ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلىمەيدىغان، تەمە قىلمايدىغان ، غەرىزى يوق. سەمىيمىي . ③ ھەق تەلەپ قىلمايدىغان ، ھەق ئالمايدىغان، ھەقسىز؛ چىن كۆڭلىدىن . ④ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

پروفېسسور ــ ئالىي مەكتەپلەردىكى ئالىي دەرىجىلىك ئىلمى ئۇنۋان ئالغان ئوقۇتقۇچى .

قاقشال ــ ① بەك قۇرۇپ كەتكەن ، ناھايىتى قۇرۇق . ② قۇرۇپ ، شاخ ۋە يوپۇرماقلىرى قالمىغان دەل ـ دەرەخ ، يۇلغۇن ، چاتقال ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر. ③ ئورۇقلۇقتىن بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان ، قۇرۇق ئۇستىخان ، ناھايىتى ئورۇق ، جۇدەڭ .

ساقاتقى ــ بىر خىل پارازىت جانلىق ، چوڭ ھايۋانلارنىڭ قېنىنى شوراش ئارقىلىق ھايات كەچۈرىدۇ .

تەھلىكە ــ ھالاكەت ، خەۋپ ـ خەتەر ، بەختسىزلىك بىلەن

ئاخىرلىشىدىغانلىقى ئېنىق بولغان ۋەھىمە ؛ تەشۋىش .

ئاتكىرىتكا ــــ بىر تەرىپىگە سۈرەت چۈشۈرۈلگەن ، سالام خەت ، تەكلىپ ۋە تەبرىكنامىلەر يېزىشقا ئىشلىتىلىدىغان كارتا .

مایاق ــ قوي، ئۆچكە، تۆگە قاتارلىق بەزى ھايۋانلارنىڭ، توخۇ، كەپتەر قاتارلىق بەزى قۇشلارنىڭ يۇمىلاق ياكى قاتتىقراق پوقى.

كۆرگە ــــ چۆلدە ئۆسىدىغان ياتناقسىمان ئۆسۈملۈك. قومۇش ـ باشاقلار ئائىسىلىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، كۆپىنچە سۇ بويلىرىدا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىلدە، غولىنىڭ ئىچى كاۋاك، غولىدا بورا تۇقۇغىلى ياكى قەغەز ياسىغىلى بولىدۇ.

ياۋا ھىڭگان ــــ دالىلاردا چۆل ـ جەرىلەردە ياشايدىغان ئادەملەرگە كۆنمىگەن چىشى تۆگە، قايمال.

زىمىستان ــــ ① قىش پەسلى، قىش. ② كۆچمە مەنىسى : مۇددىھىش، قاراڭغۇ، زۇلمەت.

ئاشىق ــــ ① بىراۋنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالغان، مۇھەببەت قويغان كىشى. ② كۆچمە مەنىسى : بىرەر نەرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالغان، ئۇنىڭغا بېرىلگەن كىشى. ③ تەركىدۇنيا ھالدا بارلىقىنى خۇداغا بېغىشلىغان، كۆپىنچە ئىبادەتخانىلاردا يېتىپ ـ قوپىدىغان، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆستۈرۈلگەن كىشى، دەرۋىش.

ۋاپا ــــ دوستىغا، يارىغا ۋە يېقىن كىشىلىرىگە بولغان ساداقەت: كۆيۈم، سۆزىدە قەتئىي تۇرۇش، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش.

6. بۇركۈت

سىمۇۋۇل ــ ① ئىستىلىستىكىلىق ۋاستىلەرنىڭ بىرى بولۇپ ، بۇنىڭدا بىرەر ئىش ، نەرسە ، ھادىسە قاتارلىقلار شەرتلىك ھالدا شۇلار ئىپادىلەپ بېرىدىغان ياكى ئەسلىتىدىغان تۇرمۇش ھادىسىلىرى، ئۇقۇملار ۋە نەرسىلەرگە بەلگە قىلىنىدۇ ياكى تەققاس قىلىنىدۇ . ② بىرەر غايە ، چۈشەنچە ، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئىپادىلەيدىغان ، ئەسلىتىدىغان باشقا خىل نەرسە ، ھادىسە ياكى شەرتلىك بەلگە .

قارچىغا ــــ يىرتقۇچ قۇشلار تۈركۈمىدىكى بىر خىل ئوۋ قۇشى، تېنى قېنىق قوڭۇر، ئۈستۈنكى تومشۇقى ئىلمەك، تىرنىقى ئۆتكۈر، كۆرۈش قۇۋۋىتى

www.kitaphumar.com

يۇقىرى كېلىدۇ. قولغا كۆندۈرۈلسە، ئۇنىڭ بىلەن غاز، ئۆردەك، قىرغاۋۇل، پاختەك قاتارلىق قۇشلارنى ۋە ياۋا توشقانلارنى ئوۋلاشقا بولىدۇ.

يىرتقۇچ — ① يىرتىدىغان، ئۆتكۈر. ② جانلىقلار بولۇپمۇ ھايۋانلار گۆشى بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان، گۆشخور، ۋەھشىي، ياۋۇز (ھايۋانلار ھەققىدە) .

تاز قارا — ئېلىمىزدە ياشايدىغان بۈركۈت تىپىدىكى ناھايىتى كۈچلۈك، يىرتقۇچ قۇش. ئاساسەن ئۆلگەن ھايۋانلارنىڭ تاپلىرىنى يەيدۇ، بەزىدە يەنە كىچىك قۇشلار ۋە بەزى جۈغى كىچىك ھايۋانلارنىمۇ تۇتۇپ يەيدۇ، چۆل- باياۋانلاردا، تاغلىق رايونلاردا ياشايدۇ.

شۇڭقار — ① بۈركۈت تىپىدىكى ناھايىتى كۈچلۈك، يىرتقۇچ ئوۋچى قۇش. ② كۆچمە مەنىسى : باتۇر، قەھرىمان، مەرد، پالۋان.

بىئولوگىيىلىك — بىئولوگىيىگە ئائىت، بىئولوگىيىگە تەئەللۇق.

ئولجا — ① ئۇرۇش - جەڭلەردە قارشى تەرەپتىن تارتىۋېلىنغان ، غەنىمەت ئېلىنغان بۇيۇم ، نەرسە . (2) شىكار ، ئوۋغا چىققاندا ئوۋلىغان نەرسە .

تاپ — I ھايۋانات ياكى جانلىقلارنىڭ ئۆلۈكى ، مۇردا ، جەسەت . II ① ئېتىزنى ئاغدۇرغاندا قالغان قوش ئىزى . ② ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ. III پەيت ، پۇرسەت ، ۋاقىت IV چىدام ، تاقەت ، بەرداش .

چىرىندىخور — چىرىندىنى يەپ، چىرىندى ئىچىدە ياشايدىغان.

تاغ قىيالىرى — تاغلاردىكى تىك يارلار ياكى نىسبەتەن تىكرەك بولغان جىرالار.

چىۋىق — تال، سۆگەت قاتارلىقلارنىڭ يىڭى ئۆسكەن، يۇمران ۋە ئىنچىكە شېخى. ② ئىنچىكە تۆمۈر تاياقچە.

تاغ يۇتىسى — تاغنىڭ يانباغرى، بەل.

ھاۋا ئېقىمى — ئاتموسفېرادىكى تۇرلۇك تەركىبكە ئىگە ماددىلارنىڭ ئاربلاشما ھالەتتە تۇرلۇك ھاۋارايى سەۋەبلىرى تۈپەيلىدىن تەرتىپلىك يۆتكىلىشى نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن ئېقىم: شامال، بوران ياكى ئىسسىق ھاۋانىڭ بەلگىلىك يۆنىلىشتە يۆتكىلىشى.

يەلكە — بويۇننىڭ ئارقا قىسمى: مۈرە، ئۆشنە.

ئالتاغىل — ① ئاق داغلىرى بولغان، ھەر خىل رەڭ ئالغان. ② بىر خىل بولمىغان، تەرتىپسىز، قالايمىقان: ئېگىز-پەس، يۇقىرى- تۆۋەن.

ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق — ئېكولوگىيىلىك سىستېمىدىكى ئورگانىزملار

بىلەن مۇھىت شارائىتى ئارىسىدا ئۇزۇن تارىخى دەۋرلەر ئارقىلىق ئۆز- ئارا تەسىر قىلىپ، ئۆز- ئارا ئىزگىنلەپ، ئەڭ ئاخىرىدا بىر مۇرەككەپ، بىر پۈتۈن گەۋدە شەكىللىنىدۇ. مانا بۇ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقتۇر.

7. چايان بىلەن دۆڭنىڭ ئېلىشىشى

مەخلۇق ـــ ① ئىنسان ۋە پۈتۈن جانىۋارلارنىڭ ، تىرىك مەۋجۇداتلارنىڭ ئومۇمى نامى . ② كۆچمە . بىر نەرسىگە ئوخشىمايدىغان ، خۇنۇك ياكى ئەخلاقسىز ، نىيىتى يامان ۋە شۇنىڭدەك ئۆزىنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغان ، ئۆچ كۆرىدىغان كىشىلەرنى كەمسىتىپ ئېيتىلىدۇ .

تەسەۋۋۇر ـــ ① كۆز ئالدىدا مەۋجۇت بولمىغان شەيئىلەرنىڭ كونكرېتنى ئوبرازىنى ئويلاپ چىقىش . ② سەزگۈ ماتېرىياللىرى ئاساسىدا يېڭىدىن ماسلاشتۇرۇش ئارقىلىق ، يېڭى ئوبراز يارىتىشنىڭ پسىخولوگىيىلىك جەريانى . ③ ھېسسى بىلىش باسقۇچىنىڭ يۇقىرى پەللىگە تەۋە بىلىش جەريانى . ئىدراك ئاساسىدا ھاسىل بولىدۇ . ئىدراكتىن يۇقىرى تۇرىدۇ . بىلىش نەزەرىيىسىدە بەزىدە «ئوبراز» دەپمۇ ئېيتىلىدۇ .

يىرگىنچلىك ـــ كىشىنى قاتتىق بىزار قىلىدىغان، يىرگەندۈرىدىغان.

كۆپۈشكەن ـــ ① ئۆرلىگەن، كېڭەيگەن، يوغىنىغان. ② كۆچمە مەنىسى: رەنجىمەك، نارازى بولماق.

جاۋغاي ـــ ئېغىزنىڭ ئىككى چەت بۇرجىكى.

لۆمشۈپ ـــ لۆم- لۆم قىلىپ، بىر كۆتۈرۈلۈپ بىر بېسىلىپ تۇرماق.

قەبىھ ـــ كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان، نەپرەتلەندۈرىدىغان، سەسكىندۈرىدىغان رەزىل، يارىماس.

ژورنالىست ـــ گېزىت- ژورناللارغا ھەر خىل تېمىدا ماقالىلەر يېزىپ تۇرىدىغان ۋە ئۇنى چىقىرىشقا قاتنىشىدىغان كىشى، ئەدىب.

مېدالىئون ـــ ئېچىگە رەسىم ياكى باشقا نەرسىلەر سېلىنغان، يۇمىلاق ياكى قىرلىق شەكىلدە قاپچۇققا ئوخشاش ياسالغان، بوينىغا ئېسىلىدىغان زىننەت بويۇمى.

نىمكەش ـــ بىر ئاز كېپىلگەن ياكى ئىشلىتىلگەن، پىتىدىن چۈشكەن.

نالە ـــ ① غەم- ئەلەم، دەرت- ھەسرەتنى ئىپادىلەيدىغان دەردلىك ئاۋاز؛ پەرياد، پىغان. ② يالۋۇرۇش، ئىلتىجا، ئۆتۈنۈش قاتارلىق تەلەپ تۇيغۇلىرىنى

ئىپادىلەيدىغان مۇڭلۇق ئاۋاز، يىلىنىپ قىلىنغان ئىلتىجا ئاۋازى.
پارس — شۇ نام بىلەن ئاتالغان كىشى ۋە شۇ مىللەتكە تەۋە كىشى. ئۇلار ئىراننىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.
ئەرەب — شۇ نام بىلەن ئاتالغان كىشى ۋە شۇ مىللەتكە تەۋە كىشى. ئۇلار سەئۇدى ئەرەبىستان ۋە ئەتراپىدىكى بىر قىسىم ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.
ھىندى — شۇ نام بىلەن ئاتالغان كىشى ۋە شۇ مىللەتكە تەۋە كىشى. ئۇلار ھىندىستاننىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.
رىۋايەت — مەلۇم كىشى ، ئىش ، نەرسە ياكى مەلۇم ۋەقە توغرىسىدا خەلق ئارىسىدا قەدىمدىن تارتىپ ، ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ كەڭ تارقىلىپ كېلىۋاتقان ئاغزاكى ھېكايە ؛ ئەپسانە .
چۆچەك — I ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت ھادىسىلىرى توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرلىرىنى، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى ۋە ھەر خىل ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى فانتازىيىلىك ئاساستا كۈلكىلىك ۋە قىززىقارلىق قىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ئاغزاكى ھېكايە. II ياغاچتىن ئۈيۈپ ياسالغان چىنە.
كامار — ① ئويۇلغان جاي، تۆشۈك. ② ئۆۋا، ئىن.
نەشتەر — ① يارىنى يېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۆتكۈر تىغ. ② زەھەرلىك ھاشارەتلەرنىڭ چاقىدىغان ئەزاسى.
قەبرىستان — قەبرە كۆپ جاي، مازار، گۆرىستانلىق.
يار — I ① ئەڭ يېقىن كىشى ، بۇرادەر ، ئاغىنە ؛ ② ئۆز ـ ئارا تونۇشقان ، مۇھەببەتلەشكەن ؛ مەشۇق . ③ كۆچمە . مەدەت ، ئىلھام ، يار ـ يۆلەك . II سۇ ، تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن شەكىللەنگەن ئىنتايىن تىك چوڭقۇرلۇق ؛ ياداڭ ، قىيا .
باشمالتاق — باش بارماق.
ئېكسكاۋاتۇر — يەر كولاش، توپا قېزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ماشىنا.
ئىسكەتلىك — ① تەقى ـ تۇرقى قاملاشقان، قامەتلىك، فىگورىلىق. ② قۇرۇلمىسى، ھالىتى، نۇسخىسى چىرايلىق.
روبىرو — ① مەلۇم بىر نەرسە ياكى سۆزلىگۈچىگە قارىمۇ ـ قارشى بولغان تەرەپ؛ ئالدى، ئۇدۇلى. ② يۈز ـ تۇرانە، يۈزمۇ ـ يۈز، ئۇدۇلمۇئۇدۇل.

بەتبەشىرە ــ ① ئەلپازى، ئەپتى، چىرايى بۇزۇق؛ كۆرۈمسىز؛ سەت. ② يامان قىياپەت، ماھىيەت.

قىسقۇچپاقا ــ بۇغۇم پۇتلۇق ھايۋان. پۇتۇن تېنىدە قاسىراقلىق قاپچۇقى بار، كۆزىنىڭ سېپى بار، توغرىسىغا ئۆمىلەيدۇ. خىلىرى كۆپ.

شىشخال ــ ① بىر خىل قىمار ئەسۋابى. سۆڭەك، چاقچۇق، ياغاچ ۋە سۇلياۋ قاتارلىقلاردىن ياسىلىدۇ. كۆپ شەكلىدە بولۇپ، ئالتە يېقىغا رەت بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1، 2، 3، 4،5، 6 دانىدىن قىلىپ رەڭلىك چېكىتلەر ئويۇلغان بولىدۇ. ② شۇ خىل ئەسۋاب ئارقىلىق ئوينىلىدىغان قىمار.

قوۋۇز ــ I ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئىككى يان تەرىپى، يەنى ئىككى يان دىۋارى؛ II ئېغىزدا چېلىنىدىغان بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى. پولات، مىس، ئالتۇن، كۈمۈش قاتارلىق مېتاللاردىن ياسىلىدۇ.

بۆرتۈپ چىققان ــ تۇرتۈپ چىققان، كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ تۇرغان.

چاڭگال ــ ① چاڭ، پەنجە. ② كۆچمە مەنىسى : زۇلۇم، ئاسارەت، تۇتقۇنلۇق، نەزەربەند، رىجىم؛ ئىسكەنجە. ③ ساناق سانلار بىلەن قوشۇلۇپ، چاڭگاللىغىلى بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ.

رەقىب ــ ① رىقابەتلىشىش خاراكتېرىنى ئالغان مۇسابىقە ئويۇنلىرى، تالاش ـ تارتىش، بەس ـ مۇنازىرە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىكى قارىمۇ ـ قارشى تەرەپ، ئۆز ـ ئارا رىقابەتلەشكۈچى (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن) ② دۈشمەن، ياۋ. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

كېپىنەك ــ بىر خىل ھاشارات. قاناتلىرى كەڭ، رەڭگى چىرايلىق، تىنىچ تۇرغاندا تۆت قانىتى دۈمبە قىسمىدا تىك تۇرىدۇ، قورسىقى تار، ئۇزۇن، گۈل شىرنىلىرىنى شۈمۈرۈپ يەيدۇ.

ھالاك قىلىش ــ ئۆلتۈرۈش ، يوقىتىش ، تۈگىتىش ؛ مەغلۇپ قىلىش.

ناگان ـ ناگاندا ــ ئاندا ـ ساندا، بەزى ـ بەزىدە، گاھى ـ گاھىدا.

تاكتىكا ــ ① ئۇرۇش قىلىشتىكى پىرىنسىپ ۋە ئۇسۇل. ② كۆزلىگەن مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان كۈرەشنىڭ كونكرېت شارائىتىغا ماس ھالدىكى يولى، فورمىسى ۋە ئۇسۇلى، چارە ـ تەدبىرلىرى.

جانباز ــ بىرەر ئىشتا ئۆلۈش ـ تىرىلىشكە قارىماي ئەستايىدىل غەيرەت كۆرسەتكۈچى ، پىداكار.

ساۋۇت ــ قەدىمكى زامانلاردا بەدەننى نەيزە ، قىلىچ ، ئوق زەربىسىدىن ساقلاش ئۈچۈن جەڭدە كىيىلگەن ، تۆمۈر پارچىللىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇلاش ياكى

www.kitaphumar.com

پولات سىمدىن توقۇش ئارقىلىق تەييارلانغان ئۇرۇش كىيىمى .

قالقان ــ I قەدىمقى زامان ئۇرۇشلىرىدا بەدەننى قىلىچ، نەيزە قاتارلىقلارنىڭ زەربىسىدىن ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چەمبەر ياكى تۆت بۇرجەك شەكىلدىكى بىر خىل قورال. II مۇداپىئە ئۈچۈن قورغان تامنىڭ ئۈستىگە ئۈچبۇلۇڭ شەكلىدە تىزىلغان كېسەك قۇرۇلما.

زەرداب ــ ① كۆڭۈل ئېلىشقاندا ياكى قەي قىلغاندا ئېغىزدىن ياندىغان ئاچچىق سېرىق سۇ. ② جارائەتلەنگەن، يارىلانغان ئورگاندىن ئاجرىلىپ چىقىدىغان ياكى ئۇنىڭدا يىغىلىپ قالىدىغان سۇيۇقلۇق. ③ كۆچمە مەنىسى : دەرد ـ ئەلەم، ئازاب ـ ئوقۇبەت، خاپىلىق.

بۇژۇلداش ــ بۇژ- بۇژ ئاۋاز چىقىرىش، بۇژ- بۇژ قىلىش.

مەڭدەش ــ نېمە قىلىشىنى بىلمەي قېلىش، ھاڭۋېقىپ قېلىش؛ ھاڭ ـ تاڭ قېلىش، گاڭگىراش.

بىتاپ ــ بىرەر كېسەللىك بىلەن ئاغرىغان؛ ئاغرىق، كېسەل.

گىلدىڭشىپ ــ ھەر تەرەپكە سىلكىنىش؛ « گىلدىڭ ـ گىلدىڭ» قىلىش؛

قاقۋاش ــ ① تۇرمۇشتا جىق ئىشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن؛ زىيان تارتىدىغان، ئۆزىگە بەختسىزلىك كېلىدىغان يولغا ماڭمايدىغان؛ بەك قۇۋ، پىشقان. ② بېشىدىن كۆپ ئىش ئۆتكەن، كۆپنى كۆرگەن تۈپەيلى قۇۋلىشىپ كەتكەن ئادەم؛ قۇۋ كىشى.

پاجىئە ــ ئېچىنىشلىق ۋەقە؛ ھالاكەت؛ مۇسىبەت؛ بەختسىزلىك.

8. يېزىقچىلىق ۋە ئونىۋىرسال ئەمەلىيەت پائالىيىتى

ياۋايى ــ ① ئادەمگە كۆنمىگەن ، كۆندۈرۈلمىگەن ، تەبىئەتتە ئەركىن ياشاۋاتقان . ② ئۆزى تەبىئىي ئۆسىدىغان ياكى ئۆسكەن . (ئۆسۈملۈك) ③ مەدەنىيەتنىڭ ئىپتىدائى ھالىتىگە خاس بولغان ، قالاق ، مەدەنىيەتسىز : ④ ئىجتىمائى تۇرمۇشتىن چەتنىگەن ؛ قەبىھ، ، ۋەھشىي .

بۆكەن ــ I سۈت ئەمگۈچىلەرنىڭ بىر تۈرى. تەن شەكلى ئۆچكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. ئادەتتە شىنجاڭدىكى قاقشارلىق بۆكەن كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ يۈگۈرۈك ۋە ئۇسسۇزلۇققا چىداملىق؛ مۈڭگۈزلىرى ئاقۇچ ياكى سارغۇچ بولۇپ، سەل يايسىمان، ئاستى تەرىپى كاۋاك كېلىدۇ؛ مۈڭگۈزىنىڭ تىبابەتچىلىكتە قىزىتمىنى قايتۇرۇش، زەھەرسىزلەندۈرۈش، جىگەرنى كۈچلەندۈرۈش ۋە ئۈششاق ئاغرىقلارنى

داۋالاشتا ئالاھىدە رولى بار. II لوككا.
ئاق پالاقلىق دېلفىن ـــ سۈت ئەمگۈچى ھايۋان تىنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 3 مېتىر ئەتراپىدا بورۇن تۇشۇكى بېشىنىڭ ئۈستىدە، دۈمبىسى قارا كۆك رەڭدە بولۇپ، ئۈستىدە پالاقچىسى بولىدۇ. قورسىقى ئاق، ئالدى پۇتى پالاقچىگە ئۆزگەرگەن، ئادەتتە دېڭىز چوشقىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.
تەخىرسىز ــ تەخىر قىلىشقا، ساقلىتىپ قويۇشقا بولمايدىغان؛ ھاياللىق.
قۇشخانا ـــ قوي، كالا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى بوغۇزلاپ سويۇشقا تەييارلانغان مەخسۇس جاي.
ئەتكەسچىلىك ــ دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ ـ سېتىش چەكلەنگەن ماللارنى ئېلىپ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

مەشھۇر ئەسەرلەرنى تونۇشتۇرۇش كەلىمە ۋە دېمىنە

نادىر ـــ كەم تېپىلىدىغان، كەم ئۇچرايدىغان، ناھايىتى ئېسىل، ئەلا؛ بىباھا، قىممەتلىك.
نەزىرى چۈشۈش ــ دىققىتىنى تارتىش، قاراش، كۆرۈش.
شۈمشەيگەن ــ ① بىرەر سىرتقى تەسىردىن بەدەنلىرى قورۇلۇپ تۈگۈلۈپ قالغان ھالەت؛ ② كۆچمە مەنىسى : ناچار ھالەتتە قېلىش، بىچارىلىشىش، غەمكىن، مىسكىن بولۇپ قېلىش.
روزغار ــ ① كۈن كەچۈرۈش ئۈچۈن ئىستېمال قىلىنىدىغان ئوزۇق ـ تۈلۈك، يېمەك ـ ئىچمەك، ئاشلىق ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر؛ ئوزۇقلۇق. ② ئۆي ـ جاي، ماكان؛ مال ـ مۈلۈك، تەئەللۇقات، ئۆي، بىسات. ③ تۇرمۇش، تىرىكچىلىك.
دەرۋىش ــ ① مال ـ دۇنيادىن كېچىپ خۇداگۈيلۈق بىلەن خانىقا ياكى مەلۇم بىر ئىبادەت ئورنىدا ئىتىقادمەت بىلەن ياشىغۇچى كىشى، سوپى. ② تەركىدۇنيا بولۇپ يۇرت كەزگۈچى، جاھانكەشتى.
غوۋغا ــ ئۇرۇش ـ جېدەل، ماجىرا؛ قىيا ـ چىيا.
پەرمان ــ ① ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئېلان قىلغان بۇيرۇق، يولىيورۇق، قارار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆججەت. ② بىرەر ئىشنى ئورۇنلاش ھەققىدىكى بۇيرۇق، ئۇقتۇرۇش.
تەرەددۇت قىلىش ــ تەييارلىق قىلىش، ھازىرلىق كۆرۈش، تەمشىلىش.
لاتاپەت ـــ گۈزەللىك ، خۇشخۇيلۇق ، نازۇكلۇق ، مۇلايىملىق .

ئىنايەت ـــــ مەرھەمەت ، ئىلتىپات ، ياردەم ، ياخشىلىق .

موم ـــــ ھايۋان ، مىنېرال ياكى ئۆسۈملۈكلەردىن ئېلىنغان مايسىمان يۇمشاق ماددا . ئېلاستىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە . ئاسان سۈيۈقلىنىدۇ . سۇدا ئېرىمەيدۇ ، كاربون سولفىد ۋە بېنزولدا ئېرىيدۇ .

پاسىبان ـــــ ① بىرەر كىشى ياكى بىرەر نەرسىنىڭ خەۋپسىزلىكىنى ، ئامانلىقىنى ، دەخلىسىزلىكىنى قوغداش ئۈچۈن كۆزەتكە، پوستتا قويۇلغان كىشى . ② ھىمايە قىلغۇچى ، مۇھاپىزەت قىلغۇچى ، ساقلىغۇچى .

چوبگەز ـــــ تامچىلار سۇۋاقتا تامنى تەكشىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ ، ئۇزۇن ھەم قېلىن گەز .

شەيتان ـــــ I ① دىننى چۈشەنچە بويىچە ئادەملەرنى دىن يولىدىن ئازدۇرغۇچى ، يامانلىققا ، بەتقىلىقلىققا باشلىغۇچى ئەپسانىۋى مەخلۇق . ② شوخ ، چاققان ، ھەرىكەت ۋە قىلىقلىرى ئادەمنى مەھلىيا قىلىدىغان . ③ قارا نىيەت ، ئالدامچى ، ھىيلىگەر ، مەككار ، شۇم نىيەت . ④ ئادەمنى ئېزىقتۇرىدىغان ھىس ، ئادەمنى يامان ئىشلارنى قىلىشقا ئۈندەپ تۇرىدىغان ئىچكى تۈيغۇ . II گۆرزۈنتال تەكشىلىكنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاپ ، رامكا بىلەن ئىچىگە ئېتىل ئېفىر ياكى ئىسپىرت قاچىلانغان ئەينەك نەيچىدىن تۈزۈلىدۇ . نەيچە ئىچىدە بىر دانە كۆپۈك قالدۇرۇلغان بولۇپ ، ئۇ باشتىن ئاخىر نەيچىنىڭ ئەڭ يۇقىرى نوقتىسىدا تۇرىدۇ . شەيتان گۆرزۈنتال تەكشىلىكتە تۇرغاندا كۆپۈك نەيچىدىكى شىكالىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىدۇ ، بۇ شۇنداق ئەسۋاپنىڭ بىر خىلى .

ئىشتىھا ـــــ كىشىنىڭ يېمەك ـ ئىچمەككە كۆڭلى تارتىشى ، مايىللىقى .

ياساۋۇل ـــــ بۇرۇنقى خان ـ پادىشاھ دەۋرىدە يۇقىرى مەنسەپتىكى ئەمەلدارلارغا خىزمەت قىلىدىغان خىزمەتچى خادىم ، ساقچى .

مەھرەم ـــــ ① پادىشاھنىڭ ئوردا ـ سارايلىرىدا ھەم يېنىدا ھەر خىل خىزمەتلەرنى قىلىدىغان خىزمەتكار. ② مۇھاپىزەتچى خادىم . ③ ئەر ياكى خۇتۇننىڭ شەرىئەت بويىچە بىر ـ بىرىنى كۆرۈشى مۇمكىن بولغان ، ئەمما نىكاھ راۋا بولمايدىغان قېرىندىشى .

كەكە ـــــ تىغى دەستىگە ئورنىتىلغان كىچىك تېپتىكى چېپىش ، يونۇش قورالى .

سەندەل ـــــ I تۆمۈرچى ، زەرگەر مىسكەرچىلەرنىڭ تۆمۈر قاتارلىق مېتاللارنى ئۈستىدە قويۇپ بولقا ياكى بازغان بىلەن ئۇرۇپ بىر نەرسە ياسايدىغان

قۇيما ئەسۋابى. II ① سەندەل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ ، ياغىچى چىڭ ۋە خۇشپۇراق ، ئۇنىڭدىن قۇرال ـ جابدۇق ياسىغىلى ، مېۋىلەرنى ئىسلىغىلى ياكى دورا ۋە پۇراقلىق ماتېرىياللارنى چەككىلەپ ئالغىلى بولىدۇ . ② شۇ خىل دەرەخنىڭ ياغىچى . III قىشنىڭ كۈنلىرى سوغۇقتا پۇت ـ قوللارنى ئىسسىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئىچىگە چوغ سېلىپ قويىدىغان ، تەلەڭگە شەكىللىك بىر خىل سايمان ، چوغدان . IV چەمى يوپقا ، پاشنىسىز ۋە يەڭگىل قىلىپ تىكىلىدىغان بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىمى، شىۋەك . V يىغسا يىغقىلى بولىدىغان ھەم ئەپچىل قىلىپ ياسىلىدىغان بىر خىل ئورۇندۇق .

كۆرەك ــ I بۇغداي سورۇش ۋە قار تازىلاش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدىغان ئۇزۇن ساپلىق ياغاچ گۈرجەك . II تۆت ياشلىق ۋە ئۇنىڭدىن ئاشقان تۆگىلەرنىڭ ئېرىق چىشى .

تەمە ــ ① باشقىلارنىڭ بىر نەرسە ئىنئام قىلىشىنى كۈتۈش ، مەنپەئەتكە ئىرىشىشكە ئىنتىلىش . ② ئارزۇ ، يېلىنىش ، ئۈمىد .

سانسكرىت ــ قەدىمقى ۋە ئوتتۇرا ئەسىردىكى ھىندى دىنى، پەلسەپە ۋە بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ تىلى.

تائەت ـ ئىبادەت ــ دىنىي ئەمەللەرنى ئىتائەتمەنلىك ۋە چىن ئىخلاسى بىلەن بىجىرىش؛ ئىبادەت قىلىش.

كەمەر ــ كىيىم ئۈستىدىن بەلگە باغلايدىغان تاسما، بەلۋاغ.

ئىشىكئاغىسى ــ بۇرۇنقى خان ئوردىسىدا تۇرۇپ ئىشىككە قارايدىغان ئوردا ئىشىكىدىن كىرگەن خاس ئەمەلدار ۋە باشقىلارنىڭ كىرگەن ـ چىققانلىقىنى مەلۇم قىلىدىغان كىشى.

نائىب ــ ① ئورۇنباسار، ياردەمچى. ② ۋاقىتلىق تۈزۈمدە، مەسچىتكە نامازغا بارمىغانلارنى دەررىلەش، شەرىئەت قېلىپىدىن چىققانلارنى جازالاش ئىشىنى قىلىدىغان كىچىك ئەمەلدار. ئادەتتە بۇنداقلارنىڭ قولىدا ھامان دەررە بولىدۇ.

تاناپ ــ يەر ئۆلچەش، قىر ـ ئېرىقلارنى رۇسلاش، سىزىق چۈشۈرۈش ئۈچۈن تارتىلىدىغان، پاختا ياكى چىگىدىن ئىنچىكە ئېشىلگەن تانا.

تاۋابىئات ــ بىر ئائىلىگە تەۋە بولغان بارلىق بارلىق كىشىلەر.

نىجاسەت ــ تېزەك، پوق، گەندە، پاسكىنا، ئىپلاس، ھارام نەرسە.

شەربەت ــ ① پىشقان ھۆل مېۋىنىڭ تەركىبىدىكى قەنت ماددىسى، شىرنە؛ مېۋە سۈيى. ② مېۋىنى مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇغا سېلىپ قاينىتىشتىن

ھاسىل بولغان سۆيۈقلۇق.
دەرگاھ ــ ① تۇرار جاي. ② ئىشىك ئالدى.
بەتبۆي ــ پۇرىقى، ھىدى يىقىمسىز؛ سېسىق پۇرايدىغان؛
پارە قىلىش ــ پارچىلاش، بىر نەرسىنى بىر قانچىلىغان پارچىلارغا ياكى قىسىملارغا ئايرىۋېتىش.
بىئەدەب ــ ئەدەپسىز، ئەخلاقسىز.
ئىبرەت ــ كىشىلەر ئۆلگە ئېلىشقا بولمايدىغان، ساقلىنىش ئۈچۈن ساۋاق بولىدىغان ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە.
بارگاھ ـــ ھەربىي قوشۇن، پادىشاھ، خان، ۋاڭ، بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلارنىڭ تۇرار جايى؛ دەرگاھى.
نەشتەر ــ ① يارىنى يېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۆتكۈر تىغ. ② زەھەرلىك ھاشارەتلەرنىڭ چاقىدىغان ئەزاسى.
شۈركۈنۈش ـــ جۇغۇلداپ تىترەش، ئەندىكىش ئىچىدە سىلكىنىپ تەۋرىنىش، سەسكىنىش.
كاساپەت ــ ① يامان ئاقىۋەتلەرگە سەۋەبچى بولغۇچى كىشى ياكى نەرسە. ② «بالا تەگكۈر»، «ئۆلگۈر» دېگەن مەنىلەردىكى ھاقارەت سۆزى. ③ شەخس قوشۇمچىلىرى بىلەن كېلىپ «سەۋەبى، تۈپەيلى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.
پەسلىك ــ ① پەس، تۆۋەن ھالەت. ② رەزىللىك، ئىپلاسلىق.
خالاس بولۇش ــ ① بىرەر ئىش ياكى مەسىلە، ھادىسە، غەم ـ ئەندىشە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن قۇتۇلغان، خالىي، ئازادە. ② جۇملىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئىشنىڭ شۇ جۇملىدە ئېيتىلغىنى بىلەنلا چەكلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ.
پاراغەت ــ ① كىشى ئارام ئالىدىغان ئەھۋال، شارائىت، تىنىچلىق؛ راھەت. ② ئايالللارنىڭ ئىسمى.
خىلۋەت ــ كۆپ كىشى بارمايدىغان، ئادەملەردىن خالى، كۆزدىن يىراق، ھېچكىم كۆرمەيدىغان، خالى، چەت، ياقا.
پاراكەندە قىلىش ـــ ① تەرەپ ـ تەرەپكە چۇۋۇش، تىرىپىرەن قىلىۋېتىش، پاتىپاراقلىق كەلتۈرۈپ چىقىرىش. ② خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلىش، پەرىشانلىق پەيدا قىلىش، دەككە ـ دۈككىگە سېلىش.
تەشۋىش ــ قايغۇ، غەم ـ ئەندىشە، ئارامسىزلىق.
راۋا ــ ① بىرەر مەسىلىگە، ئىشقا قارىتا يول قويۇلىشى مۇمكىن بولغان؛ ئۇرۇنلۇق، توغرا. ② مۇناسىپ، لايىق، ماس. ③ كۆچمە مەنىسى: تەئەللۇق،

تەۋە، مەنسۇپ، خاس.

مەدەن ــ يەر ئاستىدىكى تۈرلۈك كان بايلىقلىرى.

تىرە ئەيلەش ــ تىرە پىشۇرۇش، پىششىقلاپ ئىشلەش.

ئالاھازەل ــ تەخمىنەن، قىياس قىلىنىشىچە، مۆلچەرلىنىشىچە.

قىياس ــ ① ئالدىن بىلىنگەن ئەھۋالغا ئاساسەن مەلۇم بولمىغان ئەھۋالنى تەسەۋۋۇر قىلىش، مۆلچەر، پەرەز؛ ② ئوخشاش، تەڭ. ③ كۆز ئالدىدا بولمىغان شەيئىلەرگە نىسبەتەن، ئويلاپ چىقىرىلغان تەسىرات، تەسەۋۋۇر.

تەنھا ــ يەككە، يالغۇز.

تەمە ــ ① باشقىلارنىڭ بىرەر نەرسە ئىنئام قىلىشىنى كۈتۈش، مەنپەئەتكە ئېرىشىشكە ئىنتىلىش. ② ئارزۇ، يىلىنىش، ئۈمىد.

ئېتەك ــ ① كىيىمنىڭ ئاستىنقى كەڭ تەرىپى. ② تاغنىڭ تۈز يەرگە يېقىن قىسمى، تاغنىڭ تۆۋەن تەرىپى. ③ كۆچمە مەنىسى: تەۋەلىكىدىكى زېمىن، يەر؛ باغىر.

ئىختىلاپ ــ قارىمۇ-قارشىلىق، كېلىشمەسلىك، زىددىيەت، نىزا.

تەئەددى قىلىش ــ ئاچچىقلىنىش، دوق قىلىش، ھەيۋە؛ زەھەرخەندىلىك.

ئىقلىم ــ ① مەملىكەت؛ يەر يۈزىنىڭ بىر بۆلىكى، قىتئە (بۇرۇنقىلار يەر شارىنى يەتتە ئىقلىمغا بۆلگەن.) ② مەلۇم رايوننىڭ كۆپ يىللىق ھاۋارايى ئالاھىدىلىكى.

مەرتىۋە ــ I ① جەمئىيەتتىكى كىشىلەر ئارىسىدا ئېرىشكەن ئابروي، ئېتىبار، نوپۇز؛ ئىناۋەت. ② مەنسەپ، ئەمەل. II قىممەت، نۆۋەت، مەرتە.

شىرنە ــ ① ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مېۋىسى، گۈلى، غولى ياكى بەزى ماددىلار تەركىبىدە بولىدىغان شىرىن سۇيۇقلۇق. ② ھۆل ياكى قۇرۇق مېۋىلەر ۋە بەزى زىرائەتلەردىن قايىنتىپ ئېلىنغان قىيام. ③ مەلۇم نىسبەتتە سۇ ۋە شېكەر بىلەن قىيام بولغۇچە قايىنتىپ تەييارلىنىدىغان شىرنىلىك، مۇراببا.

نىجىس ــ ئىپلاس، رەزىل؛ ۋەھشىي.

ھۆر ــ I ① باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان، ئەركىنلىكى ئۆزىدە بولغان؛ ئازادە، ئەركىن. ② قۇلدارلىق جەمئىيەتتە قۇلدىن باشقا ئاھالىنىڭ ئومۇمي ئاتىلىشى. II مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادى بويىچە جەننەتتە ياشايدىغان گۈزەل قىز؛ پەرى.

كەيىپ ـ ساپا ــ شاراپخورلۇق، يېيىش ـ ئىچىش ۋە شۇ قاتارلىقلار بىلەن

كۆڭۈل ئېچىش، ھوزۇر ـ ھالاۋەت.

خاراب ــ ① بۇزۇلغان؛ چېقىلغان؛ بۇزۇلۇپ تاشلانغان؛ ۋەيران، نابۇت. ② مەدەنىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىغان، زاۋاللىققا يۈز تۇتقان؛ تۇرمۇشى، ھال ـ ئەھۋالى قىيىن.

تەۋسىيە ــ ① بىراۋنى بىرەر ئىشقا لايىق، مۇۋاپىق دەپ كۆرسىتىش. ② مەسلىھەت، تەكلىپ.

ئۆزرە ــ كەچۈرۈم، ئەپۇ، ئۆزرىخاھلىق.

ئىنئام ــ بىرەر تەشكىلات، كوللېكتىپ ياكى شەخس تەرىپىدىن بېرىلگەن سوۋغا؛ ھەدىيە، تارتۇق، مۇكاپات.

9. ئولۇغبەگ

ئاستىرونۇمىيە ــ ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئورنى، تارىلىشى، ھەرىكىتى، شەكلى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، فىزىكىلىق ھالىتى ۋە ئۆزگىرىشى، تەرەققى قىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاسترونوم ــ ئاسترونومىيە ئالىمى، مۇتەخەسسىسى.

چولپان ــ ① قۇياش سىستېمىسىدىكى توققۇز چوڭ پىلانېتىنىڭ بىرى بولۇپ يەر شارىغا ئەڭ يېقىن، قۇياشتىن ھېسابلىغاندا ئىككىنچى پىلانېتا زۆھرە، ۋېنېرا ②تەنتەربىيە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە، ئالاھىدە ماھارەت كۆرسىتىش ئارقىلىق داڭ چىقارغان شەخس. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى. ④ يېڭىسار ناھىيىسىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

تەرجىمىشۇناس ــ تەرجىمە نەزەرىيىسى ۋە ئۇنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس.

جاھالەت ــ ئىلىم ـ مەرىپەتتىن مەھرۇم بولغان ھالەت نادانلىق، قالاقلىق.

مەشئەل ــ ① ئۇچىغا كۆيىدىغان بىر نەرسە ئۇرالغان، يورۇتۇش ياكى ئوت يېقىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تاياق. ② يول ۋە نىشاننى كۆرسىتىپ بېرىدىغان نەمۇنە، ماياك؛

مەرىپەت ــ ① كىشىلەرنىڭ ئاڭ ـ سەزىمىنى، بىلىمىنى، مەدەنىيىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان تەلىم ـ تەربىيە، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش؛ مائارىپ؛ ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

www.kitaphumar.com

ئابدۇقادىر جالالىدىن — 1964 ـ يىلى قەشقەرنىڭ بەشكېرەم يېزىسىدا تۇغۇلغان. شىنجاڭ مائارىپ ئىنىستىتۇتىنىڭ دوتسېنتى، شائىر. 1983 ـ يىلى « قەشقەر گېزىتى » دە شېئىر ئېلان قىلىش بىلەن ئەدەبىيات سېپىگە كىرىپ كەلگەن بولۇپ، ھازىرغىچە « شاراب تۇمۇرى» ، « ئەقىل مېۋىسى ۋە شەيتان» ، « ئابدۇقادىر جالالىدىن ماقالىلىرى» ، « ئۆزىنى ئىزدەش بوسۇغىسىدا» قاتارلىق كىتابلىرى ۋە « ئەفلاتون پاراڭلىرى » ، « زورۇ ئاستىر شۇنداق دەيدۇ» ، « ھۆكۈمدارلار دەستۇرى » ، « غەربلىكلەر قانداق تەپەككۇر قىلىدۇ » قاتارلىق تەرجىمە ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغان.

ئۇلۇغبەگ — مۇھەممەت تاراغاي ئۇلۇغبەگ تۆمۈرىيلەر ئىمپېرىيىسىنىڭ قۇرغۇچىسى، مەشھۇر ئىمپېراتور، ئەمىر تۆمۈرنىڭ نەۋرىسى بولۇپ، 1394 ـ يىلى سۇلتانىيە شەھرىدە دۇنياغا كەلگەن. 1409 ـ يىلى تەختكە چىققان. ئۇلۇغبەگ سالتەنەت تەختىدە ئولتۇرغان زاماندا سەمەرقەنىد ئىلىم ـ مەرىپىتىنىڭ، ئەدەبىيات سەنئىتىنىڭ، ھۈنەر ـ تېخنىكىسىنىڭ ئۇچىقىغا ئايلانغان. ئۆزى بىر تەرەپتىن دۆلەت باشقۇرسا يەنە بىر تەرەپتىن ئاسترونوم بولۇش سۈپىتى بىلەن ئولۇغ ئىلمى ئىشلارنى بارلىققا كەلتۈرگەن. رەسەتخانىدا تۇرۇپ كېچە ـ كېچىلەپ يۇلتۇزلارنى كۆزىتىپ 1018 يۇلتۇزنىڭ ھالىتى ۋە ھەرىكىتىنى تەتقىق قىلغان. 1437 ـ يىلى « يېڭى ئاسترونومىيىلىك جەدۋەل» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىنى پۈتتۈرگەن. بىر يىلنى 365 كۈن ئالتە سائەت 10 مىنۇت سەككىز سىكونت قىلىپ بەلگىلىگەن. ئۇ ھازىرقى زامان ئۆلچىمىدىكى كالىنداردىن پەقەتلا بىر مىنۇت پەرق بولغان. ئۇ ئىدىيىسى ئىلغار پادىشاھ بولۇپ ئاياللارنىڭ ئەرلەر بىلەن باراۋەرلىكىنى ئۇلارنىڭ سەنئەت ئىشلىرىغا قاتنىشىشىنى ھىمايە قىلغان. « تۆت ئۇلۇس تارىخى » ناملىق بىر تارىخى كىتابنىمۇ يازغان.

ئۇلۇغبەگنىڭ ئىلغار ئىدىيىسى ۋە ئىلمىي قاراشلىرى ئەينى ۋاقىتتىكى روھانىيەت كۈچلىرىنى ئالاقزادە قىلىۋەتكەچكە ئۇلار تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۇلۇغبەگنىڭ تەخت تەمەسى كۈچلۈك، قارا نىيەت ئوغلى ئابدۇلەتىپنى ئىشقا سېلىپ ئۇنىڭ قولى بىلەن 1449 ـ يىلى 27 ـ ئۆكتەبىردە ئۇلۇغبەگنى 55 يېشىدا پاجىئەلىك رەۋىشتە ئۆلتۈرگۈزگەن.

ئوتتۇرا ئاسىيا — ئاسىيا قۇرۇقلۇقىنىڭ دېڭىز ـ ئوكيانلاردىن يىراق بولغان مەركىزى قىسمىنى كۆرسىتىدۇ.

كەنجى ئويغىنىش دەۋرى — تۆمۈرىيلەر دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىيا، ھىندىستان، ئىران، ئەرەبىستان، مىسىر قاتارلىق جايلاردا يەنە بىر قېتىملىق مەدەنىيەت

ئالماشتۇرۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. نەتىجىدە سەمەرقەنت، ھىراتنى مەركەز قىلغان يەنە بىر مەدەنىيەت كۆرشى مەيدانغا چىقتى. پەن ئالىملىرى بۇنى « كەنجى ئويغىنىش » دەپ ئاتىدى.

رەسەتخانا — مەخسۇس ئەسۋابلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئاسمان جىسىملىرى، يەر تەۋرەش ۋە ھاۋارايى قاتارلىق ھەر خىل ھادىسىلەرنى كۆرسىتىدىغان ئۇرۇن، ئىستانسا.

مەدرىسە — ئىسلام دىنى بويىچە ئىلىم ھاسىل قىلىدىغان ئالى مەكتەپ، بىلىم ئېلىش ئورنى.

قەتىل قىلىنىش — ئۆلتۈرۈلۈش، قىرغىن قىلىنىش.

چۆكۈش — ① ھۆجەيرىدىن باشقا ماددىلارنىڭ ئورگانىزىم توقۇلمىلىرىغا سىڭىپ يىغىلىپ قېلىش. ② يەر يۈزىدىكى يىمىرىلىش مەھسۇلاتلىرى، ئورگانىك ماددىلار ۋە بەزى يانار تاغ ماددىلىرى تاشقى كۈچنىڭ تەسىرىدە ئەسلى ئورنىدىن باشقا ئورۇنغا يۆتكىلىش كۈچىنىڭ ئاجىزلىششى ياكى فىزىكىلىق، خىمىيىلىك تەسىرلەر تۈپەيلىدىن ئاستىغا چۆكۈپ دۆۋىلىنىپ قالىدىغان بىر خىل ھادىسە. ③ ئۆي - ئىمارەتلەر ئۆلىنىڭ ئۆز ئېغىرلىقى تۈپەيلىدىن يەرگە ئولتۇرۇپ كېتىشى.

دۆلەتپاناھ — ئۆز دۆلىتى، ئۆز زېمىنىنى ھىمايە قىلغۇچى، قوغدىغۇچى.

مىرزا — ① پۈتۈكچى، كاتىپ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

كۆراگان — پادىشاھ ئەۋلادى، خان ئەۋلادى.

كۈيلەش — ① بىرەر ئادەم ياكى نەرسە قاتارلىقلارنى ناخشا قوشاقلار بىلەن تەرىپلىمەك. ② يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ چىشىللىرى تۇخۇم يېتىلىشىنىڭ ھارپىسىدا فىزىئولوگىيە جەھەتتىن چېتىششىنى تەلەپ قىلماق.

جەم قىلىش — يىغىش، توپلاش، بىر يەرگە كەلتۈرۈش؛

سەمەرقەنت — ئۆزبېكىستانغا جايلاشقان، تارىخى، مەدەنىيەتلىك قەدىمى شەھەرلەرنىڭ بىرى.

كۆكساراي — پادىشاھ ئۇلۇغبەگنىڭ ئوردىسى ۋە ۋەزىر - ۋۇزرالارنىڭ خىزمەت قىلىدىغان ئورنى.

بېشارەت — ① ئالدىن بېرىلگەن خەۋەر، بەلگە، ئۇچۇر. ② ئىپادە، ئىنكاس، ئىشارەت.

مىيىقىدا كۈلۈش — ئېغىزىنىڭ بىر بۇرجىكىدە كۈلۈش.

مەغرۇر ــ ئۆزىنى ئەركىن، ئۈستۈن تۇتىدىغان، روھى كەيپىياتى ئۈستۈن، غۇرۇرى بار؛ كىبىرلىك، تەكەببۇرلۇق.

چار ساقال ــ ئاق بىلەن قارا ئارىلاشقان، ئاق كىرگەن، ئاق باسقان.

دىرەك بىرىش ــ بىر يەردىن بىر كىم ياكى بىرەر نەرسە توغرىسىدا ئۇچۇرغا ئىگە بولۇش، خەۋەر بىرىش. ② بىرەر نەرسىدىن دالالەت بىرىدىغان ئالامەت، بەلگە نىشانە.

تۆمۈرىيلەر ــ چىڭگىزخان نەسلىدىن بولغان تۈرك ئىمپىراتۇرى ئەمىر تۆمۈر خان جەمەتىدىكىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

قامىتى ــ ئادەم بەدىنىڭ تاشقى قۇرۇلمىسى، بەستى، بوي ـ تۇرقى.

ئۈپۈق ــ ئاسمان بىلەن يەر ياكى سۇ يۈزىنىڭ كۆز يەتكۈدەك يىراقلىقتا تۇتاشقاندەك كۆرۈنىدىغان قىسمى.

مەيلىنى تارتىش ــ بىرەر ئىشقا بولغان قىززىقىشى، ھەۋىسىنى پەيدا قىلىش، ياخشى كۆرۈش ھىسسىياتىنى پەيدا قىلىش، تەلپۈنۈش ھىسسىياتى قوزغىتىش؛ خالاش.

سالاپەت ــ ھەيۋەتلىك، مەغرۇر، تاشقى كۆرۈنىش؛ سۆلەت.

قىر ــ ① بىرەر نەرسىنىڭ قىرغىقى، يىنى ياقىسى، گىرۋىكى. ② كەڭ كەتكەن تۈزلەڭلىك، دالا. ③ دېھقانچىلىقتا ئېتىزلارنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىش ۋە سۇغىرىش ئۈچۈن توپىدىن سېلىنغان توسما؛ تىرگەن. ④ كۆزنىڭ كىرپىك ئورۇنلاشقان جايى.

كائىنات ــ يەر شارى ۋە باشقا بارلىق ئاسمان جىسىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چەكسىز بوشلۇق؛ ئالەم.

ھەشەمەتلىك ــ ھەشەمەتى بار، داغدۇغىسى كۆچلۈك، دەبدەبىلىك، سۆلەتلىك؛ كۆركەم ھەيۋەتلىك.

ئافراسىياب ــ تۈركىي مىللەتلەرنىڭ پادىشاھى بولۇپ ئۇ يەنە ئالىپ ئەرتۇڭا دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

خەندەك ــ ① دۈشمەننىڭ ئۆتەلمەسلىكى ئۈچۈن قېزىلغان چوڭ ۋە ئۇزۇن چوڭقۇرلۇق. ② بىرەر نەرسىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، ساقلاش قاتارلىقلار ئۈچۈن كولانغان ئۇزۇن چوڭقۇرلۇق.

گۈمبەز ــ قۇببە يەنى قازان شەكلىدە ياسالغان قۇرۇلما، قۇببە تەقلىدىدىكى نەرسە.

مۇنار ــ بىرەر ئىمارەتكە قوشۇپ ياكى ئالاھىدە قۇرۇلغان تۇرخۇن شەكلىدىكى

www.kitaphumar.com

ئېگىز قۇرلۇش.

سەلتەنەت ــــ ① خان، ئەمىر، پادىشاھلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ۋە شۇنداق ھۆكۈمرانلارنىڭ قول ئاستىدىكى دۆلەت ياكى ئۇلارغا يۈرگۈزگەن ھاكىمىيەت. ② ھەيۋەت، سۈر ـ داغدۇغا، تەنتەنە، ھەشەمەت. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

كۈنگۈرە ــــ سېپىل ۋە بەزى تاملارنىڭ ئۈستى تەرىپىگە ئۈچ ياكى تۆت بۇرجەكلىك قىلىپ قويۇلغان تۇشۇك.

مەدەنىيەت ــــ ① ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەت تارىخى تەرەققىيات جەريانىدا ياراتقان ماددى ۋە مەنىۋى بايلىقلىرى، ئۇتۇقلىرى. ئادەتتە كۆپرەك مەنىۋى بايلىقلارنى يەنى ئەدەبىيات ـ سەنئەت، مائارىپ، ئىلىم ـ پەن قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. ② بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇپپا، سىنىپ ياكى خەلقنىڭ مەلۇم دەۋردە قولغا كەلتۈرۈلگەن شۇنداق ئۇتۇقلارنىڭ دەرىجىسى. ③ ئوخشاش بىر تارىخى دەۋردە تارقىلىش نوقتىسىنىڭ يۆتكىلىشىگە قارىماستىن ساقلىنىپ قالغان خارابە ئىزلىرى ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ يىغىندىسى. ④ يېزىق ئىشلىتىش قابىلىيىتى، ئومۇمى ساۋات؛ تەلىم ـ تەربىيە كۆرگەنلىك؛ زىيالىيلىق، مەرىپەت؛

رىيازەت ــــ جاپا ـ مۇشاققەت، قىيىنچىلىق، ئازاپ ـ ئوقۇبەت، ئازاب.

بىجىرىم ــــ ① بۇزۇلمىغان، تازا، ساق. ② باشقا نەرسە ئارىلاشمىغان، ئەينى، تەبىئىي، ساپ. ③ نوقسانسىز، ساغلام، پاك. ④ راۋرۇس، مەزمۇت.

سۆلەت ــــ كۆركەم تاشقى قىياپەت، سالاپەتلىك كۆرۈنۈش، كۆرك.

سەييارە ــــ ① مۇقىم تۇرار جايى يوق ياكى بىر جايدىن بىر جايغا كۆچۈپ يۈرۈپ ئىش ئېلىپ بارىدىغان خىزمەت قىلىدىغان، ئۆتكۈزىلىدىغان ياكى كىزىپ يۈرىدىغان. ② چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان ئېللىپىس شەكلىدىكى ئوربىتىلاردا قۇياشنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدىغان ئاسمان جىسىملىرى. ئۇلار ئۆزلىرى نۇر چىقارماي پەقەت كۈن نۇرىنى قايتۇرىدۇ. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ھېكمەت ــــ ① ھەددىدىن زىيادە دانالىق، دانىشمەنلىك ، ئەقىل ـ ئىدراك . ② بىلىش ، چۈشىنىش قىيىن بولغان يوشۇرۇن، چوڭقۇر مەنا، يوشۇرۇن سىر؛ مۆجىزە . ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى .

زەي ــــ سۇ ئۆرنىڭ يۇقىرى بولۇشى، ھۆل ـ يىغىننىڭ كۆپ بولۇشى سەۋەبىدىن تۇپراقنىڭ نەملىكى ئېشىپ كىتىش ئەھۋالىنى كۆرسىتىدۇ .

سايىۋەن ــــ ① كۈن نۇرى ياكى يامغۇردىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن ئۈستىگە كۈنلۈكسىمان رەخت تۇتۇلغان قۇرۇلما. ② كۆچمە : باشپاناھ، ھامىي، خەيرىخاھ

www.kitaphumar.com

.

خار — ① ئېتىبارغا ئېلىنمايدىغان، ئەرزىمەس، كەمسىتىلگەن. ② قىممىتى يوق قەدىرسىز . ③ (خا) ئۆي ئۆگزىسىگە سېلىنغان جەگىلەرنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىككى ئۇچى تامنىڭ بېشىغا قويۇلىدىغان چوڭ لىم ياغاچ .

ئۈيۈق — ① تۈرلۈك نەرسە كېرەكلەرنى قويۇش ئۈچۈن ئۆي ۋە ھويلا تاملىرىنى ئويۇش ياكى ئۆي تاملىرىغا يۆلەپ مەلۇم ئېگىزلىكتە تام قوپۇرۇش يولى بىلەن چىقىرىلغان جاي، تەكچە . ② قاشتېشى ئېلىش ئۈچۈن ئەتراپىنى كولاپ بۇشىتىلغان بوشلۇق .

تۈگۈن — ① ئارغامچا، يىپ، لېنتا، تاسما قاتارلىقلارنىڭ باغلاپ ئۈلانغان ياكى سىرتماق قىلىپ ئۈلانغان جايى. ② باغلاپ، ئۈلاپ، ئۇرالغان نەرسە: بوخچا، باغ. ③ يىغىش، تۈرۈشتىن ھاسىل بولغان، تومپىيىپ چىققان جاي. ④ ئاساسى يول ۋە لىنىيەلەرنىڭ تۇتاشقان ئېغىزى. ⑤ ۋەقە، ھادىسە، ئىش - پائالىيەت قاتارلىقلارنىڭ گىرەلەشكەن، يىغىلغان مۇھىم نوقتىسى. ⑥ بەدئىي ئەسەردىكى ئاساسى ۋەقەنىڭ باشلىنىش نوقتىسى. ⑦ كۆچمە: كۆڭۈلدە ساقلانغان ، يېشىلمىگەن، گۇمانلىق، سىرلىق ئەھۋال. ⑧ بىرلىككە كەلگەن پىكىر .

مىش-مىش — كىمنىڭ ئېيتقانلىقى، راست - يالغانلىقى ئېنىق بولمىغان گەپ - سۆز.

ئېدىر — تەكشىلىككە نىسبەتەن ئېگىز يەر، تۆپىلىك، ئېگىزلىك.

ئىمارەت — ئولتۇرۇش، ئىشلەش ئۈچۈن مەخسۇس سېلىنغان قۇرلۇش، چوڭ ئۆي، بىنا.

ئىللەت — ① بەدەندىكى دەرت، كېسەللىك، كەمتۈكلۈك، ئاغرىق. ② بىرەر ئىشقا سەۋەپ بولغان كەمچىللىك، ئەيىب، نوقسان.

زەبۇنلۇق — زەيىبلىك، نىمجانلىق، ۋەيرانچىلىق، مۈشكۈللۈك.

ئاۋام — ① ئاممىۋي، ئومۇمىي ② ئاددىي خەلق، ئاما، پۇقرا.

پىتنە- پاسات — يالغان ياۋىداق سۆز.

قوليازما — بىرەر ئەسەرنىڭ قول بىلەن يېزىلغان ئەسلى نۇسخىسى، ئورىگىنالى.

مەھمۇد كاشغەري — دۇنيا تۈركلوگىيە ئىلمىنىڭ ئاساسچىسى. IX ئەسىردە ياشاپ ۋە ئىجاد قىلىپ ئۆتكەن مەملىكىتىمىزنىڭ مەشھۇر ئېنسىكلوپېدىك ئالىمى ۋە دۇنيا ئېتىراب قىلغان تىلشۇناس مەھمۇد بىننى يۇسەيىن كاشغەري تەخمىنەن 1008- يىلى قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ

پايتەختى قەشقەرگە تەۋە ئۇپا يېزىسىنىڭ ئازىخ كەنتىدە توغۇلغان. ئۇ 1058 ـ يىلى يۇرتىدىن ئايرىلىپ تۈركىي خەلقلەر ياشاۋاتقان نۇرغۇنلىغان شەھەرلەرنى، يېزا ـ قىشلاقلارنى، بىپايان يايلاق ۋە دالا ـ قىرلارنى ئارىلاپ 15 يىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ۋە تۈرك، تۈركمەن، ئوغۇز، چىگىل، ياسمىل، ياغما، قىرغىز قاتارلىق تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ تىلى ۋە ئۇنىڭ پەرقلىرىنى، ئېتنوگرافىيىسىنى، تارىخىنى، جۇغراپىيىلىك جايلىشىنى، مەدەنىيىتىنى ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ چىقىپ، « تۈركىي تىللار دىۋانى » نى يازغان. ئۇ 1105 ـ يىلى ئەتراپىدا ئۆز ئانا يۇرتى ئۇپالدا تەخمىنەن 97 يېشىدا ۋاپات بولغان.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ —— بۈيۈك مۇتەپەككۇر، ئۇلۇغ پەيلاسوپ، ئالىم ۋە شائىر، مەشھۇر دۆلەت ئەربابى يۈسۈپ خاس ھاجىپ IX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قاراخانىيلار پايتەختلىرىدىن بىرى بولغان بالاساغۇن شەھىرىدە توغۇلغان ۋە قەشقەردە ياشاپ ئىلىم تەھسىل قىلغان ۋە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ مىلادىيە 1018 ـ يىلى (ياكى 1019 ـ يىلى) توغۇلغان 50 ياشلاردىن ئاشقاندا « قۇتادغۇبىلىك » داستانىنى تاماملاپ ئۇنى قاراخانىيلار ھۆكۈمدارى تاۋغاچ بۇغرا قارا خان ئەبۇ ئەلى ھەسەن بىننى سۇلايمانغا تەقدىم قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ھەسەن بۇغرا خان مۇئەللىپكە خاس ھاجىپلىق ئونۋانى بەرگەن. « قۇتادغۇبىلىك » دېگەن سۆز ـ بەخت كەلتۈرگۈچى بىلىم دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. « قۇتادغۇبىلىك » 13 مىڭ مىسرادىن ئارتۇق چوڭ ھەجىمدىكى دىداكتىك داستان بولۇپ ئۇنىڭدا ئاپتور ئاساسەن دۆلەتنى باشقۇرۇش يوللىرى ۋە ئۆزىنىڭ پەلسەپىۋى ئەخلاقى قاراشلىرىنى ئۆزىگە خاس بىر خىل بەدىئىي ئۇسۇلدا يەنى سىمۋوللۇق ئوبرازلار ۋاستىسىدە كۆركەم ئەدەبىي تىل بىلەن بايان قىلىنغان.

سەھىپە —— ① كىتاب، گېزىت، ژورنال ۋاراقلىرىنىڭ ھەر بىر يۈزى، بېتى.
② كۆچمە مەنىسى : ئۆزۈن داۋاملاشقان ياكى داۋاملىشىدىغان ھادىسە، ھايات قاتارلىقلارنىڭ ئايرىم دەۋرى، قىسمى.

قۇشچى —— ئوۋ قۇشلىرىنى باقىدىغان ۋە ئوۋ قۇشلىرى بىلەن ئوۋ ئوۋلايدىغان كىشى.

خۇپىيانە —— باشقىلارغا بىلىندۇرمەستىن، يوشۇرۇن ھالدا، يوشۇرۇنچە.

تەئەججۈپلەنمەك —— تەئەججۈپتە قالماق، ھەيران قالماق، ئەجەبلەنمەك.

بەنىت بولۇش —— ① بىرەر ئىش ـ پائالىيەت بىلەن مەشغۇل بولۇش، بوش

ئەمەس . ② باغلانغان، مۇپتىلا بولغان. ③ باغلاق، تۇزاق، قاپقان. ④ ئەسىرلىك، تۇتقۇنلۇق ھالىتى. ⑤ بىكىتىلگەن مىخلانغان جاي. ⑥ بىر نەرسىگە بىرىلگەن مەپتۇنلۇق.

غۇرۇر — ① كىشىنىڭ ئۆز قەدىر قىممىتىنى بىلىش ھىسسى، ئىززىتى نەپسى. ② كىشىلەرنىڭ بىر نەرسىدىن مەمنۇن بولۇش ھىسسىياتى؛ پەخىر، ئىپتىخارى. ③ كىشلەرنىڭ پەخىرلىنىشكە ئاساس بولىدىغان نەرسە.

ئۆرتىنىش — ① كۆيدۈرۈش. ② كۆچمە : دەرت ـ ئەلەم بىلەن قىينىماق، ئازاپلىماق .

سۇرلۇك — ① قۇرقۇنۇچلۇق، ۋەھىملىك. ② سۇرى بار، سالاپەتلىك.

ھۇزۇر — ① راھەت ـ پاراغەت، ئارام، لەززەت، تىنىچلىق، خاتىرجەملىك. ② بىرەر كىشىنىڭ قېشىدا، يېنىدا كۆز ئالدىدا بولۇش؛ قاتنىشىش، تەشرىپ قىلىش .

زىكىرى قىلىش — ① ئەسلەش، خاتىرلەش، سۆزلەش، تىلغا ئېلىش. ② مۇسۇلمانلارنىڭ بىر كىشىنىڭ يىتەكچىلىكىدە ھالقا شەكىللىك يۇملاق بولۇپ ئولتۇرۇپ، خۇدانىڭ ياكى ئۆتكەن ئەۋلىيالارنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ تەسۋى سىرىپ، دۇئا ـ تەگبىر ئوقۇپ ئۆتكۈزىدىغان مۇراسىمى.

كەيىپ ـ ساپا — شاراپخورلۇق، يىيىش ـ ئىچىش ۋە شۇقاتارلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئېچىش، ھۇزۇر ھالاۋەت.

زەر — ① ئالتۇن . ② ئالتۇن بىلەن ھەل بىرىلگەن، ئالتۇن سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان، ئالتۇن رەڭگىدىكى.

ھەزرەت — ① كۆپىنچە « ھەزرەتلىرى» شەكلىدە ئۇلۇغلاش، ھۆرمەتلەش دېگەن مەنىدە كىلىدۇ. ② ھۆرمەت يۈزىسىدىن بەزى شەخسلەرنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇلۇپ تەخەللۇس ئورنىدا قوللىنىلىنىدۇ. ③ قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرقىدىكى ئاپئاق خوجا مازىرى جايلاشقان يېزىنىڭ نامى.

ساراي — ① خان ـ پادىشاھلار ۋە ئۇلارنىڭ ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرى، ئائىلە جەمەتى تۇرغان ھەمدە تۇرلۇك مەقسەتلەر ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان ھەر خىل خانىلەر، زاللار ۋە ھويلىلاردىن تەشكىل تاپقان ھەشەمەتلىك جاي؛ ② ئىجتىمائى مەقسەتلەر ئۇچۇن سېلىنغان ۋە جاھازلانغان ياكى نەنتەربىيە ياكى ھەر خىل مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى سودا ئىشلىرى بولۇپ تۇرىدىغان جاي، زال، بىنا؛ ③ يولۇچى ۋە سودىگەرلەر قونىدىغان ياتاق، ھويلىسى ۋە ئېغىلىسى بار مىھمانخانا، دەڭ؛ ④ مەخسۇس مىھمانلار ئۇچۇن سېلىنغان ياكى تەييارلانغان

چوڭراق ئۆي، مېھمانخانا. ⑤ ئامبار، ئىسكىلات.

تۈرۈكمەن — مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە مۇشۇ مىللەتكە مەنسۇپ بولغان كىشى. ئۇلار ئاساسەن تۈرۈكمەنىستان جۇمھۇرىيىتىگە، ئازراق قىسمى ئىران ۋە ئافغانىستان، تۈركىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە ئولتۇراقلاشقان.

غىلاپ — قورال- ياراغ ۋە تىغلىق ئەسۋاپلارنى سېلىش ئۈچۈن شۇ نەرسە شەكلىدە تىكىلگەن قاپ، قىن.

دىۋان — ① شېئىرلار توپلىمى، توپلام. ② ساپا. ③ خان، پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى دۆلەتنىڭ باش مەھكىمىسى؛ ئوردا. ④ خان، پادىشاھلار تۇرىدىغان جاي؛ ئۆي، خانا.

تۇس — ① رەڭ، بوياقلارنىڭ بىر- بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئايرىم تۈرى، رەڭ. ② تاشقى كۆرۈنۈش، قىياپەت، تەقى- تۇرقى. ③ خاراكتېر. ④ پېئىلدا ئىپادىلىنىدىغان گىراماتىكىلىق كاتېگورىيەلەرنىڭ بىرى. بىر قەدەر كۆپرەك ئۇچرايدىغان تۇسلەردىن ئىزچىل تۇس، ئىمكان تۇس ، چەكلىمىسىز تۇس، سىناق تۇس، تەمشەلمە تۇس قاتارلىقلار بار .

ئەلەم — ① شەرىئەت يولى بىلەن چىقىرىلغان پەتىۋانى تەستىقلايدىغان ياكى رەت قىلىدىغان دىنىي زات، باش موپتى، دىنىي ئۆلىما. ② جىسمانىي ئازاپ، ئاغرىق. ③ روھىي ئازاپ، دەرت- ھەسرەت. ④ قەسىت، ئۆچ، قىساس . ⑤ بايراق ، توغ . ⑥ مازارلارنى تاۋاپ قىلغۇچىلار تەرىپىدىن شۇ مازارلارغا ئېسىلغان لاتا.

خانە — ① ئۆي ياكى بىر پۈتۈن بىنانىڭ تام بىلەن بۆلۈنگەن ھەر بىر قىسمى بۆلۈم. ② تۇرالغۇ جاي، ئائىلە، ئۆي. ③ سانلارنىڭ تۇرۇش ئورنى.

باغدات — ئىراقنىڭ پايتەختى بولۇپ، تارىخى ئۇزۇن، قەدىمى مەدەنىيەتلىك شەھەرلەرنىڭ بىرى.

قاھىرە — مىسىرنىڭ پايتەختى، نىل دەريا ۋادىسىغا جايلاشقان بولۇپ، دۇنيادىكى قەدىمقى مەدەنىيەت بۆشۈكلىرىنىڭ بىرى. تارىخى ئۇزۇن، مەدەنىيەتلىك قەدىمى شەھەرلەرنىڭ بىرى.

قاپقاق — ① كەڭ ئېغىزلىق نەرسىلەرنىڭ ئېغىزىنى يېپىش ئۈچۈن ياسالغان ياپقۇچ. ② دەرىزە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ سىرتىنى يېپىش ئۈچۈن ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان قانات، ياپقۇچ. ③ توما، چوشۇرگە ۋە باشلام ئېغىزلىرىدا سۇنىڭ ئاز- كۆپ ئېقىشىنى تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچ، سېمونت قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ياسىلىدىغان قورۇلما؛ قاپقا، تاقاق. ④ ئادەم ياكى

ئۇمۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ ئىچكى ئەزالىرى ئىچىدىكى ئىچىلىپ ـ يېپىلىپ تۇرىدىغان پەردىسىمان توقۇلما.

خەزىنە — ① پۇل، ئالتۇن ـ كۈمۈش، تىللار ۋە باشقا قىممەت باھالىق بۇيۇملار ساقلىنىدىغان مەخسۇس جاي ، ئامبار. ② بىرەر شەخس، تەشكىلات ياكى دۆلەت ئىختىيارىدىكى قىممەت باھالىق بويۇملار: مەبلەغ؛ بايلىق. ③ كۆچمە : مەدەنىي، مەنىۋى بايلىقلار .

ئەۋج ئېلىش — ① كۈچىيىش، زورىيىش، يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈش. ② يۇقىرى پەللە .

تاپىلاش —— بىرەر ئىش ياكى بىرەر مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشى، بىجىرىلىشى، ساقلىنىشى قاتارلىقلارنى بىر كىمگە تاپشۇرماق؛ جېكلىمەك .

پۇشتى — ① ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ ئۇرۇقى ياكى تۇخۇمىدا بولىدىغان، مەلۇم شارائىتتا راۋاجلىنىپ تۇرەلمىگە ئايلىنىدىغان، ئۆز راۋاجلىنىشىنىڭ باشلانغۇچ باسقۇچىتىكى ھۇجەيرىسى. ② ھەر قانداق بىر ئائىلىنىڭ ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئەجدادى ۋە كېيىنكى ئەۋلادى، نەسلى.

زەردە —— ① ئاشقازاندىكى ئۆت سۈيۇقلۇقى، سەپرا. ② كۆچمە: كۆچلۈك غەزەپ ـ نەپرەت، ئاچچىق.

تەسۋى — خۇدانىڭ نامىنى زىكرى قىلىپ سانىلىدىغان مارجان تاش ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەردىن قىلىنغان تىزىقچە.

شەرىئەت — ① مۇسۇلمانلارنىڭ قۇرئان ئاساسىدا تۈزۈلگەن دىنىي ئىشلار، جىنايى ئىشلار ۋە پۇخرالىق ھوقۇقى قاتارلىقلارغا ئائىت قانۇن ـ قائىدىلەرنىڭ چوغلانمىسى ، ئىسلام دىنىي قانۇنى . ② دەۋا ـ دەستۇر ئىشلىرىنى دىنىي يول بىلەن بىر تەرەپ قىلىدىغان ئورۇن ، قازىخانا؛ سوت مەھكىمىسى .

تايماق — ① سىلىق، تېيىلغاق يەردە سىيرىلىپ، تېيىلىپ كەتمەك . ② كۆچمە : يېڭىۋالماق، قايتماق، يالتايماق. ③ ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتمەك، چىقىپ كەتمەك.

تەكەببۇر — ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، كىبىرلىك.

تەكەللۇپ — كىشلەرگە ھۆرمەت ـ ئىھتىرام بىلەن قىلىنغان مۇئامىلە.

ئاداشماق —— ① نىشان، يول، ھېساب، پىكىر، سۆز، خىيال، ئەقىل قاتارلىقلاردىن ئازماق. ② سەۋەنلىك ئۆتكۈزمەك، خاتالاشماق، يولدىن چىقماق.

ئۆلىما —— ئىسلام دىنىنىڭ بارلىق تەلىمەتلىرىنى بىلىدىغان، دىنىي جەھەتتە يۇقىرى بىلىمگە ئىگە بولغان كىشى؛ دىنىي ئالىم .

www.kitaphumar.com

روھ ــــ ① دىننى چۈشەنچىلەرگە ئاساسەن كىشى ھاياتى ۋاقتىدا تەندە بولىدىغان، ۋاپات بولغاندىن كېيىن تەندىن چىقىپ مەڭگۈ ياشايدىغان بىر خىل غەيرىي تەبىئىي ئامىل. ② ئىدىيە، ئوي ـ پىكىر. ③ كىشىنىڭ ئىچكى ھالىتىنى، پسىخىكىسىنى، ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان كەيپىيات. ④ جانلىقلىق، جانلىنىش، پەيز. ⑤ ئىش ـ ھەرىكەت ۋەقە ـ ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ خاراكتېرلىك خۇسۇسىيىتى. ⑥ بىرەر يېغىن قۇرۇلتاي، ھۆججەت، يولىيورۇق ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئاساسى مەزمۇنى ياكى ئىدىيىسى.

ئەلپاز ــ ھالەت، قىياپەت، تۇرق، ئەپت.

خانىقا ــ ① ئىشان، سوپىلارنىڭ توپلىشىپ بىرلىكتە زىكرىغا چۈشىدىغان زىكرى ـ ئىبادەت قىلىدىغان خانىسى، ئورنى. ② بىر قېتىمدا كۆپرەك ئادەم ناماز ئوقۇشقا بولىدىغان قىلىپ سېلىنغان چوڭ مەسچىت، جامە. ③ چوڭ مەسچىتلەرنىڭ ناماز ئوقۇلىدىغان، ئادەتتە كەڭ ۋە كاتتا بولىدىغان گۈمبەزلىك خانىسى.

سوپى ــ ① ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ۋە سوپىزىم يولىنى تۇتقان كىشى. ② ياخشى ـ يامان ئىشلاردىن قول ئۈزگەن، گۇناھ بولىدىغان ئىشلارنى قىلىشتىن توختاتقان.

ئىشان ــ ① ئىسلام دىنىنىڭ سوپى مەزھىپىگە مەنسۇپ دىنىي ئۆلىما، تەرغىباتچى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

پانىي دۇنيا ــ بۇ دۇنيا، تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان، ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى، ئامانەت.

تەقۋا ــ ئۆزىنى يامان ئىشلاردىن يىراق تۇتۇپ ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولىدىغان پەرھىزكار، خۇداگۆي، دىندار.

تەرك ئېتىش ــ تاشلاش، كېچىپ كېتىش.

ھەمدۇسانا ــ تەڭرى، پەيغەمبەرلەر ياكى باشقىلارنىڭ شەنىگە ئېيتىلىدىغان ھەدىيە، ئالقىش سۆزلىرى، رەھمەت ـ تەشەككۇر.

شۈركىنىش ــ جۇغۇلداپ تىترەش، ئەندىكىش، ئىچىدە سىلكىنىپ تەۋرىنىش، سەسكىنىش.

مۇرىت ــ ① بىرەر روھانىي، ئۇستاز، پىر، ئىشان قاتارلىق تونۇلغان كىشىلەرگە قول بەرگەن، ئەگەشكەن كىشى ياكى ئۇنىڭ شاگىرتى، مۇخلىسى، تالىپى. ② مەلۇم بىر دىن، مەسلەك، گۇرۇھ، ئېقىم قاتارلىقلارغا ئىتىقاد قىلىدىغان، ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولغان، ئۇلارغا ئەگەشكەن كىشى.

www.kitaphumar.com

سارايۋەن ــ يولۇچىلار چۈشىدىغان سارايىنىڭ ئىگىسى.
قەندىل ــ بىر نەچچە تال شام ئورنىتىلغان ئاسما، شامدان ياكى بىر قانچە لامپۇچكا ئورنىتىلغان ئاسما چىراغ ياكى جازا.
قەسىر ــ ① پادىشاھلار، خانلار ياكى فېئوداللارنىڭ ھەشەمەتلىك سارىيى. ② قەلئە، قورغان. ③ ئومۇمەن ھەشەمەتلىك ساراي، كاتتا ئۆي ـ بىنا.
تۆھمەت ــ باشقىلارنى قارىلاش، ئەيىبلەش، قەستلەش مەقسىتىدە ئويلاپ چىقىرىلغان ئاساسسىز گەپ ـ سۆز، بەدنام، بۆھتان، پال.
پوزۇر ــ چىرايلىق، سۆلەتلىك، مەدەنىي.
مەھرەم ــ ① پادىشاھنىڭ ئوردا، سارايلىرىدا ھەم ئەمەلدارلارنىڭ يېنىدا ھەر خىل خىزمەتلەرنى قىلىدىغان خىزمەتكار. ② مۇھاپىزەت خادىمى. ③ ئەر ياكى خوتۇننىڭ شەرىئەت بويىچە بىر ـ بىرىنى كۆرۈش مۇمكىن بولغان ئەمما نىكاھ راۋا بولمايدىغان قېرىندىشى.
ئەمىر ــ خان، پادىشاھ، باش سەركەردە.
بەگ ــ ① بۇرۇنقى مەنسۇپ ئەمەل ۋە شۇنداق ئەمەل ئالغان كىشى؛ ② مۇراجەت ۋە ھۆرمەت سۆزى. ③ كىشى ئىسىملىرىنىڭ كەينىگە كېلىپ ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ.
زەرباپ ــ زەر يىپ قوشۇپ توقۇلغان ياكى ئالتۇن ھەل بېرىلگەنگە ئوخشاش كۆرۈنىدىغان يىپەكتىن توقۇلىدىغان رەخت.
تون ــ I① تاۋۇشنىڭ ئېگىز ياكى پەسلىكى. ② خەنزۇ يېزىقىدىكى ھەر بىر خەتنىڭ ئوقۇلۇشىدىكى ئاھاڭنىڭ يۇقىرى تۆۋەنلىكى. II ئالدى ئوچۇق، تۈز ياقىلىق ئۇزۇن سىرتقى كىيىم.
زەخمەت ــ ئازاب، كۈلپەت، مۇشاققەت.
بەربات ــ خاراب، ۋەيران، سورۇلغان، بۇزۇلغان، تۈگەشكەن.
تەئەللۇق ــ ① تەۋە، مەنسۇپ، ئىگىدارچىلىقىدا، قاراشلىق. ② بىر كىمگە مەنسۇپ، تەۋە بولغان مال ـ مۈلۈك، نەرسە ـ كېرەك.
كۆن ــ ئەيلەنگەن، پىششىقلانغان تېرە، يەرلىك چىگرىن.
پەلەك ــ ① يەردىن گۈمبەز، قازان شەكلىدە بولۇپ كۆرۈنىدىغان ھاۋا بوشلۇقى، ئاسمان، كۆك. ② تەقدىر قىسمەت.
خۇراپات ــ ئاساسسىز، ئىلمىيلىكى يوق، ساختا سۆز ۋە مۇشۇ ئاساستىكى ئېتىقاد، بۇنىڭدىن شەكىللەنگەن خىلمۇ ـ خىل كونا ئۆرپ ـ ئادەتلەر.
تۇتقۇن ــ ① تۇتۇلغان، قامالغان، ئۆز ئەركىدىن، ئىختىيارلىقىدىن مەھرۇم

قىلىنغان. ② بىرەر نەرسىگە ياكى كىشىگە بىرىلىپ كەتكەن، مەپتۇن بولغان، بەند قىلىنغان. ③ قولغا ئېلىش، تۇتۇش، قاماش ئىشلىرى. ④ سوۋلاق، قاماق.

ياساۋۇل — بۇرۇنقى خان، پادىشاھ دەۋرىدە يۇقىرى مەنسەپتىكى ئەمەلدارلارغا خىزمەت قىلىدىغان قوراللىق خادىم، ساقچى.

شەيخ — ① ئىسلام دۆلەتلىرىدىكى بىلىملىك كىشىلەر، ئالىملار، ئۆلىمالارۋە دىنىي ئالىي مەكتەپلەرنىڭ مۇدەررىسلىرىگە بېرىلىدىغان ئۇنۋان. ② تەرىقەت خانىقاسىنىڭ باش دەرۋىشى. ③ زىيارەتگاھ قاتارلىقلاردا ئەۋلىيالارغا، خۇدا يولىغا ئاتالغان سەدىقە ۋە نەزىر- نىيازلار ھېسابىغا ياشايدىغان كىشى، مازارغا قارىغۇچى. ④ تەييار، بىكار تاماقا ئادەتلەنگەن كىشى.

دەھرىي — خۇداغا ئىشەنمەيدىغان ئادەم، دىنسىز كىشى.

ئازغۇن — يولدىن ئازغان، توغرا يولدىن چىقىپ كەتكەن، ئايىنغان كىشى ياكى جانلىق.

قىيامەت — ① دىنىي ئېتىقاد بويىچە بۇ دۇنيا تۈگەپ ئۇ دۇنيادا ھەممە تىرىلىپ ھېساب بېرىش ئۈچۈن مەھشەرگاھقا توپلىنىدىغان ۋاقىت، ئاخىرەت. ② قىيا- چىيا، يىغا- زارغا تولغان، ئۇر-چاپ. ③ ئىنتايىن جىددىيلىك، بەك ئالدىراشلىق. ④ ئۆلۈم بىلەن ئاخىرلىشىدىغان مۇشكۈل، قىيىن ئىش.

ئاسىي — ① گۇناھكار، گۇناھ قىلغۇچى، ② خائىن، ساتقۇن.

پەرھىز — ① ئاللانىڭ بەندىلىرى ئەمەل قىلىشىغا ۋە ساقلىنىشىغا بۇيرۇغان ۋەزىپىلىرى. ②چوقۇم ئورۇنداش زۆرۈر بولغان ۋەزىپە، مەجبۇرىيەت.

پەتىۋا — بىرەر چىگىش، مۇشكۇل مەسىلىلەرگە قارىتا شەرىئەت ۋە قانۇنغا ئاساسەن دىنىي ئۆلىمالار تەرىپىدىن چىقىرىلغان خۇلاسە، قارار، ھۆكۈم.

كۇپۇرلۇق — ئاللانى، دىنىي كەمسىتىدىغان، ئاللاغا كۆرگەن ياخشىلىقىنى ئۇنتۇش، سۆز- ھەرىكەت، قىلىق؛ كۆرگەن ياخشىلىقنى ئۇنتۇش، نانكۇرلۇق.

10. كوماراجىۋا

ئۆمەرجان ھەسەن بوزقىر — 1965- يىلى 2- ئايدا باي ناھىيىسىدە توغۇلغان. « جۇڭگو مىللەتلىرى » ژورنىلىنىڭ مۇھەررىرى، ھازىرغا قەدەر 30 پارچىغا يېقىن ھېكايىسى 60 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىسى ۋە نەچچە يۈز پارچە تەرجىمە ئەسىرى ئېلان قىلىنغان. « كوماراجىۋا » ، « مىڭئۆيلەر سىلەرگە

يۈز كىلەلمەيمىز» ، « كۈسەن تاشكېمىرلىرى ۋە دەريا ـ ئېقىنلار » قاتارلىق كىتابلىرى بار.

كۇماراجىۋا ــ مىلادىيە 344 ـ يىلى كۈسەن (كۇچار) دە توغۇلغان بولۇپ، بۇددا نوم ـ ئەھكاملىرىنى تەرجىمە، تەپسىر قىلىپ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە تونۇشتۇرۇشقا ئاجايىپ زور تۆھپە قوشقان بۈيۈك بۇددا ئالىمى. مىلادىيە 413 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى 70 يېشىدا چاڭئەندە ئالەمدىن ئۆتكەن.

بۈيۈك ــ ① ئۇلۇغ، زور، كاتتا. ② يۈكسەك، يۇقىرى، ئېگىز.

مەنىۋي ھايات ــ كىشىنىڭ ئىچكى، روھىي ھاياتى.

ئىدېئولوگىيە ــ مەلۇم سىنىپ ياكى پارتىيىنىڭ مۇئەييەن كۆز قاراش، پىكىر، ئوقۇم ئىدىيىلەرنىڭ سىستېمىسى ياكى سىياسىي كۆز قاراش، پەلسەپە، سەنئەت، دىنلارنىڭ ھەممىسى ئىدېئولوگىيىنىڭ شەكلىدۇر.

بۇددىزم ــ بۇددا دىنى .

ئىسلام دىنى ــ دۇنيادىكى ئاساسلىق دىنلارنىڭ بىرى . يەنى ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەت تەرىپىدىن مىلادىيە VII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بەرپا قىلىنغان دىن . ئۇ بىر ئىلاھقا ئىشىنىدىغان ئاخىرقى دىن بولۇپ ، مۇھەممەدتىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ بۇ دىنىنىڭ ئېتىقاد ، ھۆكۈملىرىنى ھەر زامان ، ھەر ماكانغا شۇنداقلا پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئويغۇن بىر شەكىلگە كەلتۈردى ۋە بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئىنسانىيەتكە مەجبۇرىيەت قىلىپ بەردى دەپ قارايدۇ . بۇ دىن ئەينى ۋاقىتتا ئاسىيانىڭ غەربىي قىسمى، ۋە ئافرىقىنىڭ شىمالى قىسمىدا كەڭ ئەۋج ئالغان بولۇپ ، X ئەسىردە ئۇيغۇرلار ئارىسىغا كەڭ تارقىلىشقا باشلىغان .

ئۆتكەل ــ ① ئۆتىدىغان جاي ، مۇھىم ئېغىز ، مۇھىم يول ؛ تۇگۈن . ② كۆچمە . ھالقىلىق پەيت ، مۇھىم پەيت . ھالقىلىق پۇرسەت . ③ كۆچمە . بېسىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك بولغان جەريان ، ئىشنىڭ ھالقىسى ، باسقۇچ . ④ نىشانلانغان ، مۆلچەرلەنگەن ئەڭ يۇقىرى پەللە .

روناق تېپىش ــ گۈللەپ ياشناش ، تەرەققى قىلىش ، راۋاجلىنىش .

ياتلىق قىلىش ــ تۇرمۇشقا چىقارماق ، تاللىق قىلماق ، ئەرگە بەرمەك
.

يۈكسىلىش ــ ① ئېگىزلىمەك ، ئۆرلىمەك ، يۇقىرىلىماق . ② كۆچمە . ئۆسمەك ، راۋاجلانماق ، تەرەققى قىلماق ، ياخشىلانماق .

ئىلىم تەھسىل قىلىش ــ ئىلىم ئۆگىنىش ، ئوقۇش .

مەنستەمەسلىك ـــ تۆۋەن نەزەر بىلەن ئېتىبارسىز قاراش ، كۆزگە ئىلماسلىق ، پىسەنت قىلماسلىق .
داڭقى ـــ نام ـ ئاتاق ، شۆھرەت ، ئىناۋەت .
مەنسەپ ـــ بىرەر ئورگاندىكى مەسئۇل ۋەزىپە، ئەمەل.
دىن ـــ بىر خىل ئىجتىمائى ئىدىئولوگىيە . ئۇ ئىلاھى كۈچكە ئىشىنىشكە ئاساسلانغان دۇنيا قاراش ۋە تەسەۋۋۇرلار .
كاتتا ـــ ① چوڭ ھەشەمەتلىك ، ئىسىل . ② بۈيۈك ، داڭلىق . ③ ياش جەھەتتە چوڭىيغان ، ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشى ؛ باشلىق ، ئەمەلدار .
كىمخاپ ـــ ئۆرۈشى يىپەك ، ئارقىقى زەر يىپتىن توقۇلغان رەخت .
ئەۋلىيا ـــ ① ئىتقادلىق ، دىندار كىشلەر نەزىرىدە گويا ئاجايىپ كارامەتلەرگە ئىگە ، كارامەت كۆرسىتەلەيدىغان ، مۆجىزىلەرنى يارىتالايدىغان مۇقەددەس ، ئەزىز ئادەم . ② كۈچمە . گەپ ، ۋەقە ، ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ مەنبەسىگە چۈشىنىپ يەتكەن ؛ دانىشمەن ، ئۇلۇغ ئادەم . ③ كۆچمە . مۇبالىغە ، مەسخىرە قىلىشتا كىنايە ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ .
كامالەت ـــ تولۇق يېتىشكەنلىك ، مۇكەممەللىك .
دۆلەت ئۇستازى ـــ دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرى ، ھاكىمەت يۈرگۈزۈش قاتارلىقلاردا يول كۆرسەتكۈچى ، پادىشاھ ۋە ۋەزىر ـ ۋۇزرالارنى تەربىيلىگۈچى ، ئىدىيە جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلالايدىغان نەزەرىيە يارىتىپ بەرگۈچى .
نوم بىتىگ ـــ بۇدا دىنىنىڭ كىلاسسىك كىتابى .
نەزمە ـــ شېئىر ، شېئىرىيەت ، پوئېزىيە .
مەلۇمات ـــ ① ئوقۇش ، ئۆگىنىش نەتىجىسىدە ئىگەللىگەن بىلىم ، ئىلمى سەۋىيە . ② بىرەر نەرسىگە دەلىل بولىدىغان خەۋەر ، ئۇچۇر ، ئاخبارات ، ماتېرىيال .
ئۇسلۇب ـــ ① بىر دەۋر ، مىللەت ، ئېقىم ياكى بىرەر شەخسىنىڭ بەدئىي ئەسەردە ئىپادىلىگەن ئاساسلىق ئىدىيىۋى ئالاھىدىلىكىۋە سەنئەت ئالاھىدىلىكى ؛ ئىستىلى . ② يازغۇچىنىڭ تىل ۋاستىللىرىدىن پايدىلىنىشىكى ئۆزگە خاس يولى ؛ ئۇسۇلى .
مۇتەخەسسىس ـــ بىرەر ساھەدە مەخسۇس بىلىم ئىگەللەپ ھەم شۇ ساھەدە مول تەجرىبىگە ئىگە بولغان كىشى ، ئىختىساس ئىگىسى .
مېيىت ـــ ئۆلۈك ، جەسەت .
قىزىل مىڭئۆي ـــ بۇددىزىم مەدەنىيتىگە ئائىت بولغان ئۆي ـ ئىمارەت

قورلۇشى . باي ناھىيسىگە جايلاشقان .

نوم ـــ بۇددا دىنىنىڭ كىلاسسىك كىتابلىرى ۋە تۇپلاملىرىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ئاتىلىشى.

ئەھكام ـــ ھۆكۈم، ئەمىر- پەرمان، يولىيۇرۇق.

تەپسىر ـــ ئەرەبچە سۆز بولۇپ مەنىسى يېشىپ چۈشەندۈرۈش، ئىزاھ، شەرھ دېگەنلىك.

تەرك ئەيلەش ـــ كېچىش، تاشلاش.

ئىستېداتلىق ـــ ئىجادىي قابىلىيەتكە ئىگە، قابىلىيەتلىك، تالانتلىق.

بۇددىست ـــ بۇددا دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى شەخس، بۇدقا چوقۇنىدىغان ئادەم.

مىلادىيە ـــ خەلقئارادا ئورتاق قوللىنىلىدىغان كالىندار.

سانسكرىت تىلى ـــ قەدىمقى ۋە ئوتتۇرا ئەسىردىكى ھىندى دىنى، پەلسەپە ۋە بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ تىلى.

كامىل ـــ ① كامالەتكە يەتكەن، مۇكەممەل، تولۇق، تەلتۆكۈس. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەقىدە ـــ ① چىن كۆڭلىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن پىكىر، ئىشەنچ. ② بىرەر نەرسە توغرىسىدا شەكىللەنگەن ھۆرمەتلەش ۋە ياخشى كۆرۈش ئادىتى، ئېتىقاد. ③ ئىشەنچ ۋە ئېتىقادقا ئاساسەن شەك يوق دەپ قارالغان قائىدە ۋە ھۆكۈملەر.

راھىب ـــ بۇددا ۋە خىرىستىئان دىنلىرىدا ئائىلىنى تەرك ئېتىپ تەركىدۇنيا بولۇپ ئۆمرىنى چېركاۋ ۋە ئىبادەتخانىلاردا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزىدىغان كىشى.

مۇناجات ـــ خۇدادىن ياردەم، مەدەت، نىجاتلىق تىلەپ قىلىنىدىغان دۇئا.

راھىبە ـــ ئايال راھىب.

مۇنازىرىلىشىش ـــ ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ تالاش- تارتىش قىلماق، بەس مۇنازىرە قىلماق.

رەقىب ـــ ① رىقابەتلىشىش خاراكتېرىنى ئالغان، رىقابەتلىشىش خاراكتېرىنى ئالغان مۇسابىقە ئويۇنلىرى، تالاش- تارتىش، بەس مۇنازىرە ۋە شۇ قاتاردىكى قارىمۇ- قارشى تەرەپ، ئۆز- ئارا رىقابەتلەشكۈچى. ② دۈشمەن، ياۋ. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

بەلخ ـــ ئافغانىستاندىكى بىر شەھەرنىڭ نامى.

www.kitaphumar.com

كۆسەن ـــ ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى كۇچا ناھىيە (شەھەر) نىڭ قەدىمقى ئاتىلىشى.

پەلسەپە ـــ ① دۇنيا قاراش ھەققىدىكى تەلىمات. كىشىلەرنىڭ پۈتكۈل دۇنيا توغرىسىدىكى تۈپ كۆز قاراشلىرىنىڭ سىستېمىسى، تەبىئەت بىلىملىرى بىلەن جەمئىيەت توغرىسىدىكى بىلىملەرنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلىشى ۋە يەكۈنى. ② كۆچمە مەنىسى : ئاڭلىغاندىن كېيىنكى مۇلاھىزە قىلىشقا ئەرزىمەيدىغان پاكىتسىز، ئاساسسىز پىكىر، سەپسەتە، قۇرۇق گەپ.

تىلشۇناسلىق ـــ تىلنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان پەن. تىلشۇناسلىق ئۆزىنىڭ تەتقىقات دائىرىسىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئومۇمى تىلشۇناسلىق ۋە كونكرېت تىلشۇناسلىق دېگەن ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

ئىلمي نۇجۇم ـــ ئاستىرونومىيە ئىلمى.

تەخت ـــ ① پادىشاھ، خان ۋە دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ ئولتۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان ئالاھىدە بېزەلگەن ھەشەمەتلىك ئورۇن، ئورۇندۇق. ② كۆچمە مەنىسى : ئەمەل، مەنسەپ، ھوقۇق.

روم ـــ رىم، ئىتالىيىنىڭ قەدىمقى شەھەرلىرىدىن بىرى.

سوترا ـــ بۇددا نوملىرىنىڭ بىرىنچى قىسمى، رىۋايەت قىلىنىشىچە ئۇنىڭدا ساكيامۇنىنىڭ ئۆزى ئېيتقان گەپ ـ سۆزلىرى مەزمۇن قىلىنىدىكەن.

مۇتالىئە قىلىش ـــ مەزمۇننى چۈشەنگەن ، ئۆزلەشتۈرگەن ئاساستا ئىنىچىكە ئوقۇش، تەتقىق.

ئىستېداتلىق ـــ ئىجادىي قابىلىيەتكە ئىگە، قابىلىيەتلىك، تالانتلىق.

ماھايانا ـــ بۇددىزم تەلىماتىدىكى بىر مەزھەپ، ئۇ چوڭ كۆلۈنگۈ ياكى بۈيۈك راۋان تەلىماتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

نىزا ـــ كىلىشمەسلىك، دۈشمەنلىشىش؛ ئاداۋەت، نارازىلىق.

ئىدارە قىلىش ـــ بەلگىلىك تەرتىپتە باشقۇرۇش، يولغا سېلىش.

مەنىۋي داھىي ـــ كىشىگە روھىي جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلغۇچى.

ئالدىنقى چىن ـــ مىلادىيە 4 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى بارلىققا كىلىپ قىسقا مۇددەت دەۋىر سۈرگەن خانلىقنى كۆرسىتىدۇ.

شىرمەت سانغۇن ـــ باتۇر سانغۇن دېگەنلىك بولۇپ، ھەربىي ئەمەل نامى. سانغۇن سۆزىنىڭ مەنىسى يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي ئەمەل نامى ۋە شۇ ئەمەلگە ئىرىشكەن كىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئېلىمىزنىڭ شىمالىدا ياشىغان بىر قىسىم ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئورۇش ۋە جەڭلەرگە قوماندانلىق قىلىش ئىقتىدارى

يۇقىرى كىشلەرگە بېرىلىدىغان ئەمەل نامى ۋە شۇ ئەمەلگە ئېرىشكەن كىشىنى كۆرسىتىدۇ. ھازىرقى گېنېرال بىلەن ئوخشاش دەرىجە.

ئۆلىما ـــ ئىسلام دىنىنىڭ بارلىق تەلىماتلىرىنى بىلىدىغان، دىنىي جەھەتتىن يۇقىرى بىلىمگە ئىگە بولغان كىشى؛ دىنىي ئالىم.

دىئالېكت ـــ بىر تىلنىڭ مەلۇم دائىرىدىلا قوللىنىلىدىغان ۋە ئەدەبىي تىلدىن پەرقلىنىدىغان ئىجتىمائىي ۋارىيانتى، ئۇ يەنە بىر قانچە شېۋىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تەرجىمە ئاپاراتى ـــ تەرجىمە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئورگان.

ئىزاھلاش ـــ ① تېكىستتىكى مەلۇم جۈملە ۋە سۆزگە ئىزاھات بەرمەك. ② سۆز ـ ئىبارە ياكى بىرەر ئىش ۋەقە ـ ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرۈش، ئۇنىڭ مەنىسىنى، ماھىيىتىنى ئېچىپ كۆرسىتىش، يېشىش، شەرھىيلەش.

شەرھىيلەش ـــ بىرەر نەرسىنىڭ مەزمۇنى، ماھىيىتى ۋە ئالاھىدىلىكىنى ئېچىپ، بايان قىلىپ چۈشەندۈرۈش، ئىزاھلاش.

جىلد ـــ ① بىر نەچچە كىتابتىن ئىبارەت ئەسەر، مۇقاۋىلانغان ھۆججەت قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىر ئايرىم كىتابى، توم. ② مۇقاۋا، قاپ، تاش

يوپۇق ـــ ① ئات ـ ئۇلاغنى سوغۇقتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن ئۇچىسىغا يېپىپ قويىلىدىغان يېپىنچا. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈچۈپ تۇرماسلىقى ئۈچۈن يېپىلىدىغان پەردە.

جاھانشۇمۇل ـــ ئالەمشۇمۇل، خەلقئارا ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان، ئەھمىيىتى ئىنتايىن چوڭ.

11. مەمتىلى ئەپەندى

مەمتىلى ئەپەندى ـــ مەشھۇر مائارىپچى، تالانتلىق تەشكىلاتچى، ئوت يۈرەك كومپوزىتور ۋە شائىر. مەمتىلى ئەپەندى 1901 ـ يىلى ئاتۇشتا تۇغۇلغان. 1937 ـ يىلى 29 ـ مايدا 36 يېشىدا ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ « مەرىپەت مارشى » ، « ئىزچىلار مارشى » قاتارلىق جەڭگىۋار ناخشىلىرى كەڭ تارقالغان.

سەيپىدىن ئەزىزى ـــ 1915 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئاتۇشتا تۇغۇلغان. 1933 ـ يىلى قەشقەردە قۇراللىق قوزغىلاڭغا قاتناشقان 1934 ـ يىلى مەمتىلى ئەپەندىگە ئەگىشىپ يېڭى مائارىپ ھەرىكىتىنى قوزغىغان. كېيىن «

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى » غا قاتنىشىپ مۇھىم رەھبەرلىك رولىنى ئوينىغان. 1955 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا رەئىس بولغان. ئۇ كۆزگە كۆرۈنگەن يازغۇچى، دىرامماتورگ ۋە شائىر. ئۇنىڭ « سولتان سۇتۇق بوغراخان» ، « ئامانىنساخان » ، « ئۆمۈر داستانى » ، « ئەۋلىيا ئاتا » ، « سەيپىدىن ئەزىز روبائىيلار توپلىمى » قاتارلىق كىتابلىرى بار. سەيپىدىن ئەزىز 2003 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى 88 يېشىدا بېيجىڭدا ۋاپات بولغان.

يېڭى مائارىپچىلىق ھەركىتى ــــ ئىلىم ـ پەن ئارقىلىق خەلقنى تەربىيلەش، نادانلىق، خۇراپىيلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش، ئويغىتىش ھەركىتى.

مائارىپچى ــــ ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش، مائارىپ ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولغۇچى، بىلىم بەرگۈچى، تەربىيلىگۈچى.

تەشكىلاتچى ــــ كىشىلەرگە يېتەكچىلىك قىلىپ تەشكىللەشكە، ئۇيۇشتۇرۇشقا ماھىر كىشى، تەشكىلات قۇرغۇچى.

كومپوزىتور ــــ مۇزىكا ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلغۇچى كىشى.

دورقى ــــ قېتىم ، نۆۋەت رەت .

ئەپەندى ــــ ① جاناپ . ② ئۇقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ ئىسمىغا قوشۇلۇپ ھۆرمەت مەنىسىنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ . ③ ئوقۇتقۇچى ، مۇئەللىم .

مەخمۇت شىجاڭ ــــ تۇرپاندىكى مۇھىتلار جەمەتىدىن بولۇپ مەھمۇد مۇھىتىنى كۆرسىتىدۇ . قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىدىن كېيىن قەشقەرنىڭ ھەربىي مەمۇرىي ھوقۇنى كونترول قىلىپ تۇرغان . 1937 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىڭ شىسەينىڭ تۇرلۇك بېسىملىرى تۈپەيلىدىن چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان .

تاشكەنت ــــ ئۆزبېكىستاننىڭ پايتەختى .

قارا دېڭىز ــــ رۇسىيە تەۋلىكىدىكى رۇسىيە بىلەن تۈركىيە زىمىنىنىڭ ئىچىگە سوزۇلۇپ كىرگەن دېڭىز ۋە ئۇنىڭ نامى .

تەمبۇر ــــ چالغۇ ئەسۋاپىنىڭ نامى. ئالتە تارلىق چالغۇ ئەسۋاپ .

رەئىس ــــ ① بەزى دۆلەت ، دۆلەت ئورگانلىرى ، پارتىيە ـ گۇرۇھ ياكى بەزى ئىدارە ، تەشكىلاتلار رەھبىرىنىڭ ۋەزىپە نامى ۋە شۇ ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن كىشى ، ② مەجلىسنى باشقۇرغۇچى شەخس ، يىغىن رىياسەتچىسى . ③ دىنىي مۇراسىم ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلەرنىڭ بىجىرىلىشىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچى كىشى ۋە شۇنىڭدەك جەڭ تېشى تارازا قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىقىنى تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان مەنسەپدار كىشى .

كاتىپ ــــ ① ئىدارە ئورگانلارنىڭ خەت ـ ئالاقىلىرىنى ، يىغىن خاتىرىلىرىنى يازىدىغان كىشى ، خادىم . ② بەزى كىشىلەرنىڭ سۆزىنى خاتىرىلەيدىغان ياكى قولىيازمىلارنى كۆچۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى ؛ مىرزا .

مەدرىسە ــــ ئىسلام دىنى بويىچە ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان ئالى مەكتەپ ، بىلىم ئېلىش ئورنى .

ئىئانە ــــ ① بىرەر ئىش ياكى پائالىيەت ئۈچۈن بېرىلگەن ماددى ياردەم . ② ياردەم قىلىش ، قوللاش مەقسىتىدە يىغىدىغان پۇل .

ئاقارتىش ھەرىكىتى ــــ جەمئىيەتتىكى كەڭ خەلقنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ، بىلىم مەرىپەت ئىگەللىتىش ، كىشىلەرنى تەربىلەش ، نادانلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىسلاھات خاراكتېرلىك ھەرىكەتنى كۆرسىتىدۇ .

قوغۇشۇن ــــ مېتال ئېلېمېنت بولۇپ ، كۆلرەڭ ، يۇمشاق ، ئەمما ئېغىر ، سوزۇلۇشچانلىقى ئىگە . ئاسان ئوكسىدلىنىدۇ . قېتىشما ، باتارىيە ، قېرىنداش ئۈچى ، خىلمۇ ـ خىل قۇراللارنىڭ ئوقى قاتارلىقلارنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ .

تەۋپىق ــــ كىشىلەرنىڭ مۇۋاپىقىيەتى ئۈچۈن بەختى ئۈچۈن قىلىنغان مەدەت ، ياردەم .

قالتىس ــــ ① ئىنتايىن ، بەك ، تولىمۇ ، ناھايىتى . ② كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە، ئالاھىدە ، قاتتىق . ③ جاھاندا بىر ، كارامەت .

تەتۈر تەشۋىقات ــــ ئۆز دۈشمىنىنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنى كۆمۈپ ، ئۆزىنى كۆككە كۆتۈرۈپ ، ھەق ـ ناھەقنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ كىشىلەرنى قايمۇقتۇرىدىغان ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات .

ئېغۋا ــــ ئارىنى بۇزۇش ، ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىش مەقسىتىدە قىلىنغان يالغان گەپ ـ سۆز ، ئويدۇرما ، بوھتان ۋە شۇ قاتارلىقلار .

گۇرۇھ ــــ بىرەر كۆز قاراش ، ئېتىقاد ، مەسلەك بويىچە ئۇيۇشقان شەخسلەر كوللېكتىپى ؛ مەزھەپ .

غەيرى رەسمى ــــ باشقىلارغا نىسبەتەن باشقىچە، ئۆزگىچە بولغان ئۆزگىچە نىسبەتەن رەسمى رەۋىشتە قوبۇل قىلغان ، يۈچۈن تۈيۈلمايدىغان ھال .

ئەزۋەيلەپ ــــ ① سۆزدە ، ھەرىكەتتە جەددىيلىشىپ بارغانسىرى ئۆرلەپ كەتمەك ، كۆچەيمەك ، ئەۋجىگە چىقماق ، ئەدەپ كەتمەك . ② تېز پۇرسەتتە

ئېگىز بولۇپ ئۆسمەك .

تەھدىت ـــ ① قورقۇتۇش ، پوپوزا . ② بىرەر ئاپەت ۋە پالاكەتنىڭ يۈز بېرىش خەۋپى ، خەۋىرى .

جەڭگىۋار ـــ ① جەڭ ۋە كۈرەش قىلىشقا ھەر دائىم تەييار تۇرىدىغان ، كۈرەش قىلغۇچى ، كۈرەشكە قاتناشقۇچى ؛ كۈرەشچان . ② جەڭ ئورنى قىلىپ بەلگۈلەنگەن ، جەڭ ئېلىپ بېرىلغان، جەڭ قىززىغان . ③ جەڭلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ، جەڭگە ئۆزىنى ئاتىغان ، جەڭدىن قايتمايدىغان . ④ كۆچمە . كۈرەشكە تەييار ، كۈرەش روھىغا ئىگە ، جەسۇر . ⑤ كۆچمە . ئىنتايىن مۇھىم، جىددى ، كەسكىن ، زوّرۇر .

سازچى ـــ ساز چالغۇچى كىشى ، سازەندە .

ئىنتىقام ـــ بىرەر سەۋەپ ياكى دۈشمەنلىكتىن كېلىپ چىققان ئۆچ ؛ قىساس .

نىجاتلىق ـــ ئازاتلىق ، قىيىنچىلىقتىن قوتۇلۇش .

مۇتەئەسسىپ ـــ كونا ئەقىدە ۋە نەرسىلەرگە يېپىشىۋالىدىغان، كونىلىقنى ياقىلىغۇچى.

ئىگىلىك ـــ ① ئىگە بولۇش، ئىگىدارچىلىق. ② ئىقتىساد، بايلىق.

ئاپاق خوجا مازىرى ـــ قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان قەبرىستانلىق بولۇپ XVI ئەسىرلەردە بىنا بولغان ، ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ دادىسى مۇشۇ قەبرىستانلىقتا دەپنە قىلىنغان . ئاپاق خوجا دەۋرىدە بۇ قەبرىستانلىقنىڭ كۆلىمى كېڭەيتىلگەن ۋە ئاساسى ئىمارەت بولغان ئاپاق خوجا قەبرىسى ۋە جامە كېڭەيتىلىپ، يېڭىلاپ سېلىنغان .

شىتاپ ـــ ① ھەربىي قىسىملارنىڭ قوماندانلىق ئورگىنى . ② كۆچمە . يەرلىك ئورۇنلاردىكى بىرەر ئىنشائات ياكى قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈز ئۈستىگە ئالغان ئورگان ؛ رەھبەرلىك ئاپپاراتى .

ئارتىس ـــ كىنو- تىياتىر ، سىرىك قاتارلىق سەنئەت ئەسەرلىرىدە رول ئالغۇچى شەخىس .

پارلاش ـــ يارقىن نۇر چېچىپ تۇرۇش ، يورۇماق ، چاقنىماق ،

تەنتەنە ـــ ① بىرەر مۇھىم ۋەقە ، ھادىسە قاتارلىقلارنى تەبرىكلەپ ، ئالقىشلاپ ئۆيۈن ـ تاماشا بىلەن شاد- خۇراملىق ئىچىدە ئۆتكۈزىلىدىغان مۇراسىم . ② ئۇچىرىشىش ، يىغىلىش ، مەرىكىلەردە خۇشاللىقنى ئىپادىلەپ ئېلىپ بېرىلغان ھەرىكەت ۋە كۈي . ③ غەلبە ، شادلىق تويغۇسى ، كەيپىياتى ؛

داغدۇغا .

بوھتان ــ ئاساسى بولمىغان پىكىر ، تۆھمەت .

جاھالەت ـــ ئىلىم ـ مەرىپەتتىن مەھرۇم بولغان ھالەت نادانلىق ، قالاقلىق .

مۇشتۇمزور ـــ يوقسۇل ، نامرات ، كەمبەغەللەرنى رەھىمسىزلەرچە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان ، ئىزىدىغان زوراۋان .

ئۇتۇق ــ ① ئېرىشكەن نەتىجە ، مۇۋاپىقيەت ، غەلىبە . ② خىزمەت ، ئىش قاتارلىقلارنى يەكۈنلەش داۋامىدىكى ئىجابى تەرەپلەر ؛ نەتىجە . ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى .

پەيغەمبەر ـــ دىننى ئىتقاد بويىچە ئاللانىڭ ئىرادىسى ۋە ئەمىر ـ پەرمانلىرىنى بەندىلەرگە يەتكۈزگۈچى ئىلاھى ۋەكىل .

غۇلغۇلا قىلىش ـــ بىرەر مەسىلە ئۈستىدە باشقىلارنىڭ ئۆز ـ ئارا قىلىشقان گەپ ـ سۆزلىرى ، پىكىرلىرى .

تەۋپىق ــ توغرا يولغا باشلىغۇچى، يول كۆرسەتكۈچى، توغرا يول.

جۇمھۇرىيەت ــ ھاكىمىيەتنىڭ ئالى ھاكىمىيەت ئورگانلىرى يەنە مەلۇم مۇددەتتە سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كېلىدىغان دۆلەت، تۈزۈم ھەم شۇنداق دۆلەت.

مۇستەبىت ــ زالىم ھۆكۈمران، ئىستىبىدات.

نىسپىي ــ يېرىم، تولۇق بولمىغان.

شىڭ شىسەي ـــ (1896 ـ 1970) تەخەللۇسى جىڭ يۈڭ، لياۋنىڭ ئۆلكىسى كەييۈەن ناھىيىسىنىڭ شىجىيا كەنتىدە چوڭ پومىشچىك ئائىلىسىدە توغۇلغان. 1933 ـ يىلى قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا قاتنىشىدۇ. « 12 ـ ئاپرېل سىياسىي ئۆزگىرىشى » دە جىن شۇرىننى تەختتىن چۈشۈشكە مەجبۇر قىلىپ، شىنجاڭنىڭ ئەڭ ئالى مەمۇرى ۋە ھەربىي ھوقۇقىنى كونترول قىلىۋالغان. 1940 ـ يىلى ئۆلكە رەئىسلىكىنى قوشۇمچە ئۈتەيدۇ. 1944 ـ يىلى گومىنداڭ مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مىنىسترلىكىنىڭ مىنىسترلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. ئۇ شىنجاڭ خەلقىنىڭ قان ـ تەر بەدىلىگە كەلگەن ئالتۇنلارنى بۇلاپ تالايدۇ. يۇز مىڭلىغان بىگۇناھ خەلقنىڭ جېنىغا زامىن بولىدۇ. 1949 ـ يىلى ئائىلىسى بىلەن تەيۋەنگە قېچىپ كېتىدۇ. 1970 ـ يىلى 7 ـ ئايدا 75 يېشىدا مېكسىكىگە قان چۈشۈپ ئۆلىدۇ.

خوجىنىياز ھاجى ـــ ئۈچ ئەۋلاد قۇللۇقتا ئۆتكەن قۇل دۇرغىسى ئىمىنىياز ئائىلىسىدە 1889 ـ يىلى دۇنياغا كەلگەن. 1912 ـ يىلىدىكى تۆمۈر خەلىپە

باشچىلىقىدىكى « قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى » غا قاتنىشىپ، بىر تەرەپتىن ئۇرۇش قىلسا بىر تەرەپتىن تۆمۈر خەلىپىگە مەسلىھەتچى بولغان. قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى باستۇرۇلغاندىن كېيىن چەتئەلگە قېچىپ كەتكەن ۋە سوۋېت كارۋانلىرىغا قوشۇلۇپ سوۋېت ـ سىبىرىيە ئارقىلىق كېيىن يۇرتىغا قايتىپ كەلگەن. 1928 ـ يىلى پارتىلىغان قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ يولباشچىسى بولغان. كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلىنىڭ كېپىل بولۇشى بىلەن شىڭ شىسەيگە ئىشىنىپ جەنۇبىي شىنجاڭ ئامانلىق ساقلاش شتابىنىڭ قوماندانلىق ۋەزىپىسى ۋە مۇئاۋىن ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى قوبۇل قىلغان. 1937 ـ يىلى شىڭ شىسەي تەرىپىدىن تۆھمەت بىلەن قاماققا ئېلىنغان. 1938 ـ يىلى كۈزدە ئۈرۈمچىدە ئۆلتۈرۈلگەن.

ۋالىي مەھكىمىسى ـــ ۋىلايەت دەرىجىلىك قانۇن، ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئورگان.

مەپە ـــ مەخسۇس ئادەم چۈشۈش ئۈچۈن ياسالغان، ئات ياكى قېچىر قوشۇلىدىغان، ئۈستى يېپىق، تۆت چاقلىق قاتناش قورالى.

كۇرس ـــ ① مەلۇم بىر پەن سىستېمىسى بويىچە قىسقا مۇددەتلىك ئېچىلغان ئوقۇش. ② بىرەر پەن ياكى ئۇنىڭ بىر قىسمىنىڭ مەلۇم جەھەتتىكى سىستېمىلىق بايانى، قىممەت، باھا. ③ كۆچمە مەنىسى : ئىززەت ـ ھۆرمەت، ئابروي.

مەش دەسسەش ـــ رەتلىك تىزىلىپ ھەربىيچە مېڭىش؛ ھەربىيچە يۈرۈش، چامداش.

مەمۇرىي ـــ ① مەمۇرىيەتكە دائىر، باشقۇرۇش ۋە ئىجرا قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان. ② مەمۇرىيەت يولى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرىلىدىغان، ئىجرا قىلىنىدىغان.

ئىستىقبال ـــ ① كەلگۈسىدىكى ھايات ، تىرىكچىلىك يولى ، كەلگۈسىدىكى چىقىش يولى . ② بىرەر ئىشنىڭ ، نەرسىنىڭ كېلەچەكتىكى تەقدىرى : ئاقىۋەت . ③ ياخشى كۆرگەن ، ھۆرمەت قىلىدىغان كىشىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈپ ئېلىش ؛ قارشى ئېلىش .

جىلۋىلىنىش ـــ نۇرلىنىش ، جىلۋە قىلىش ، پارقىراش ، چاقناش ؛ ئەكس ئەتمەك ، ئىپادىلەنمەك .

ئەتۈت ـــ كىچىك تىپتىكى تىياتىر شەكلى، ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ۋەقەلىكلەر ئاددىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق يورۇتۇپ بېرىلىدۇ .

ئادەتتە تىياتىرنىڭ ئۇرۇنلاش سەنئىتىنى دەسلەپ ئۆگەنگۈچىلەر ئەڭ دەسلەپ ئىتوتتىن باشلايدۇ.

تەشكىلىي ـــــ تەشكىلگە ئائىت؛ تەشكىللەش، تۈزۈلۈش بىلەن باغلىنىشلىق بولغان.

ئىلمىي ـــــ ① ئىلىمگە، ئىلىم ـ پەنگە ئائىت، ئىلىم ـ پەنگە ئاساسلانغان؛ ② ئوقۇشقا، ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش، مائارىپ ئىشلىرىغا ئائىت ھەم شۇ قاتارلىقلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان؛

كەنت ـــ ① مەلۇم خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن شەھەر ھەمدە قىشلاقلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، ئاھالە ياشايدىغان جاي. ② دېھقانلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان يېزىدىن كىچىك مەمۇرىي بىرلىك.

ماددىي ـــ ① ماددىدىن ئىبارەت بولغان، ماددىدىن تۈزۈلگەن. ② مال ۋە پۇل، بايلىقتىن ئىبارەت بولغان.

قالاقلىق ـــ قالاق ھالەت؛ ① تۆۋەن تەرەققىيات باسقۇچىدا تۇرۇپ قالغان، تەرەققىيات جەھەتتە ئارقىدا قالغان، ھازىرقى زامان تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشالمىغان، تەرەققىي قىلمىغان، كونا. ② دۇنيا قاراش، ئاڭ چۈشەنچىسى تۆۋەن بولغان؛ ئىلغار ئەمەس.

ئىلغارلىق ـــ ھەر قانداق ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەتلەردە باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان، باشقىلارغا ئۈلگە بولىدىغان ھالەت، ئاۋانگارتلىق.

خۇراپاتلىق ـــ خۇراپات مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان، خۇراپاتلىق داۋاملىشىۋاتقان ھالەت.

بولشېۋىكلار ـــ ئەينى ۋاقىتتا لېنىن رەھبەرلىكىدە قۇرۇلغان سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئاتىلىشى بولۇپ رۇسچە «كۆپ سانلىقلار» دېگەن مەنىدە، بۇ ئىسىم بولشېۋىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، كوممۇنىست دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

دەھرىي ـــ خۇداغا ئىشەنمەيدىغان ئادەم، دىنسىز كىشى.

مۇناپىق ـــ ① تىلى باشقا، دىلى باشقا، سۆز ـ ھەرىكىتى بىر ـ بىرىگە توغرا كەلمەيدىغان، سەممىيەتسىز، ئىككى يۈزلىمە. ② قارا يۈز، ۋىجدانسىز دېگەن مەنىدىكى تىل ھاقارەت سۆزى.

فورما ـــ ① بىرەر نەرسىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، شەكلى، نۇسخىسى، پاسونى. ② مەلۇم بىر ساھەدىكى كىشىلەر ئۈچۈن مەخسۇس تىكىلگەن، تىكىلىش ئالاھىدىلىكى ۋە بەلگىلىرى ئوخشاش بولغان كىيىم.

شىكايەتنامە ــ بىرەر شەخس، گۇرۇھ، تەشكىلات ياكى شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئادالەتسىز ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەتلىرىگە نارازىلىق بىلدۈرۈپ يېزىلغان شىكايەت خېتى، ئەرز.

مەشئەل ــ ① ئۇچىغا كۆيىدىغان بىر نەرسە ئۇرالغان، يورۇتۇش ياكى ئوت يېقىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تاياق. ② يول ۋە نىشاننى كۆرسىتىپ بېرىدىغان نەمۇنە، ماياك؛

ئىزچىلار ــ يول ئاچقۇچىلار دېگەن مەنىدە.

مارش ــ ① ھەربىي يۈرۈشتە، سەپتە باراۋەر قەدەم تاشلاپ مېڭىشقا ماسلاشتۇرۇلغان مۇزىكا ياكى مۇشۇنداق مۇزىكىغا سېلىنغان ناخشا. ② تەنتەنىلىك مۇراسىم سورۇنلاردا ئوقۇلىدىغان مەلۇم تەشكىلاتقا ۋەكىللىك قىلىدىغان ھەيۋەتلىك ناخشا.

چەكمەن ــ پىششىق ئىگىرىلگەن پاختا ياكى يۇڭ يىپتىن پۇختا، سىلىق قىلىپ توقۇلغان يەرلىك رەخت.

شالۋۇر ــ تېرىدىن تىكىلگەن شىم، ئىشتان.

چېكىلىك ــ ① شەپكە، قۇلاقچا قاتارلىق باش كىيىملىرىنىڭ ئالدىغا قويۇلىدىغان قىسمى. ② تىكىلىدىغان باش كىيىمنىڭ چېكىسى ئۈچۈن تەييارلانغان، چېكىگە ئاتاپ كېسىلگەن. ③ ئات، ئىشەكلەر نوقتىسىنىڭ چېكىگە توغرا كېلىدىغان يېرى.

نوغۇچ ــ ① خېمىرنى يېيىش ئۈچۈن ياغاچتىن ياسالغان توم، ئىككى ئۇچى ئىنچىكە، 70 ـ 80 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئۆي سايمىنى. ② يىپ ئايرىش تاياقچىسى.

شۇمدەكلەنگەن ــ تۈرگەن، شىمايلىغان.

گاڭ ــ ① پولات ـ تۆمۈر بىلەن ئۇگلېرودنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بىر خىل قېتىشما مېتال. ئۇنىڭ تەركىبىدە % 1.7 دىن تۆۋەن ئۇگلېرودتىن باشقا يەنە ئاز مىقداردا مانگان، كرېمنىي، گۈڭگۈرت، فوسفور قاتارلىق ئېلېمېنتلار بار. ② پەقەت بىرلا خىل نەرسىدىن تەشكىل تاپقان، باشقا بىر تەركىب ئارىلاشمىغان، ساپ، يالغۇز.

ۋىجدان ــ كىشىنىڭ ئۆز ھەرىكىتى، قىلمىشى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى ھەققىدە جەمئىيەت ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى، ئىنساب، دىيانەت.

ئىرپان ــ كىشىلەرنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنى، مەدەنىيىتىنى ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان تەلىم ـ تەربىيە؛ مەرىپەت، مائارىپ.

پىدا ــ ① بىرەر شەخس، ئىش ـ ھەرىكەت ياكى نەرسە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاش؛ قۇربان بېرىش. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قۇمال تاغ ــ قەشقەر بىلەن ئاتۇش ئوتتۇرىسىدىكى تاغ نامى.

باشپاناھ ــ ① قوغدىغۇچى، ھىمايە قىلغۇچى، پاناھ بولغۇچى. ② پاناھلىنىدىغان جاي.

سۆيۈنچە ــ كىشىنى خۇشال قىلىدىغان، مەمنۇن قىلىدىغان خەۋەر ئۈچۈن بېرىلىدىغان سوۋغا، ئىنئام.

قازى ــ ① ئۆتمۈشتە شەرىئەت قانۇنى بويىچە دەۋا ئىشلىرىنى سورايدىغان ئەمەلدار. ② مەشرەپ، ئەلنەغمە ئويۇنلىرىدا باشقۇرۇش ۋە كەتكۈزۈپ قويغانلارنى جازالاشقا مەسئۇل بولغان كىشى.

مۇپتى ــ شەرىئەت قانۇنلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، شەرىئەتكە ئاساسەن پەتىۋا (ھۆكۈم) چىقىرىدىغان، مەسىلىلەرگە يول تېپىپ بېرىدىغان دىنىي ئەرباب، ئۆلىما.

ھارامتاماق ــ ئىشلىمەي، تەر تۆكمەي باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ھېسابىغا ياشايدىغان؛ تېرىكتاپ، تەييارتاپ.

پەرھىز ــ ① ئاللانىڭ بەندىلىرىگە ئادا قىلىشقا ۋە ساقلىنىشقا بۇيرۇغان ۋەزىپىلىرى. ② چوقۇم ئورۇنداش زۆرۈر بولغان ۋەزىپە، مەجبۇرىيەت.

سۈننەت ــ ① ئىسلامىيەتنىڭ شەرئىي ھۆكۈملىرىنىڭ ئىككىنچىسى، يەنى مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ سۆزلىگەن، قىلغان ۋە باشقىلار تەرىپىدىن سۆزلىگەندە، قىلىنغانلىرىدا ئۈنچىغا ئاساسەن مۇسۇلمانلاردا ئەنئەنىگە ئايلانغان ئىشلار ۋە دىنىي ئۆرپ ـ ئادەت. ② مۇسۇلمانلاردىكى ئوغۇل بالىنىڭ جىنسىي ئەزاسىنىڭ ئۇچ قىسمىدىكى تېرىنى قىسمەن كېسىش ياكى كەستۈرۈش ئادىتى.

غەپلەت ــ خەۋەرسىزلىك، بىلمەسلىك؛ بىخەستەلىك، بىپەرۋالىق، غاپىللىق، نادانلىق.

مۇخالىپ ــ قارىشى، زىت، خىلاپ، مۇخالىپ كەلمەك.

ئىختىلاپ ــ قارىمۇ ـ قارشىلىق، كېلىشمەسلىك، زىدىيەت، نىزا.

لومودى ــ تېپىشتۇرغۇچى دەللال، دەللە.

مەشھەت ــ ئاتۇش شەھىرىدىكى بىر كەنتنىڭ نامى.

سولتان سۇتۇق بۇغراخان ــ قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ تۇنجى مۇسۇلمان ئۇيغۇر خانى.

ئاخۇن ــ ① ئىسلام دىنىدىكى ئوقۇمۇشلۇق كىشى، دىنىي زىيالىي، مولla.

www.kitaphumar.com

② ئەرلەرنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇپ ئېيتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى.

مۆتىۋەر — خەلق ئىچىدە يۈز ئابرويى بار، ھۆرمەتكە ئىگە بولغان.

ئەڭگۈشتەر — ① ئالتۇن، ياقۇت قاتارلىق قىممەت باھالىق مېتال ۋە تاشلاردىن ياسالغان ئۈزۈك. ② كۆچمە مەنىسى : خاسىيەتلىك، نۇرغۇن نەرسىنى قىلىشتا قۇدرەتلىك نەرسە، يول، نىشان كۆرسەتكۈچى.

12. يېزىقچىلىق ۋە ئاغزاكى ئالاقە

خاسلىق — ① خاس بولغان ھالەت، مەخسۇسلۇق. ② بىرەر شەيئىنىڭ باشقا شەيئىلەردىن پەرقلىق بولغان ئايرىم، ئالاھىدە خاراكتېرى. ③ شەخسنىڭ تۇراقلىق بولغان پىسخىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ يىغىندىسى.

ئىچ مىجەز — جىمغۇر، كەمسۆز، ئۆز كۆڭلىدىكىنى ئاشكارىلاشنى خالىمايدىغان.

ئۆكتەم — ئۈششۈقلۇق قىلىپ يۈرۈپ، باشقىلارغا ئۆز تەسىرىنى، سۆزىنى ئۆتكۈزىدىغان، بىشەم، ئۈششۈق، ئۆكتەم ئادەم.

پىسخىكا — ئوبيېكتىپ ۋەقەلىكنىڭ ئاڭغا تەسىر قىلىشىدىن ھاسىل بولغان روھى ھالەت .

پورترېت — كونكرېت ئادەملەرنىڭ ئوبرازى تەسۋىرلەنگەن رەسىم .

ئوبيېكت — ① بىزدىن تاشقىرى ۋە ئېڭىمىزغا باغلىق بولمىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان بارلىق ماددى دۇنيا، مەۋجۇدىيەت، سوبيېكتىنىڭ ئەكسى . ② كىشىنىڭ پائالىيىتى ، دىققەت ئېتىبارى قارىتىلغان ھادىسە ، نەرسە ياكى ئادەم . ③ كۆچمە . مۇھەببەتلىشىۋاتقان ئىككى تەرەپتىن بىرى .

مۇخبىر — گېزىت- ژورنال ، رادىئو ، تېلېۋىزىيە قاتارلىق مەتبۇئات ئورۇنلىرىغا خەۋەر ، ماقالە ، ئوبزور يېزىپ تۇرىدىغان كىشى .

زىيارەت — ① مۇقەددەس جاي، چەت دۆلەت ياكى يېقىن- يىراق، مەنزىرىلىك جاي، داڭلىق شەخس ياكى كىشىلەرنىڭ قەبرىسى قاتارلىقلارغا قىلىنىدىغان سايائەت. ئېكىسكۇرسىيە. ② ھۆرمەت ياكى رەسمىيەت يۈزىسىدىن بىرەر شەخس بىلەن كۆرۈشۈش، ئەھۋاللىشىش ياكى بۇ ھەقتە قىلىنغان پاتىھە. ③ خەۋەر، ماقالىلەرگە ماتېرىيال تەييارلاش يۈزىسىدىن مۇخبىرلار بىلەن ئالاقىدار كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەت، ئۇچرىشىش، مۇخبىر زىيارىتى.

بىر تالاي — ئىنتايىن كۆپ، نۇرغۇن.

كونكرېت ــ رېئال مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان، ئېنىق، رۇشەن؛ ئەمەلىي، بەلگىلىك، ئابستراكت بولمىغان.

تېيىز ــ ئانچە چوڭقۇر ئەمەس، تېيىز كۆلچەك.

تومتاق ــ ① قىسقا ۋە توم؛ ② باش ـ ئايىغى يوق، مۇجمەل، چۈشىنىكسىز.

چوۋالچاق ــ قالايمىقان، باش ـ ئايىغى يوق، رەتسىز، چىگىش، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرىدىغان ھالەت.

قاتمال ــ ① قېتىپ قالغان، قۇياللىشىپ قالغان، جۇدەك. ② بىر ئىزدا توختاپ قالغان؛ ئۆزگەرمەس، ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان، جاھىل.

قوتو ئاپپارات ــ سۈرەت تارتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بىر خىل مېخانىزم، ئادەتتە كۆز، لىنزا قاپچۇقى، زاتۇر، دالنومېتىر، مەنزىرە رامكىسى ۋە فوتومېتىر قاتارلىق بۆلەكلەردىن تەركىب تاپىدۇ.

مۇنەۋۋەر ــ ① ئەڭ ياخشى، ئەڭ ئېسىل، ئالدىنقى قاتاردىكى. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

13. ئۇيغۇر بودا مىڭئۆيلىرى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ــ 1933 ـ يىلى ئاتۇشتا توغۇلۇپ، 1995 ـ يىلى ئۈرۈمچىدە ۋاپات بولغان. ئالىم، مۇتەپەككۇر ۋە ئەدىب. شىنجاڭ ئونىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى. «ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى 12 مۇقام ھەققىدە» ، «شىنجاڭنىڭ تاڭ دەۋرىدىكى ناخشا ـ ئۇسۇل سەنئىتى» ، «فارابىي ۋە ئۇنىڭ پەلسەپە سىستېمىسى» ، «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخىدىن ئومۇمىي بايان» ، «قۇتادغۇبىلىك خەزىنىسى» ، «ئۇيغۇر مۇقام خەزىنىسى» ، «غەربىي دىيار تاشكېمىر سەنئىتى» ، «قارلىق تاغ شەجەرىسى» ، «چوغلۇق» ، «قاتلاملىق ئىستىتىكا» قاتارلىق 20 دىن ئارتۇق كىتاب، 300 گە يېقىن ئىلمىي ماقالە، 200 دىن ئارتۇق شېئىر، روبائىي، ئۈچ كىنو سىنارىيىسى يازغان.

مىڭئۆي ــ قەدىمدە تاغ ياكى يارلىقلارنى تېشىپ ياسىغان بۇددا ئىبادەتخانىلىرى.

ئىدېئولوگىيە ــ مەلۇم سىنىپ ياكى پارتىيىنىڭ مۇئەييەن كۆز قاراش، پىكىر، ئوقۇم ئىدىيىلەرنىڭ سىستېمىسى ياكى سىياسىي كۆز قاراش، پەلسەپە، سەنئەت، دىنلارنىڭ ھەممىسى ئىدېئولوگىيىنىڭ شەكلىدۇر.

تەۋەرۈك ــ ① ئۆلۈغ، ھۆرمەتكە لايىق، ئەزىز. ② ئۇلۇغ، ھۆرمەتكە لايىق دەپ ئەتىۋارلانغان نەرسە، يادىنامە. ③ يېقىن مۆتىۋەر دەپ ئەتىۋارلايدىغان نەرسە. ④ يېقىن مۆتىۋەر كىشىلەردىن خاتىرە بولۇپ ساقلانغان نەرسە.

نەقىش ــ ① ئۆيۈپ ئىشلەنگەن گۈل، بېزەك، نەقىش ئويماق . ② ئاپتۇۋا جوغىسىنىڭ ئۇستۈنكى تاجىسىمان گۈلى.

بېزەكچىلىك ــــ بېرەر نەرسىگە نەقىش ئىشلەش، بېزەش، زىننەتلەش كەسپى.

چۆكۈندى ــــ ① چۆكۈش ئارقىلىق ھاسىل بولغان، چۆككەن. ② ئېقىنلارنىڭ سۈرئىتى ئاستىلىغاندا سۇ تەركىبىدىكى مىنېرال ماددىلار، قۇم ـ شېغىللار ۋە باشقا لاي ـ لاتقىلارنىڭ سۇ ئاستىغا چۆكۈشى بىلەن ھاسىل بولغان ئارىلاشما ماددا.

مېمارچىلىق ــ تۇرلۇك ئۆي ـ ئىمارەت قۇرۇلۇش قاتارلىقلارنى لايىھەلەش، قۇرۇش، بېزەش ماھارىتى، سەنئىتى ۋە شۇنداق كەسىپ.

ئۆكسىمەيدىغان ــ كەمىيىپ قالمايدىغان، توختاپ قالمايدىغان، ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان، تۈگىمەيدىغان.

تاغ جىنسلىرى ـــ يەر پوستىنىڭ مەلۇم قاتلىمىنى ھاسىل قىلىدىغان مىنىرال.

ئىستىقامەت ــ ① ۋاقىتنى بىرەر جايدا يىگانە خۇداغا سېغىنىش، تاۋاپ قىلىپ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش بىلەن ئۆتكۈزۈش ياكى خۇداغا تېۋىنىش بىلەن ئۆتۈش. ② بىرەر جايدا ياشاش، تۇرۇش، ھايات كەچۈرۈش.

مۇئائىلە قىلىش ــ مەزمۇننى چۈشەنگەن، ئۆزلەشتۈرگەن ئاساستا، ئىنچىكە ئوقۇش، تەتقىق.

خىلۋەت ــ كۆپ كىشى بارمايدىغان، ئادەملەردىن، كۆزدىن يىراق، ھېچكىم كۆرمەيدىغان، خالىي، چەت، ياقا.

تاشكېمىر ــ تاغ ياكى يارلىقلارنى تېشىپ، ئۈستى گۈمبەز شەكلىدە ئەگمە قىلىپ ياسالغان ئۆي.

ئېكسپېدىتسىيىچى ــ ئېكسپېدىتسىيە قىلغۇچى كىشى. مەلۇم جاينىڭ يەر بايلىقى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قاتارلىقلار ئۈستىدە گېئولوگىيىلىك ياكى ئارخېئولوگىيىلىك چارلاش، تەكشۈرۈش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارغۇچى.

سېۋىن ھېدىن ــــ (1865ـ1952) شىۋىتسىيىلىك ئېكسپېدىتسىيىچى، تەتقىقاتچى ۋە يازغۇچى. ئۇ ھاياتىدا 40 يىلغا يېقىن ۋاقىت سەرپ قىلىپ

ئوتتۇرا ئاسىياغا ئۆچ قېتىم سەپەر قىلغان ۋە قىممەتلىك بايقاشلارنى قولغا كەلتۈرۈپ تارىخى ئەھمىيەتكە ئىگە ماتىرىياللارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئۇ تەكلىماكانغا قىلغان تۇنجى سەپىرىدە دەندان ئۆيلۈك خارابىسىنى بايقىغان. ئىككىنچى قېتىملىق سەپىرىدە كرروران خارابىلىكىنى بايقىغان ھەمدە لوپنۇر كۆلىنىڭ قۇرۇپ كېتىش ئېھتىماللىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

قاپتال ــ ① تاغ ۋە ئېگىزلىكلەرنىڭ تەكشىلىك بىلەن تۇتاشقان باغرى، يان تەرىپى. ② ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ ئۇچىسى بىلەن قورسىقى ئارىلىقىدىكى ئىككى يېنى. ③ ئىگەرنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قانىتى.

قۇمتۇرا مىڭئۆيى ــــ ئۆگەن دەرياسى باشلىنىدىغان تاغ جىلغىسىغا جايلاشقان ، بۇددىزىم مەدەنىيىتىگە ئائىت بولغان ئىمارەت .

مازارباغ مىڭئۆيى ــــ كۇچا دەرياسى بويىغا چايلاشقان ، بۇددىزىم مەدەنىيىتىگە ئائىت بولغان ئىمارەت .

قىزىل قاغا مىڭئۆيى ــــ كۇچا ناھىيىسىنىڭ غەربى شىمالىدىكى تاغ جىلغىسىنى بويلاپ غەربى ۋە شەرقىگە جايلاشقان .

توغراق ئېقىن مىڭئۆيى ــــ توقسۇ ناھىيىسىگە جايلاشقان ، بۇددىزىم مەدەنىيىتىگە ئائىت بولغان قەبرە ـ ئىمارەت قۇرلۇشى .

تۇيۇق مىڭئۆيى ــــ پىچان ناھىيىسىنىڭ غەربى جەنۇبىدىكى تۇيۇق جىلغىسىنىڭ ئىككى تەرپىگە جايلاشقان قەبرە ئىمارەت قۇرلۇشى .

ئۈچ تۇشۇكلۇك ئۆڭكۈر ــــ ئاتۇش شەھەر ئۇستۇن ئاتۇش يېزا چاقماق دەرياسى بويىدىكى تاغ ئېتىكىگە جايلاشقان ئۆڭكۈر .

گۇمەت ــــ قارىقاش دەرياسىنىڭ بۇرۇنقى نامى .

كېسەك ــــ ① قېلىپ ئارقىلىق ھەرخىل ئۆلچەمدە تىك تۆت تەرەپلىك شەكىلدە قۇيۇپ قۇرۇتۇلغان قاتقان لاي . ②) چالما پارچىسى ياكى قاتقان لاي . ③ كىسەككە ئوخشاش قۇيۇلغان .

مىس ــــ مېتال ئېلېمېنت بولۇپ، قىزغۇچ قوڭۇر رەڭدە ، كۇچلۇك سوزۇلۇشچانلىقتا ، ئېلېكتىر ئۆتكۈزۈشچانلىقتا ھەم ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىقتا ئىگە . ئۇنىڭ قېتىشمىسى سانائەتنىڭ خام ماتىرىيالى قىلىنىدۇ .

ئالتۇن ــــ ① مېتال ئېلېمېنت بولۇپ ، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق سوزۇلۇشچان ، خېمىيۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق پۇل ۋە زىننەت بويۇملىرى ياسىلىدىغان قىممەت باھالىق ئەتىۋار مېتال ؛ زەر. ② كۆچمە . قىممەتلىك ،

بىباھا ، گۈللەنگەن ، تەڭدىشى يوق . ③ كۆچمە . ئالتۇنغا ئوخشاش سارغۇچ قىزىل .

پىلىم ـــ دەرەخنىڭ غولى ياكى شاخلىرىدىن شاقىپ چىقىپ قېتىپ قالىدىغان بىر خىل يېپىشقاق نەرسە . ② نەرسىلەرنى بىر ـ بىرىگە ئۇلاش ، بىرىكتۈرۈش ، چاپلاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان يېپىشقاق سۇيۇقلۇق .

جەسەت كۈلى مۇنارى ـــ بۇددىستلارنىڭ جەسەتلىرىنى كۆيدۈرۈلگەندىن كېيىن جەسەت كۈلى دەپنە قىلىنغان مۇنار .

سۇپا ـــ ① ئولتۇرۇش ياكى يېتىپ قوپۇش ئۇچۇن ئۆي ئىچى پىشايۋان ، هويلا ياكى باغ ـ ۋارانلارغا خىش ياكى كېسەك ۋە تۇپا بىلەن يەردىن 50 ـ 60 سانتىمېتىر كۆتۈرۈپ سېلىنغان قۇرۇلما ، ئورۇن ؛ ② ئىشلەپچىقىرىش، قۇرلۇش ئورۇنلىرىدىكى ئۇستىدە مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلىدىغان ھەمدە ئىگىزلەتكىلى ، تۆۋەنلەتكىلى بولىدىغان ئورنىنى يۆتكىگىلى بولىدىغان رۇستەك .

كاھىش ـــ تام ۋە ئۆگزىگە ياتقۇزىلىدىغان قۇرلۇش ماتىرىيالى. ئەسلىدە سېغىز لايدىن ياسىلىپ يۇزىگە ساپال سىرى سۈركەپ خۇمداندا كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ياسىلاتتى. ھازىر سېمونت قاتارلىق باشقا ماتىرىياللاردىن ھەر خىل شەكىلدە كۆيدۈرمەيمۇ ياسىلىدىغان بولدى.

گەج ـــ بىر خىل ئانئورگانىك بىرىكمە. سۇزۇك كرىستال بولۇپ، ئاچ سېرىق شاپتۇل چېچىكى ياكى كۈلرەڭ كېلىدۇ. كۆپ قىسمى تەبىئىي چىقىدۇ. ئادەتتە بىناكارلىق قۇرلۇشلىرى، ھەيكەلتاراشلىق نەققاشلىق ساھەلىرىدە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ، ھەمدە تېڭىقچىلىقتا سۇنغان ياكى چىقىپ كەتكەن ئۇستىخانلارنى گىپىسلاش ماتىرىيالى، تىبابەتچىلىكتە قىززىتمىنى قايتۇرۇش دورىسى قىلىنىدۇ.

ئېھرام ـــ ① پىرامىدا. ② ھەجگە بېرىشتىن بۇرۇن مەلۇم ۋاقىت، ئەتىر سېپىش، چاچ ـ ساقاللىرىنى ئېلىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئىشلاردىن ۋاز كېچىش ۋە مىسىر، ئىراق قاتارلىق مۇسۇلمان دۆلەت چېگرىلىرىغا يەتكەندىن كېيىن ئاق كىيىمگە، تىكىلمىگەن ئاق ئەن رەختلەرگە ئورىلىش: شۇنداق ئاق رەختنىڭ ئۆزى.

تەكچە ـــ ئۆي ۋە ھويلا تاملارغا چىقىرىلغان قىرماق، ئۇيۇق.

خانىقا ـــ ① ئىشان، سوپىلارنىڭ توپلىشىپ بىرلىكتە زىكرىغا چۈشىدىغان زىكرى ـ ئىبادەت قىلىدىغان خانىسى، ئورنى. ② بىر قېتىمدا كۆپرەك ئادەم ناماز ئوقۇشقا بولىدىغان قىلىپ سېلىنغان چوڭ مەسچىت، جامە. ③ چوڭ

www.kitaphumar.com

مەسچىتلەرنىڭ ناماز ئوقۇلىدىغان، ئادەتتە كەڭ ۋە كاتتا بولىدىغان گۈمبەزلىك خانىسى.

ۋادەك ــ ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئەتراپىنى تۇسۇش ئۈچۈن ياسىلىدىغان جازا، سالاسۇن ۋە شۇ سالاسۇننى تەشكىل قىلغۇچى بالداق.

دەھلىز ــ بىر يۈرۈش ئۆينىڭ سىرتقى ئىشىكى بىلەن باشقا ئۆي ئىشىكلىرى ئارلىقىدىكى بوشلۇق كارىدۇر.

بىكشۇ(بىكسۇ) ــ بۇددا دىنى ئىبادەتخانىلىرىدىكى يۇگۇر- يىتىم ئىشلارنى قىلىدىغان راھىبلار.

ساكيامۇنى ــ (مىلادىدىن بۇرۇنقى 563 ـ مىلادىدىن بۇرۇنقى 483) گاۋتاما سىددائارتا (سۇددۇ داناخاننىڭ شاھزادىسى) دۇنياۋى چوڭ دىنلارنىڭ بىرى بۇددا دىنىنىڭ ياراتقۇچىسى. ساكيامۇنى مىلادىدىن ئىلگىرى 563 ـ يىلى نىپالنىڭ لائۇمبىن دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. دادىسى كاپىلاۋاتسۇ دۆلىتى (قەدىمقى ھىندىستاننىڭ شەرقى شىمالىدا بولۇپ، نىپال بىلەن چېگرىلىنىدىغان رايونغا توغرا كېلىدۇ.) نىڭ شاھى. ساكيامۇنى 29 يېشىدا تەركىدۇنيا بولۇپ پۈتۈن ئۆمرىنى ھەقىقەت ئىزدەشكە بېغىشلاش قارارىغا كېلىپ ئوردىدىن ئايرىلىپ ھېچنېمىسى يوق سەرگەردان بولۇپ چىقىپ كەتكەن. 35 يېشىدا ئۆزىنىڭ ھەقىقەتەن بۇدداغا ئايلانغانلىقىغا ئىشەنگەن. شۇنىڭدىن كېيىن ھىندىستاننىڭ شىمالى قىسمىدا 45 يىلغا يېقىن ۋاقىت بۇددا دىنىنى تەرغىپ قىلغان. مىلادىدىن ئىلگىرىكى 483 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

بۇددىست ــ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى شەخس، بۇدقا چوقۇنىدىغان ئادەم.

تىۋىنىش ــ چوقۇنۇش.

قازناق ــ نەرسە ـ كېرەك ساقلىنىدىغان ئىچكىرىكى كىچىك ئۆي، خانا.

ئىبتىكاپخانا ــ يوشۇرۇن ئىبادەت قىلىدىغان ئۆي.

كېمىر ــ ① غارسىمان ئۇيۇقچە جاي. ② ئۈستى گۈمبەز شەكلىدە ئەگمە قىلىپ يېپىلغان ئۆي.

روياپقا چىقىش ــ ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلدە كۆرۈنمەك، ۋۇجۇدقا كەلمەك، ۋۇجۇدقا چىقماق، ھەل بولماق.

بېتون ــ سېمونت، قۇم، سۇ ۋە شېغىل قاتارلىقلار مەلۇم نىسبەتتە ئارىلاشتۇرۇلۇپ تەييارلانغان قۇرلۇش ماتېرىيالى.

تۇزغاق ــ يىكەن، قومۇشقا ئوخشاش ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئەڭ ئۈچىدىكى

www.kitaphumar.com

پۆپوكى .

كاناپ ــ ① كەندىر . ② كەندىر پوستىدىن ئېشىلگەن يىپ ۋە شۇ يىپتىن توقۇلغان رەخت.

ئىجابىي ئوبراز ـــ ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئاپتور تەرىپىدىن ماختالغان، مەدىھلەنگەن، ئۇلۇغلىنىپ قەلەمگە ئېلىنغان ئوبراز.

سەلبىي ئوبراز ــ ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئاپتور تەرىپىدىن پاش قىلىنغان، تەنقىد قىلىنىپ قاتتىق سۆكۈلگەن، ئەكسىيەتچى كۈچلەرگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئاپتور تەرىپىدىن ئىنكار قىلىنغان ئوبراز.

ئىبادەتگاھ ـــ ئىبادەت قىلىدىغان جاي ، ئىبادەت قىلىدىغان ئۆي .

مۇجەسسەم ـــ جەملەنگەن ، يىغىلغان ، توپلانغان .

نوقۇل ـــ ① يالغۇز ، پەقەت ② تومتاق ، بىر تەرەپلىمە .

تۆشەك ـــ يېتىش ئۈچۈن تەييارلانغان ئورۇن - كۆرپە .

چايتا ـــ مىڭئۆيلەردىكى تەبىئىي تۈۋرۈكى تۈۋرۈكى بولغان ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ياسالغان ئىچى چوڭراق بولغان تاشكېمىرلەرنى كۆرسىتىدۇ .

ۋىخارا ـــ شەكىل جەھەتتىن سوزۇنچاق ياكى چاسا شەكىلدە قېزىلغان تۈۋرۈكسىز كېمىرلەرنى كۆرسىتىدۇ . بۇ خىل كېمىرلەر دەرسخانا ، ئىتىكاپخانا ۋە راھىبلارنىڭ ھوجرىلىرى قىلىنغان .

تام سىزما ـــ تاملارغا سىزىلىدىغان تۈرلۈك شەكىل ۋە رەسىملەرنى كۆرسىتىدۇ .

مەرەپ ـــ ① مەسچىتنىڭ قىبلە تەرىپىدىكى تېمىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ، يەنى ئىمام تۇرىدىغان ئورۇننىڭ ئۇدۇلىغا ئويۇپ چىقىرىلغان گۈمبەزسىمان قۇرۇلما . ② جۇمە ياكى مۇناسىۋەتلىك نامازلاردا ئىمامنىڭ خۇتبە ئوقۇشى ئۈچۈن تەييارلانغان ، تەكشىلىكتىن ئېگىزرەك بولغان جاي .

ئۇسلۇب ـــ ① بىر دەۋر ، مىللەت ، ئېقىم ياكى بىرەر شەخسنىڭ بەدىئىي ئەسەردە ئىپادىلىگەن ئاساسلىق ئىدىيىۋى ئالاھىدىلىكى ۋە سەنئەت ئالاھىدىلىكى ؛ ئىستىلى . ② يازغۇچىنىڭ تىل ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىشىكى ئۆزگە خاس يولى ؛ ئۇسلۇبى .

نۇسخا ـــ ① بىر تۈرلۈك نەرسىلەردىن ئېلىنغان نەمۇنە . ② بىر خىل قېلىپ ياساش ، كۆچۈرۈش ، بېسىش ئۈچۈن تەييارلانغان نەمۇنە ، ئەندىزە . ③ گۈل ، نەقىش ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تۈرى . ④ تەتقىقات ئۈچۈن ئېلىنغان نەرسىلەرنىڭ ئەۋرىشكىسى ۋە ئۈلگىسى . ⑤ باسما ياكى يازما ئەسەرنىڭ ھەر بىر

نۇسخىسى ياكى دانىسى . ⑥ بىرەر نەرسىنىڭ ئەسلىگە ئوخشىتىپ ياسالغان ياكى سىزىۋېلىنغان كۆچۈرمىسى. ⑦ رەتسىپ .

مېتىن ــــ تاشنى چۇقۇش ۋە كېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب .

ئويما ــــ ① ئويۇلغان ، ئويۇپ ياسالغان ياكى ئويۇلغان ھالەتتىكى ؛ ② ئويما رەسىم .

قاپارتما نەقىش ــــ قاپارتىلىپ ئىشلەنگەن ، بۆرتۈپ چىقىرىلغان نەقىش .

ئويمىچىلىق ــــ ئويمىچىلار قىلىدىغان كەسىپ ، ئويمىچىلىق ھۆنىرى .

گۈمبەز ــــ قۇببە يەنى قازان شەكلىدە ياسالغان قۇرۇلما. قۇببە تەقلىدىكى نەرسە.

قۇببە ــــ ① مەسچىت ۋە بەزى ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىسىگە ئورنىتىلغان يېرىم شار شەكلىدىكى گۈمبەز . ② تۇرلۇك نەرسە ۋە بۇيۇملارنىڭ شارسىمان ياكى يېرىم شارسىمان بىرزىكى .

مەدرىسە ــــ ئىسلام دىنى بويىچە ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان ئالى مەكتەپ ، بىلىم ئېلىش ئورنى .

ئېتىكا ــــ ئەخلاق ۋە ئۇنىڭ مەنبەسى ، تەرەققىياتى ، كىشىلەر ھەرىكىتىنىڭ مىزانى ، كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ، كىشىلەرنىڭ ، دۆلەتكە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى تەلىمات .

قەبىھ ــــ كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان ، نەپرەتلەندۈرىدىغان ، سەسكەندۈرىدىغان رەزىل ، يارىماس .

ئەۋرىشىم ــــ ① يىپەك ، مەشۇت ، ② كۆچمە . ئېگىلىشچان ، نازۇك ، زىلۋا .

ئىجتىمائى ــــ ① كىشىلىك جەمئىيەتكە ، كىشىلەر پائالىيىتىگە ، كىشىلەر ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ياكى ئائىت بولغان . ② جەمئىيەتنىڭ، ئاممىنىڭ سىياسى ، مەدەنىي ۋە باشقا ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن ئىختىيارى رەۋىشتە خىزمەت قىلىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان . ③ ئاممىغا ، ئومۇمغا تېگىشلىك ، ئومۇمى .

كىلىمات ــــ مەلۇم بىر رايوننىڭ كۆپ يىللىق كۆزىتىش ئارقىلىق خۇلاسىلەپ چىقىلغان ھاۋارايى ئەھۋالى ، ئادەتتە ئۇ ھاۋا ئېقىمى، كەڭلىك گىرادۇسى ، دېڭىز ئورنىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى ، ۋە يەر شەكلى قاتارلىق ئامىللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ .

ساۋراق ــــ بۇددا ئىبادەتخانىسى، بۇتخانا.

نەمۇنە ــــ ① كىشىلەر تەقلىد قىلىدىغان، دورايدىغان، ئۆگىنىشكە، ئۈلگە ئېلىشقا ئەرزىيدىغان ئادەم، ئىش، نەرسە ياكى ئۇسۇل. ئۈلگە، تىپ. ② بىر تۈردىكى نەرسىلەرنىڭ تەقلىدات ئۈچۈن تاللىۋېلىنغان نۇسخىسى، ئەۋرىشكىسى. ③ مىراس ياكى خاتىرە ئۈچۈن قالدۇرۇلغان يالداما، يادىكارلىق.

بۇددىزم ــ بۇددا دىنى.

11. تۇرپان كارىزلىرى

نامايەندە ــ ① بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھقا ياكى بىرەر ساھەگە، ئېقىمغا مەنسۇپ بولغان، ۋەكىل خاراكتېرلىك شەخس، ۋەكىل. ② ئوخشاش تۈردىكى نەرسىلەر ئىچىدە ئەڭ مەشھۇر، ئەڭ ئالىي ئورۇندا تۇرىدىغان نەرسە، ئۈلگە.

جەۋھەر ــــ ① قىممەت باھالىق تاشلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ② كۆچمە مەنىسى : بىرەر شەيئىنىڭ ئەڭ مۇھىم تەركىبى قىسمى، مېغىزى، يادىروسى. ③ كۆچمە مەنىسى: مەلۇم ئەجىر، تىرىشچانلىقنىڭ تىرىشچانلىقنىڭ مېۋىسى، نەتىجىسى. ④ كۆچمە مەنىسى : مەلۇم بىر ئىش ياكى مەلۇم مەسىلىنىڭ ئاساسلىق، ئەھمىيەتلىك قىسمى.

هامىيسى ــــ يۆلىگۈچىسى، ئاسرىغۇچىسى، ھىمايىچىسى، قوللىغۇچى، يۆلەنچۈكى، تەرىپىنى ئالغۇچى.

سەددىچىن سېپىلى ــ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 3ـ ئەسىردە چىن شىخۋاڭ دۆلەتنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن ، شىمالدىكى ھونلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەر قايسى بەگلىكلەر قۇرغان سېپىللارنى تۇتاشتۇرۇش ئاساسىدا سالدۇرغان ئۇزۇن سېپىل . غەرپتە جىيايۈيگۇەندىن باشلىنىپ شەرقتە شەنخەيگۇەندە ئاياغلىشىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 6700 كىلومېتىر كېلىدۇ .

بېيجىڭ ـ خاڭجۇ قانىلى ــــ ئىلمىزنىڭ سۇي سۇلالىسى دەۋرىدە ياسالغان . جەنۇبنىڭ ئاشلىقىنى شىمالغا يۆتكەشتە پايدىلىنىش ۋە جەنۇب ـ شىمال ئارىسىدىكى قاتناشنى راۋانلاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلىپ قېزىلغان سۇنئىي سۇ يولى .

قورۇقتاغ ــــ تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان تاغ بولۇپ ، شەرقى تەرىپى ئارغۇـ بۇلاقنىڭ تاغلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ .

ئىدىقۇت ــــ تۇرپاندىكى ئىدىقۇت قەدىمى شەھىرىنىڭ نامى بۇ قەدىقى شەھەر

مىلادىيە 850 ـ يىلىدىن 1250 ـ يىللارغىچە ھۆكۈم سۈرگەن ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ پايتەختى شەھىرى بولغان . خانلىقنىڭ نامىمۇ شۇ شەھەرنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان .

مۆجىزە ــــ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئادەتتىن تاشقىرى ئىش ، ھادىسە ، نەرسە .

ئىنشائات ــــ مەلۇم مەقسەتلەر ئۈچۈن سېلىنغان تۈرلۈك قۇرۇلۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ جاھازا ئۈسكۈنىلىرى .

پارلاق ــــ ① پارلاپ، نۇر چېچىپ تۇرىدىغان، روشەن؛ نۇرلۇق. ② كۆچمە مەنىسى : روناق تاپقان، باياشات، شانلىق.

مېھمەتكەش ـــ مېھنەت، ئەجىر قىلىپ كۈن كەچۈرىدىغان، مېھنەت سۆيەر.

ئاجايىبات ــــ كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرىدىغان، غەيرىي كۆرۈنىدىغان نەرسىلەر ياكى ۋەقە ـ ھادىسىلەر.

تەشمە ـــ ① تۆشۈك ئاچىدىغان، تېشىدىغان. ② تۆشۈك، كامار.

تىلما ــــ ① تىلىپ كېسىلگەن، يېرىلغان، پارچىلانغان. ② كارىز سۈيىنىڭ ئېقىپ چىققان جايى. ③ تاياقچە باكتېرىيىلەردە بولىدىغان بىر خىل ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. ئاساسەن ھەزىم قىلىش يوللىرى ۋە تېرىدىكى جاراھەت ئارقىلىق يۇقىدۇ.

كارىزشۇناس ـــ كارىز قۇرۇلۇشى توغرىسىدا سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بارغۇچى ئالىم ۋە مۇتەخەسسىس.

ئېنېرگىيە ـــ ماددىلارنىڭ ھەرىكىتىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل فىزىكىلىق مىقدار. ئادەتتە ماددىلارنىڭ ئىش قىلىش ئىقتىدارى دەپ چۈشىنىلىدۇ. ئېنېرگىيىنىڭ ئاساسىي تىپلىرى : پوتېنسىئال ئېنېرگىيە، ھەرىكەت ئېنېرگىيىسى، ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى، ئېلېكتىر ئېنېرگىيىسى، ماگنىت ئېنېرگىيىسى، يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى، خىمىيىلىك ئېنېرگىيە ۋە ئاتوم ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بىر خىل ئېنېرگىيە يەنە بىر خىل ئېنېرگىيىگە ئۆزگىرەلەيدۇ. ئېنېرگىيىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى قۇۋۋەت بىرلىكى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

قەيت قىلىنىش ـــ ① تەكىتلىنىدىغان، تەكىتلەپ ئۆتىمەك، قەيت قىلماق؛ ② يازما، يېزىپ قويماق.

يىپەك يولى ـــ غەربى خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئېچىلغان ، جۇڭگودىن غەربى ئاسىياغا ، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ياۋروپاغا مال توشۇلىدىغان سودا يولى . بۇ يولدا

جۇڭگونىڭ يىپەك ۋە يىپەك بۇيۇملىرى چاڭئەندىن خېشى كارىدورى ئارقىلىق هازىرقى شىنجاڭدىن ئارساكقا ۋە غەربىي ئاسىيا ھەم ياۋروپادىكى رىم ئىمپېرىيىسىگە توشۇلغان .
تۈركىلوگ ــ تۈركىي مىللەتلەرنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى، ئۆرپ ـ ئادىتى، تىل ـ يېزىقى ۋە شۇ قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان ئالىم، مۇتەخەسسىس.
ئارخېئولوگ ــ ئارخېئولوگىيە بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس.
ئۇيغۇرشۇناس ــ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ ـ ئادىتى، تىل ـ يېزىقى ۋە شۇ قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان مۇتەخەسسىس.
فولكلورشۇناس ــ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ساھەسىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس.
ئالتايشۇناس ــ ئالتاي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتى، تىل ـ يېزىقىنىڭ تارىخى ۋە يېزىق سىستېمىسىنى ۋە ئۇلارنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم.
پروفېسسور ــ ئالىي مەكتەپلەردىكى ئالىي دەرىجىلىك ئىلمى ئۇنۋان ئالغان ئوقۇتقۇچى .
دوكتور ــ ئىلمىي ئۇنۋاننىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى ياكى شۇ دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋانغا ئېرىشكەن ئالىم.
لېكسىكا ــ ① بىرەر تىل ياكى دىئالېكتىكى سۆزلەر يىغىندىسى . ② لېكسىكولوگىيە .
ئىختىرا ــ پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدە بارلىققا كەلگەن يېڭىلىق؛ كەشىپ، كەشپىيات، ئىجاد.
شەكسىز ــ شەك يوق، ئېنىق، شۈبھىسىز، گۇمانسىز، مۇقەررەر، چوقۇم.
راك ــ ① بۇغۇم ئاياغلىق ھايۋان بولۇپ،تىنى ئۇزۇن بولۇپ باش، قورساق ۋە كۆكرەك قىسمىدىن تۈزۈلگەن . تىنىنىڭ سىرتىدا قاسراق مادىسىدىن تۈزۈلگەن قارىچۇقى بولىدۇ. ② ئۇستۇنكى تىرە ھۈجەيرىللىرىدىن شەكىللەنگەن يامان سۈپەتلىك ئۆسمە. ③ ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «12 مۇقام » نىڭ بىرىنچىسىنىڭ نامى .
كەشىپ قىلىش ــ تېپىش ، ئىجاد قىلىش ، يارىتىش ، بەرپا قىلىش ، ئېچىش.
جىلۋىگەر ــ جىلۋە قىلىدىغان ، نۇرلۇق ، پارقىراق ،
ئابىدە ــ ① قەدىمقى شەھەر، مەھەللە، مۇنارلار ۋە قەبرە. ② قەبرىگاھلارنىڭ

يۇلـغا يـاكى ئۇنـىڭ ئالـدىغا تـىكـلەپ قويۇلغـان ئۇسـتـىگە ئەسـتـىلىك خەت ـ ئىبارىلەر ياكى سۈرەتلەر چىكىلگەن چوڭ خاتىرە تاشلار.

كۆزنەك ــ ① دەرىزىنىڭ ھەر بىر كۆزى . ② كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ يىڭنە ئۆتكۈزىدىغان تاختىسىمان دېتالى. ③ سىيرىلما قازاننىڭ ئوق بىلەن كىسىشىدىغان قىسمى .

12. ئاپاق خوجا مازىرى

راھىلە داۋۇت ئەلچىن ــ 1966 ـ يىلى ئۈرۈمچىدە تۇغۇلغان. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى تىل ـ ئەدەبىيات فاكولتېتىنىڭ دوتسېنتى، دوكتور. ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى، دىن فولكلورى قاتارلىق ساھەلەردە تەتقىقات ئېلىپ بارغان. ئۇنىڭ « دۇنيا مىللەتلىرى » ، « ئۇيغۇر مازارلىرى» ، « ئۇيغۇرلارنىڭ مازار مەدەنىيىتى » قاتارلىق كىتابلىرى نەشر قىلىنغان.

ئاپاق خوجا ــ دىيارىمىزدىكى ئىسلام دىنى ئاق تاغىيەچىلەر مەزھىپىنىڭ قەشقەردىكى مەشھۇر پېشۋاسى ئاپاق خوجا (ھىدايىتۇللا خوجا) 1625 ـ يىلى قومۇلدا تۇغۇلغان. ئۇ غالدان باشچىلىقىدىكى جوڭغار ھۆكۈمرانلىرى بىلەن بىرلىشىپ 168 يىل سەلتەنەت سۈرگەن يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنى يىمىرىپ تاشلاپ، ئۇيغۇر خەلقىنى مۇسۇلمانلار ئازاپ ـ ئوقۇبەت ئىچىدە ياشاشقا مەجبۇر قىلغان. 1693 ـ يىلى رەقىبلىرى تەرىپىدىن زەھەرلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

مەزھەپ ــ ① دىندىكى قاراش، چۈشەنچىنىڭ ئوخشىماسلىقىدىن بۆلۈنۈپ چىققان دىنىي تارماقلار. ② ئۆز قاراشلىرى ۋە ئەقىدىلىرى بىلەن باشقىلاردىن ئاجرىلىپ تۇرىدىغان گۇرۇھ.

پېشۋا ــ مەلۇم بىر ساھە ياكى بىر ئىشتا يولباشچى، يېتەكچى شەخس.

تاقىيە ــ دوپپىنىڭ بىر تۈرى ، تەقىيە .

ھەزرەت ــ ① كۆپىنچە ھەزرەتلىرى شەكلىدە ئۇلۇغلاش، ھۆرمەتلەش مەنىسىدە كېلىدۇ. ② ھۆرمەت يۈزىسىدىن بەزى شەخسلەرنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇلۇپ تەخەللۇسى ئورنىدا قوللىنىلىدۇ. ③ قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئاپاق خوجا مازىرى جايلاشقان يېزىنىڭ نامى.

بەرپا قىلىش ــ بارلىققا كەلتۈرۈش ، ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش .

مەلۇمات ــ ① ئوقۇش ، ئۆگىنىش نەتىجىسىدە ئىگەللىگەن بىلىم ،

ئىلمى سەۋىيە . ② بىرەر نەرسىگە دەلىل بولىدىغان خەۋەر ، ئۇچۇر ، ئاخبارات ، ماتېرىيال .

مىرزا شاھ مەھمۇت جوراس ـــــ يەكەن خانلىقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ياشاپ ئۆتكەن مەشھۇر تارىخچى ، ئەدىب ، ئۇنىڭ « تارىخى رەشىدى » ناملىق مەشھۇر ئەسىرى بار .

كۇتۇپخانا ـــــ كىتاب ۋە ژورنال ۋە شۇ قاتارلىقلارنى توپلاش ، رەتلەش ، ساقلاش ۋە كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا بېرىش مەشغۇلاتىنى ئېلىپ بارىدىغان ئورۇن .

پەشتاق ـــــ ① بىنالارنىڭ ئالدى تەرىپىگە ، ئالدى كورۇنىشىگە چىقىرىلغان ھەشەمەتلىك قۇرۇلما ، ② خانقا ۋە مەسچىتلەردىكى مەزىن ئەزان ئېيتىدىغان ، ھېيىت ـ ئايەم ، مۇراسىم كۈنلىرى ناغرا ـ سۇناي چالىدىغان جاي . ③ ئېگىز كۆتۈرۈلگەن پەلەمپەيلىك سۇپا ؛ پەلەمپەينىڭ ئۇستۇنكى قەۋىتى . ④ ئايرودروملاردىكى ئايروپىلان بىلەن ئالاقىلىشىدىغان خەۋەرلىشىش ئورنى ، شەكلى مۇنارغا ئوخشايدۇ . ئۇنىڭغا رادىئو خەۋەرلىشىش ئاپاراتلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولىدۇ .

دىئامېترى ـــــ چەمبەر ياكى شارنىڭ مەركىزىدىن ئۆتۈپ ، ئۇنىڭ ئىككى نوقتىسىنى تۇتاشتۇرغۇچى تۈز سىزىق .

سەر ـــ ① باش، كاللا. ② ئالدىنقى قاتاردىكى خىللانغان، باشلامچى. ③ ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى. بىر جىڭدىن ئوندىن بىرى.

ۋەخپە ـــــ ① مۈلۈك ئىگىسى تەرەپتىن مەسچىت، مەدرىسە، مازارلارنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرۇلغان مۈلۈك. ② مۈلۈك ئىگىسى تەرىپىدىن مەسچىت، مەدرىسە، مازارلارنىڭ ئىختىيارىغا تەقدىم قىلىنغان؛ ۋەخپە يەرلەر.

قورۇق ـــــ ① ئۆي ـ ئىمارەتلەر سېلىنغان دەل ـ دەرەخ، باغ ـ ۋاراڭلىق دىھقانچىلىق مەيدانى، ئېكىنزار. ② ئېكىنزار ياكى باغ، ھويلا ـ ئارام قاتارلىقلارنىڭ سىرتىدىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن سېلىنغان، نىسبەتەن پاكار تام.

جامە ـــــ جامائەتلەر توپلىشىپ، جۈمە نامىزى ۋە ھېيىت نامازلىرىنى ئوقۇيدىغان ئەڭ چوڭ مەركىزى مەسچىت.

مەسچىت ـــ مۇسۇلمانلارنىڭ جەم بولۇپ ناماز ئوقۇيدىغان ئىبادەتخانىسى؛

قەيت قىلىنىش ـــ ① تەكىتلىمەك، تەكىتلەپ ئۆتمەك، قەيت قىلماق؛ ② يازما، يېزىپ قويماق.

www.kitaphumar.com

شەرىپە ـــ ① قۇرلۇشلاردىكى مېھرابنىڭ كىچىكلىتىپ چۈشۈرۈلگەن شەكلى. ② ئايالللارنىڭ ئىسمى؛

هاراق ـــ I ئاشلىق، يەل ـ يېمىشلەرنى ئېچىتىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان، كەيىپ قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە يۇقىرى گرادۇسلۇق ئىچىملىك؛ II جەگىنىڭ تېگىگە تام بويلاپ قويۇلىدىغان ياغاچ.

لىم ـــ ① جەگ؛ ② قۇرلۇش ئۇرۇنلىرىدىكى ئۆي يېپىش ياكى باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن تەييارلاپ قويۇلغان بادىرىدىن يوغان، ئۇزۇن ياغاچ.

جەگە ـــ ئۆي قۇرلۇشلىرىدا خانىڭ ئۈستىگە توغرا سېلىنىپ، ئۈستىگە ۋاسا تىزىلىدىغان ياغاچ.

پەنجىرە ـــ ① ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ يورۇق بولۇشى ۋە هاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىشى ئۈچۈن ياغاچ ياكى تۆمۈردىن تارغاقسىمان ياكى ئۇششاق كاتەكچە چىقىرىپ ياسالغان جاهاز؛ ② ياغاچ ياكى تۆمۈردىن يانمۇ ـ يان قىلىپ تارغاققا ئوخشاش ياسالغان تۇسۇق، شادا.

شەربەت ـــ ① پىشقان هۆل مېۋىنىڭ تەركىبىدىكى قەنت ماددىسى، شىرنە؛ مېۋە سۈيى. ② مېۋىنى مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇغا سېلىپ قاينىتىشتىن هاسىل بولغان سۇيۇقلۇق.

ئەگمە ـــ ① ئېگىلگەن، ئېگىلىپ ياسالغان؛ ياي شەكىللىك . ② ئېگىلگەن جاي .

يوپۇق ـــ ① ئات ئۇلاغنى سوغۇقتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن ئۇچىسىغا يېپىپ قويۇلىدىغان يېپىنچا . ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈچۈق تۇرماسلىقى ئۈچۈن يېپىلىدىغان پەردە .

چاسا ـــ ① تۆت تەرىپى تەڭ بولغان ، تۆت بۇرجەك شەكىلدىكى : كۋادىرات . ② شەھەر جەڭلارنىڭ مەركىزى كۆچىسى ، رەستە .

ئايۋان ـــ هويلىنىڭ ئۈستى يېپىلغان قىسمى، پىشايۋان؛

ۋادەك ـــ ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئەتراپىنى تۇسۇش ئۈچۈن ياسىلىدىغان جازا، سالاسۇن ۋە شۇ سالاسۇننى تەشكىل قىلغۇچى بالداق.

ۋاسا جۈپ ـــ بىر ـ بىرىگە يانداشتۇرۇپ ئارىلىق قالدۇرماي سىجىل قويۇلغان ۋاسا.

يېزىقچىلىق ۋە ئاغزاكى ئالاقە

خىلۋەت ــ كۆپ كىشى بارمايدىغان، ئادەملەردىن خالى، كۆزدىن يىراق ، ھېچكىم كۆرمەيدىغان، خالى، چەت، ياقا.

ديانەتلىك ـــ ① ديانىتى بار، ۋىجدانلىق، ئىنساپلىق. ② دىنىي ئەخلاق قائىدە ـ نىزاملارغا رىئايە قىلىدىغان.

قىرلىق داغلىرى ــ ياشانغانلارنىڭ بويىنى، قولىنىڭ دۈمبىسى، يۈزىنىڭ ئىككى تەرىپى ۋە بىلىكى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ ئۈيەر ـ بۇيەرلىرىدە پەيدا بولىدىغان چوڭلۇقى ئوخشاش بولمىغان قوڭۇر رەڭلىك داغلار.

ئۈيۈپ ــ ئورناش، قېتىش.

ئادەۋەت ـــ ئۆز ـ ئارا چىقىشالماسلىق ياكى قارىمۇ ـ قارشىلىق، دۈشمەنلىك مۇناسىۋەت؛ گىنە، خۇسۇمەت، ئۆچمەنلىك.

قاغجىرىغان ــ بەك ئۇسساپ قۇرۇپ كەتكەن.

مەخسۇس تىما ئات

بۇفون ـــ (1707ـ1788) فىرانسىيىلىك مۇزىيشۇناس، يازغۇچى. ئۆمۈر بويى ئوردا بېغىنى پەرۋىش قىلغان. ئۇنىڭ 40 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ يېزىپ چىققان « تەبىئەت تارىخى » ناملىق يىرىك ئەسىرى بار.

يال ــ ئاتنىڭ بويۇن قىلى.

ئېنىسىكلوپېدىيە ــ ئىلىم ـ پەننىڭ ھەممە ساھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ياكى بىرەر ساھە بويىچە كەڭ، تولۇق مەلۇمات بېرىدىغان لۇغەت تىپىدىكى ئىلمىي توپلام، قامۇس.

مۇئەللىپ ـــ يازغۇچى ، ئاپتور .

فېرما ـــ چارۋىچىلىقنىڭ مەلۇم بىر تارمىقى ، بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ، ئالاھىدە ئىختىساسلاشقان ئىگىلىك ؛ مەيدان .

قىياق ـــ I قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك . كۆپۈنچە نەم ئورۇنلاردا ، سۇ بويلىرىدىكى قومساق جايلاردا ئۆسىدۇ . يوپۇرمىقى لېنتا شەكىللىك ، پارقىراق ، باشقى قوڭۇر . يەر ئاستى تۈگۈنەك يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ . ئاغرىق پەسەيتىش، ھەيزىنى تەڭشەش رولىغا ئىگە . II قىيا ، قىيپاش .

لىباس ـــ كىيىم ؛ ئۇستى كىيىم .

چۈغاي ـــ ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىدىكى يىنشەندىن خوخوتقىچە

سوزۇلغان تاغلارنى كۆرسىتىدۇ . تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە تاڭ سۇلالىسى بىلەن ئۇرخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئات ـ يىپەك سودىسى چېگرادىكى چوغاي تېغى ئەتراپىدا ئېلىپ بېرىلغان، مۇشۇ تاغ بىسىپ ئۆتۈشكە تېگىلىشلىك مۇھىم ئۆتكەل بولغان .

بېشبالىق ـــ تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە شىنجاڭدا تەسىس قىلىنغان ئايماق ۋە بۇ ئايماققا قاراشلىق جايلارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى .

بەيگە ـــ ① ئات چاپتۇرۇش مۇسابىقىسى . ② كۆچمە . مۇسابىقە ، بەسلىشىش .

ئاساۋ ـــ بويسۇندۇرۇلمىغان ، ئادەمگە ئۆگەنمىگەن ، شاش .

توسۇن ـــ شاش ، كۆندۇرۇلمىگەن .

قىمىز ـــ ئات ياكى تۆگە سۈتىنى ئېچىتىپ ئىشلەنگەن بىر خىل ئىچىملىك. ئازراق كەيىپ قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

لەقۋا ـــ ① كاللىسى تىز ئىشلەپ كەتمەيدىغان ، ئەقلى كەم ؛ كالۋا ، دۆت . ② پالەچ ، پالاكەت ، زەئىپ .

قولۇن ـــ ئاتنىڭ يېڭى تۇغۇلغان ياكى بىر ياشقا توشمىغان بالىسى.

رودىپمىنت ـــ جانلىقلار تېنىنىڭ مەلۇم قىسىملىرى تەدرىجى تەرەققىيات جەريانىدا كىچىكلەپ كېتىدىغان، تۇزۇلىشى ئاددىيلىشىدىغان، رولى ئاجىزلاپ ھەتتا پۈتۈنلەي يوقۇلۇپ كېتىدىغان بىر خىل ھادىسە.

ئابدۇرېھىم راخمان ـــ 1970 ـ يىلى قومۇلدا تۇغۇلغان. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى تىل ـ ئەدەبىيات فاكولتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى. « مەھمۇد كاشغەرىي » ناملىق كىتابچىسى نەشىر قىلىنغان.

ئارغۇن ـــ قۇتاز بىلەن يەرلىك ياكى باشقا نەسىللىك كالىلارنى چېتىشتۇرۇش ئارقىلىق كېلىپ چىققان بىرىنچى ئەۋلاد شالغۇت.

مىراخۇر ـــ خان، پادىشاھ ئوردىلىرىدىكى ئات باقارلار باشلىقى.

ئاسىموۋ ـــ (1920 ـ 1992) ئامېرىكىنىڭ ھازىرقى زامان مەشھۇر ئىلمىي فانتازىيە ھېكايە يازغۇچىسى. 1920 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىمولېنىكى شەھىرىدە تۇغۇلغان. 1958 ـ يىلىدىن باشلاپ يازغۇچىلىق ھاياتىنى باشلىغان، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى 1979 ـ يىلى 2 ـ ئايغىچە 200 پارچىدىن ئېشىپ كەتكەن. تولۇق ئىسمى ئىساك ئاسىموۋ.

چەۋگەن ـــ قارىغا ئېلىش، مەرگەنلەش.

تۈرك قامۇسى ـــ مۆكەممەل، تولۇق، ئېنىسكلوپېدىيىلىك لۇغەت بولۇپ

تۈرك مىللىتىنىڭ كىتابى.
مۇپاسىل ــــ كىسەلنىڭ نامى .

14. هۆكۈمران ۋە قانۇن

نازۇك ــ ① ئىنچىكە، زىلۋا. ② يۇقىرى ماھارەت ۋە كۆپ ئەجىر بىلەن ئىشلەنگەن، ئىشلىنىشى نەپىس، ئېسىل؛ مۇرەككەپ، چىگىش. ③ ئۆزگە خاس قېيىن تەرەپلىرى بولغان، ئالاھىدە ماھارەت، بىلىم تەلەپ قىلىدىغان؛ ئۇرۇنلاش، بىجىرىش ئەڭ قىيىن بولغان. ④ سۇيۇملۇك، يېقىملىق، ئوماق، كىشىنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرىدىغان. ⑤ كۆچمە مەنىسى : ئالاھىدە ئىتبار تەلەپ قىلىدىغان؛ تۈرلۈك تەسىرلەرگە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان، بىرەر نەرسىنى ئاسان قوبۇل قىلىدىغان، سۆز- ھەرىكەتكە نىسبەتەن سەزگۈر، ئەمما گەپ كۆتۈرەلمەيدىغان. ⑥ سىلىق، يېقىملىق، نازاكەتلىك، ئەۋرىشىم. ⑦ كۆچمە مەنىسى : ئاجىز، بوش، زەئىپ، چىدامسىز. ⑧ سىرلىق، كىشىنى ھەم سۆيۈندۈرىدىغان ھەم ئەنسىرىتىدىغان. ⑨ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ھېس- تۇيغۇ ــ ھېس ۋە تۇيغۇ، ھېسسىيات.

زىل ــ ① بوم ياكى توم ئەمەس، ئىنچىكە، يېقىملىق (ئاۋاز ھەققىدە) ② سىلىق، چىرايلىق، ئىنچىكە.

ئۇسلۇب ــ ① بىرەر دەۋىر، مىللەت، ئېقىم ياكى بىرەر شەخسنىڭ بەدىئىي ئەسەردە ئىپادىلەنگەن ئاساسلىق ئىدىيۋى ئالاھىدىلىكى ۋە سەنئەت ئالاھىدىلىكى. ② يازغۇچىنىڭ تىل ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىشتىكى ئۆزگە خاس يولى، ئۇسۇلى.

ئىلە ــ بىلەن.

بىلە ــ بىلەن.

قايۇ ــ قايسى.

بەگ ــ ① بۇرۇنقى مەنىۋى ئەمەل ۋە شۇنداق ئەمەل ئالغان كىشى؛ ② مۇراجەت ۋە ھۆرمەت سۆزى. ③ كىشى ئىسىملىرىنىڭ كەينىگە كېلىپ ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ.

يۈرۈتۈش ــــ يۈرگۈزۈش، يولغا قويۇش، ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ئىزچىللاشتۇرۇش.

سۆزۈن ــ سۆزىنى.

www.kitaphumar.com

ھۆكۈمران ـــ ھۆكۈم يۈرگۈزگۈچى؛ ئالىي ھوقۇق ۋە ھاكىمىيەت ئىگىسى.

زۇلۇم ـــ ① كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارغا، زالىملارنىڭ مەزلۇملارغا، ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچىلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچىلارغا سالىدىغان جەبىر- جاپاسى؛ شەپقەتسىز ئېزىش؛ ئىستىبدادلىق. ② ئومۇمەن جەبىر- جاپا، مۇشەققەت.

نىمەت ـــ ① يېمەك - ئىچمەك، ئوزۇق - تۈلۈك. ② ياخشى ئىش، ياخشىلىق.

ئۇلسا ـــ بولسا.

مۇستەبىت ـــ زالىم ھۆكۈمران، ئىستىبداد.

ئىدارە قىلىش ـــ ①باشقۇرۇش، تەرتىپكە سېلىش. ② بەلگىلىك بىر تەرتىپتە بويسۇندۇرۇش؛ تىزگىنلەش، باشقۇرۇش.

بېيىت ـــ ① ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان ياكى ئېيتىلغان ئىككى مىسرالىق نەزمە. ② شۇ ژانىردا يېزىلغان شېئىرىي پارچە.

ئارتار ـــ ئاشار، كۆپىيەر.

ساھىبقىران ـــ جاھانگىر، بەختىيار، بەختكە ئېرىشكەن، بەختى ئېچىلغان.

ئارسلان ـــ ① مۈشۈكسىمانلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان سۈت ئەمگۈچى يىرتقۇچ ھايۋان. ② باتۇر، قەيسەر، زەبەردەست، قورۇقماس، قاپ يۈرەك. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

15. ھېكايەت

شەيخ سەئدى ـــ (1209 ـ 1292) تولۇق ئىسمى شەيخ مۇسلەھىدىن سەئدى شىرازى، كىلاسسىك پارس شائىرى. « گۈلىستان » ، « بوستان » ناملىق ئىككى مەشھۇر كىتابى بار.

ھېكايەت ـــ ① بىرەر كىم، نەرسە، ۋەقە ياكى ھادىسە ھەققىدە ئاغزاكى بېرىلىدىغان ئاخبارات ياكى مەلۇمات؛ بىرەر نەرسىنىڭ ئاغزاكى بايانى، تەپسىلاتى. ② نەسرىي يول بىلەن يېزىلغان كىچىكرەك بەدىئىي ئەسەر.

دانا ـــ ① بىراقنى كۆرەر ئەتراپلىق ئويلايدىغان ، دانىشمەن، ئاقىل . ② ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن ئېيتىلغان ، ئەقىل ـ پاراسەتتىن دالالەت بېرىدىغان ، ئاقىلانە .

شۆھرەت ــــ ① ياخشــىلىق بىـلەن خەلقنىــڭ ئىچىــدە ئىبرىشــىلگەن نـام ـ ئابروي ، ئىـناۋەت ؛ ئاتاق ، داڭـق . ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى .
ئاقىل ــ ئەقىللىق ، دانا .
ئىللەت ــــ ① بەدەنـدىكى دەرد، كېسـەللىك ، كەمتۈكلـۈك ؛ ئـاغرىق . ② بىـرەر ئىشقا سەۋەپ بولغان كەمچىلىك ؛ ئەيىب ، نوقسان .

16. ھازىرقى زامان شېئىرلىرىدىن نەمۇنە ئايرىلمىغىل

ئابـدۇخالىق ئۇيغـۇر ــــ (1901 ـ 1933) ۋەتەنــپەرۋەر شــائىر، تۇرپانــدا توغۇلغــان. ئۇيغــۇر ئۇنــىڭ ئەدەبىــي تەخەللۇســى. ئــۇ خەلقنــى نــادانلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش غايىسى بىلەن نۇرغۇن شېئىرلارنى يازغان. مەرىپەتچىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. 32 يېشىدا شىڭ شىسەي تەرىپىدىن قەتلى قىلىنغان. ئـۇ 20 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە مەشھۇر شائىر.
ھىممەت ــــ باشـقىلارغا قىلىنغـان ياخشـىلىق ؛ يـاردەم ، مەرھەمەت ، غەمخورلۇق ، ساخاۋەت .
مانئىلىك ــــ دۈشمەن ، قارىشى چىققۇچى ، توسالغۇ بولغۇچى .
بەھرى ــــ ئېقىن .
تاڭ قىلىش ــــ ھەيران قىلىش.
ياۋ ــــ ئۇرۇش ، جەڭدىكى قارىشى تەرەپ ، دۈشمەن ، رەقىب .
نىچۈك ــــ ① قانداق . ② نېمە ئۈچۈن . ③ ھەر قانداق .
كەبى ــ ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتىرلىـك سـۆزلەرگە بىرىكىـپ كىلىـپ « دەك، تەك» ، «غا ئوخشاش » دىگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.
تىغ ــــ ① قىلىچ، خەنجەر، پىچاق، نەيزە قاتارلىق پـولات ـ تۆمـۈردىن سوقۇلغان ئەسۋابلارنىڭ ئومـومىي نـامى ؛ ② تۈرلـۈك قـۇرال، ھەر خىـل ئەسـۋاب، ماشىنا ئۈسكىنىلەرنىڭ كەسكۈچى قىسمى،پىچىقى. ③ كۆچمە مەنىسى : ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەت، گەپ ـ سۆز، ماقالە ـ ئەسەر قاتارلىقلارنىڭ يۆنىلىشىنى ھوجـۇم قىلىش، زەربە بېرىش خاراكتېرىنى ئالغان ئاساسى، مۇھىم نوقتىسـى. ④ كـۆچمە مەنىسى : يالغۇز، يىگانە، تەنھا.
ئۇشبۇ ــ مانا شۇ، مەزكۇر.
ۋىجدان ــ كىشىنىڭ ئۆز ھەرىكىتى، قىلمىشى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى ھەققىدە

جەمئىيەت ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى؛ ئىنساپ، دىيانەت.
ئېتىبار بېرىش ــ ① دىققەتتىنى بېرىش، نەزەر سېلىش، ② نەزەرگە ئېلىش، ئىززەتتىنى قىلىش. ③ كۆڭۈل بۆلۈش.

بىلىم ئىشقىدا

رەنا ــ ① كېلىشكەن، گۈزەل، چىرايلىق. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.
ئىچمىرە ــ ئىچىدە، ئارىسىدا.
يار ــ I ① ئەڭ يېقىن كىشى ، بۇرادەر ، ئاغىنە ؛ ② ئۆز- ئارا تۇنۇشقان ، مۇھەببەتلەشكەن ؛ مەشۇق . ③ كۆچمە . مەدەت ، ئىلھام ، يار- يۆلەك . II سۇ ، تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن شەكىللەنگەن ئىنتايىن تىك چوڭقۇرلۇق ؛ يارداڭ ، قىيا .
ئۆزگە ــ ① ئۆزىدىن باشقا كىشى؛ ناتونۇش ئادەم. ② ئۆزى بىلمەيدىغان، تونۇمايدىغان؛ ئۆزى بىلەن تونۇشلۇقى يوق، يات، باشقا؛ تىلغا ئېلىنغان ئادەم ياكى نەرسىدىن تاشقىرى.
گاھىدا ــ ئايرىم چاغدا، ئايرىم ۋاقىتتا، بەزىدە.
نەپسى ــ ① كىشىلەردىكى يېيىش- ئىچىش، مال- دۇنياغا بولغان ھەۋەس، قىززىقىش. ② شەھۋانىي ھەۋەس، تەلەپ.
خار ــ ① ئېتىبارغا ئېلىنمايدىغان ، ئەزىز ئەمەس ، كەمسىتىلگەن . ② قىممىتى يوق قەدىرسىز . ③ (خا) ئۆي ئۆگزىسىگە سېلىنغان جەگىلەرنى كۆتۈرۈش ئۇچۇن ئىككى ئۇچى تامنىڭ بېشىغا قويۇلىدىغان چوڭ لىم ياغاچ .
پاراغەت ــ ① كىشى ئارام ئالىدىغان ئەھۋال، شارائىت، تىنىچلىق؛ راھەت. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.
ھەمكار ــ بىرەر ئىشنى باشقىلار بىلەن بىرگە بىجىرگۈچى، ياردەملەشكۈچى.
ئاڭا ــ ساڭا.
غەمخار ــ غەمخورلۇق قىلغۇچى، غەم- ئەندىشىدىن خالاس قىلغۇچى، كۆيۈنگۈچى، مېھرىنى بەرگۈچى؛ غېمىنى يېگۈچى.
مەجرۇھ ــ ① يارىلانغان، جاراھەتلەنگەن، ياردار. ② جىسمانىي جەھەتتە ئاجىز، زەئىپ، مېيىپ.
نالە- پەرياد ــ نالە ۋە پەرياد، ئۇمۇمەن دەردلىك، ئېچىنىشلىق ئاۋازلار.

بىمار — بىرەر كېسەللىك بىلەن ئاغرىغان، كېسەل، ئاغرىق.

ئاشىنا — ① دوست، يار- بۇرادەر؛ تونۇش - بىلىش. ② ئادىشى، ئوينىشى.

گۈلزار — گۈل ئۆستۈرۈلگەن، گۈل - گىياھلار بىلەن قاپلانغان جاي، گۈللۈك، چىمەنزار.

بوياقچى — رەخت، يىپ قاتارلىقلارنى بويىغۇچى ئۇستا.

روياپقا چىقىش — ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلدە كۆرۈنمەك، ۋۇجۇدقا كەلمەك، ۋۇجۇدقا چىقماق، ھەل بولماق.

خۇشتار — ① بىرەر نەرسە ياكى خۇشى، ئىشتىياقى بار، ھەۋەس قىلىدىغان؛ زوقمەن، ئىشقىۋاز. ② بىرەر نەرسىگە ناھايىتى قىزىققان، بېرىلگەن ئادەم؛ ھېرىسمەن كىشى؛ ھەۋەسكار. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

رىشتە — ① يىپ، شوينا، تاناب. ② كۆچمە مەنىسى: نەرسىلەر، كىشىلەر ۋە ھادىسە قاتارلىقلارنى ئۆز- ئارا مەھكەم باغلايدىغان ۋاستە؛ باغلىنىش، مۇناسىۋەت.

ئەيلەش — I تېرە، خېمىر قاتارلىقلارنى پىشۇرۇش، پىششىقلاش. II يازما ئەدەبىياتتا «قىلىش»، «ئېتىش» رولىدا كېلىدۇ.

غەزەل — ① دەسلەپكى بېيىتىنىڭ ھەر ئىككى مىسراسى قاپىيىداش بولغان، كېيىنكى بېيىتلىرىنىڭ ئاخىرقى مىسراسى دەسلەپكى ئىككى مىسراغا قاپىيىداش بولۇپ كېلىدىغان لىرىك شېئىر. ② ئاھاڭغا سېلىنىدىغان شۇ خىل شېئىر.

پەرياد

پەرياد — دۇچ كەلگەن قاتتىق خاپىلىق، دەرد - ئەلەم، روھىي ئازاب تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان نالە- زار؛ يىغا.

بەربات — خاراب، ۋەيران، سورۇلغان، بۇزۇلغان، تۈگەشكەن.

لوتپۇللا مۇتەللىپ — (1922 ـ 1945) ھازىرقى قازاقىستاندىكى قاراشىلىق يېتتە سۇ رايونىدا تۇغۇلغان. 1931 - يىلى ئاتا- ئانىسى بىلەن نىلقا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلگەن. ئۇرۇمچىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئوقۇغان. «شىنجاڭ گېزىتى» دە مۇھەررىر بولغان. كېيىن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇنى ئۈرۈمچىدىن ئاقسۇغا يۆتكىگەن. بۇ جەرياندا ئۇ «ئاقسۇ گېزىتى» دە

مۇھەررىر بولغان. 1945 ـ يىلى ئاقسۇدا گومىنداڭ دائىرلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇ داڭلىق ئىنقىلابچى شائىر.

ئىندىۋىدۇئاللىق ــ ① كىشىنىڭ مەلۇم ئىجتىمائىي شارائىت ۋە تەربىيە ئارقىسىدا شەكىللەنگەن بىر قەدەر تۇراقلىق خۇسۇسىيىتى. ② ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلارنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېر ئالاھىدىلىكى.

مەۋجۇدات ــ ئالەم، تەبىئەتتە بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى، دۇنيادا مەۋجۇت نەرسىلەر، پۈتۈن، بارلىق.

سوبيېكتىپ ــ ① بىرەر كىشىنىڭ، شەخسنىڭ ياكى سوبيېكتنىڭ ئۆزىگىلا خاس، ئۆزىگىلا تەئەللۇق بولغان؛ شەخسىي. ② ئەمەلىي ئەھۋالنى ئاساس قىلماي، پەقەت ئۆزىنىڭ ياكى بىرەر شەخسنىڭ بىر تەرەپلىمە، شەخسىي پىكرىگە ئاساسلانغان، ئاساسلىنىدىغان، بىر تەرەپلىمە.

قىرائەتخانا

1. ئىلاخۇن كۆككۆز قوشاقلىرى

قوشاق ــ I ① بىر ـ بىرىگە چېتىلغان، قوشۇلغان؛ ② بىر ئارغامچا بىلەن ئۆز ـ ئارا چېتىلىپ باغلانغان ئۇلاغلار. II كۆپىنچە يەتتە بوغۇملۇق، تۆت مىسرالىق بولىدىغان، رىتىم ۋە ئاھاڭدارلىقى كۈچلۈك، سۆزلىرى ئاددىي ئەمما جانلىق، ئوبرازلىق، ناخشا قىلىپ ئوقۇشقا ئەپلىك بىر خىل شېئىرىي ئەسەر.

كارۋان ــ ئات ـ ئۇلاغ، ھارۋىلار بىلەن بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا يۈك توشۇغۇچىلار تويى.

يوقسۇل ــ كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇز.

غوجا ــ ① مەلۇم ئىمتىيازغا، مال ـ مۈلۈككە ئىگە بولغان كىشى. ② بىرىنچى بولۇپ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان كىشىلەر ياكى تۆت خەلىپىنىڭ ئەۋلادى دەپ قارالغانلار. ③ ۋاڭلىق تۈزۈمىدە ۋاڭ ئوغۇللىرىنىڭ ئەركىلەتمە نامى. ④ ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىرىنچى شەخس بىرلىكى بىلەن تۈرلىنىپ كېلىپ ھۆرمەتنى بىلدۈرىدۇ.

بەتنام ــ يامان نام، يامان ئات، تۆھمەت؛

پىتنە ـ پاسات ــ يالغان ـ ياۋىداق سۆز.

زوراۋان ـــ ① كۈچكە تايىنىپ، باشقىلارغا زورلۇق قىلىدىغان؛ زولۇم سالىدىغان. ② كۈچكە تايىنىپ، باشقىلارغا زورلۇق قىلغۇچى، زۇلۇم سالغۇچى كىشى؛ زالىم.

تۆھمەت ـــ باشقىلارنى قارىلاش، ئەيىبلەش مەقسىتىدە ئويلاپ چىقىرىلغان ئاساسسىز گەپ ـ سۆز؛ بەتنام، بۆھتان.

پالاش ـــ بىرەر جىنايەت ياكى گۇناھ بىلەن ئەيىبلەپ يۇرتىدىن باشقا بىر جاپالىق يۇرتقا ھەيدىمەك، سۈرگۈن قىلماق.

كويزا ـــ جىنايەتچىنىڭ ئىككى قولىنى چۈشەپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل جازا قورالى.

كىشەن ـــ ① ئاياغقا سېلىپ قۇلۇپلاپ قويۇلىدىغان ئىشكەل. ② كۆچمە مەنىسى: ئەركىنلىكنى بوغىدىغان چەكلىمە، ئاسارەت.

قوۋۇق ـــ ① شەھەر سېپىللىرى، ئوردا، چوڭ قورۇ قاتارلىقلارنىڭ دەرۋازىسى، ئىشىك. ② قەدىمكى دەۋرلەردە جىنايەتچىنىڭ بوينىغا سالىدىغان تاختاي، شال، تاقاق.

چېرىك ـــ ئەسكەر، لەشكەر.

يالاش ـــ I ① بىرەر نەرسىنى تىل ۋاستىسى بىلەن ئېغىزغا ئېلىش، تىلىنى تەككۈزۈش. ② تېگىپ، ئۆرۈلۈپ تەسىر قىلىش، سىيپاش. (شامال ھەققىدە) ③ ئاققۇزۇش، يۇيۇش (سۇ ھەققىدە) ④ كۆچمە مەنىسى: غاجاش، ئاغرىتىش (ئاياغ كىيىم ھەققىدە) II ئارىغا ئېلىپ كۆزىتىپ بىللە مېڭىش.

ئىلھام ـــ ① كۆتۈرەڭگۈ ئىجادىي روھ، ئىجادىي غەيرەت ۋە زوق جۇش ئۇرغان ھالەت. ② ئىجادىي پائالىيەت جەريانىدا ئاپتور ئېدىيىسىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدىكى مەركەزلىشىشى، كەيپىياتىنىڭ يۇقىرى ئۆرلىشى ۋە مۇناسىۋەتلىك شەيئى، ھادىسىلەرنىڭ قوزغىتىشى بىلەن پەيدا بولغان ئىجادىي قابىلىيەت. ③ مەدەت، رىغبەت؛ زوق. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەردانە ـــ ① مەردلەرچە، مەردلىك بىلەن، مەردلەرگە ئوخشاش. ② مەردلەرگە، باتۇرلارغا خاس.

داۋان ـــ I ① تاغ ۋە تۆپىلىكلەرنىڭ يول ئېلىنغان ئېشىپ ئۆتىدىغان جايى. ② كۆچمە مەنىسى: بىرەر ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا توسالغۇ بولىدىغان توسۇق، توسقۇنلۇق، قىيىنچىلىق، جاپا ـ مۇشاققەت. II توقۇش دوكىنىدىكى ئۆرۈش يىپلارنىڭ ئاياغ تەرىپىنى مەلۇم ئېگىزلىكتە كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان قورۇلما. III جىگدە قاقىدىغان تاياق.

ئوڭلاش ــــ ① بوزۇلغان نەرسىلەرنى رېمونت قىلىپ تۈزەش، ساق، نورمال ھالەتكە كەلتۈرۈش. ② رەتسىز، قالايمىقان ھالەتنى ئۆزگەرتىش. ③ ئىش ـ ھەرىكەت ياكى گەپ ـ سۆزدىكى ناتوغرىنى توغرىلىماق، تۈزەتمەك، مۇۋاپىقلاشتۇرماق. ④ كۆچمە مەنىسى : ناچار، يامان ھالەتنى ياخشىلىماق، غەم ـ قايغۇدىن خالاس قىلماق. ⑤ تىنچلاندۇرماق، ياخشىلىماق، يامان، پايدىسىز تەرەپكە مېڭىشتىن تۇسىماق، ياخشى تەرەپكە بۇرىماق.

يامۇل ــ خانلىق دەۋردىكى ناھىيە ، ۋىلايەت ئۆلكە دەرىجىلىك دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنى .

تىرىكتاپ ــ ئۆزى ئىشلىمەي باشقىلارنىڭ مېھنىتىگە ئىگە بولۇۋالغۇچى.

پېيىغا چۇشۇش ــــ ئىزىغا چۇشۇش، تىكتىڭلاش، ئارقىسىغا چۇشۇش. ئىز بىسىش .

پايلاقچى ــــ ① بىرەر نەرسە ياكى ئادەمنىڭ ئامانلىقىنى، بىخەتەرلىكىنى ساقلاشقا، كۆزىتىپ تۇرۇشقا قويۇلغان كىشى؛ كۆزەتچى، ساقچى. ② بىرەر كىشىنىڭ ھەرىكىتىنى يوشۇرۇن كۆزىتىپ مەلۇم قىلىپ تۇرۇشقا قويۇلغان كىشى ؛ خائىن، جاسۇس.

بەگ ــــ ① بۇرۇنقى مەنىۋي ئەمەل ۋە شۇنداق ئەمەل ئالغان كىشى؛ ② مۇراجەت ۋە ھۆرمەت سۆزى. ③ كىشى ئىسىملىرىنىڭ كەينىگە كېلىپ ھۆرمەت نامىنى بىلدۇرىدۇ.

يىغان ــ قاتتىق خاپا بولۇش ۋە ئىچ پۇشۇقتىن كېلىپ چىققان نالە ـ پەرياد، ھەسرەت، دەرد ـ ئەلەم، يىغا.

تۇنەش ــ ① بىرەر جايدا كېچىنى ئۆتكۈزمەك، قونۇپ قالماق. ② مەلۇم بىر پائالىيەت بىلەن كېچىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزمەك.

ئەلچى ــــ ① بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپكە مەلۇم ھاجەت، تاپشۇرۇق بىلەن ئەۋەتكەن كىشى، ئىككى ئوتتۇرىدا ۋاستىلىك رول ئوينايدىغان ئادەم. ② دىپلوماتىك ۋەكىللەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىسى ۋە شۇ ئونىۋانغا ئىگە بولغان ئادەم؛ دىپلومات. ③ كۆچمە مەنىسى : دېرەك بەرگۈچى نەرسە، بەلگە.

شېرىك ــ ① بىرەر ئىش، كەسىپتە ھەمكارلىشىپ، ياردەملىشىپ بىرگە ئىشلەيدىغان، بىرەر نەرسىنىڭ پايدا مەنپەئەتىدىن تەڭ بەھرىمان بولىدىغان كىشىلەر (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن) ② بىرەر ئىشتا ھەمكارلاشقان، ياردەملەشكەن. ③ باشقىلارنىڭ خۇشاللىقى ياكى غەم ـ قايغۇسىغا ئورتاقلاشقۇچى ئادەم ياكى باشقا نەرسە. ④ ئۇلپەت، دوست.

جەبىر ــ جىسمانى ياكى روھىي ئازاب، زۇلۇم، خورلۇق.
زەپ ــ ناھايىتى، ئاجايىپ، بەك، ئىنتايىن.
بولۇق ــ ① قويۇق، زىچ. ② ھوسۇللۇق، ئوخشىغان.

2. ياپونىيە مايقوشغۇزى

فابىر ــ (1823 ـ 1915) فىرانسىيىلىك ھاشارەتشۇناس، يازغۇچى. دارۋىن ئۇنى « تەقلىد قىلغىلى بولمايدىغان كۈزەتكۈچى » دەپ ماختىغان. ئۇ بىر ئۆمۈر ۋاقىت سەرپ قىلىپ يىزىپ چىققان ئون توملۇق « ھاشارەتلەر دۇنياسى » نى كىشىلەر « پەن بىلەن شىئىرنىڭ مۇكەممەل ماسلاشتۇرۇلىشى » دەپ تەرىپلىگەن.
مايقوشغۇزى ــ تېنى قارا يېشىل ياكى باشقا رەڭلەردە كېلىدىغان بىر خىل ھاشارات. زىرائەتلەرنىڭ يىلتىزى ۋە غوللىرىنى يەپ دېھقانچىلىققا زىيان سالىدۇ.
چوچا ــ ھاشارەتلەر سەزگۈ بۈرۈتى.
ئاۋاز دولقۇنى ــ ئاۋازنىڭ دولقۇنسىمان ھالەتتە تارقىلىشى.
ئانتېننا ــ رادىئو، تېلېۋىزىيە دولقۇنلىرىنى تارقىتىش ياكى ئۆزگە تارتىۋېلىش ئۈچۈن ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىلىدىغان سىملىق قۇرۇلما .
تەمبەل ــ ئۈستىخانلىق، بەستلىك.
زەر ــ ① ئالتۇن . ② ئالتۇن بىلەن ھەل بىرىلگەن، ئالتۇن سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان، ئالتۇن رەڭگىدىكى.
سەزگۈر ئەزا ــ جانلىقلارنىڭ سىرتتىقى تەسىرلەرنى قوبۇل قىلىدىغان ۋە ئىنكاس قايتۇرىدىغان ئەزالىرىنى كۆرسىتىدۇ .
مەھكۇملۇق ــ بىرەرجازاغا، ئۆلۈمگە ياكى شۇمەقتىكى جازاغا تارتىلىشقا لايىق؛ ئەركىنلىكتىن مەھرۇملۇق .
تاشلاي ــ ئىغىز بوشلۇقى بىلەن بۇرۇن بوشلۇقىنى ئايرىپ تۇرىدىغان تۇقۇلما .
جورا ــ ① تەڭتۇش ، سەپداش ، دوست . ② قانۇنلۇق نىكاھتىكى ئەر ياكى ئايال .
تومۇز ــ ① ئەڭ ئىسسىق بولغان 6 ـ ۋە 8 ـ ئاي ئارىلىقىدىكى مەزگىل .

② 24 مەۋسۇمنىڭ بىرى بولۇپ 7 ـ ئاينىڭ 22 ـ ، 23 ـ ياكى 24 ـ كۈنلىرى .

تۇمۇزغا ــ بىر خىل ھاشارەت . تۈرى كۆپ ، ئەركىكىنىڭ قورساق قىسمىدا ئاۋاز چىقىرىش ئورگىنى بولۇپ ، شۇ ئارقىلىق داۋاملىق ئىنچىكە ، يۇقىرى ئاۋاز چىقىرىپ، چىرىلداپ تۇرىدۇ ؛ چىشىسى ئاۋاز چىقارمايدۇ . لېكىن قورساق قىسمىدا ئاڭلاش ئورگىنى بولىدۇ ؛ تۈپىنىڭ ئاستىدا ياشايدۇ . ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزىدىن ئۆزۈقلىنىدۇ .

پىيىغا چۈشۈش ــ ئىزغا چۈشۈش، تىگىتىگلاش، ئارقىسغا چۈشۈش. ئىز بىسىش .

رۇخسارى ــ ① چىراي يۈز . ② رۇخسار مۇقامى 1939 ـ يىلى زىكرى ئەلپەتتا تەرپىدىن ئىجات قىلىنغان ئۇيغۇر يىڭى مۇقامى . (3) ئاياللارنىڭ ئىسمى .

ھەسرەت ــ نادامەت، روھى ئازاپ، غەم ـ ئەلەم، قايغۇ.

تالانت ــ زور قابىليەت ، ئىختىدار ، ئىستىدات .

كاۋچۇك ــ كاۋچۇك دەرىخى ، كۆكسىغىز قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەردىن ئېلىنغان سۇتنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق ياسالغان ئىلاستىكىلىق ۋە ئىزلياتورلۇق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ، سۇ ھەم ھاۋا ئۆتكۈزمەيدىغان ماتىريال .

بەند بولۇش ــ ① بىرەر ئىش ـ پائالىيەت بىلەن مەشغۇل بولۇش ، بوش ئەمەس . ② باغلانغان ، موپتىلا بولغان . ③ باغلاق ، تۇزاق ، قاپقان ، ④ ئەسىرلىك ، تۇتقۇنلۇق ھالىتى . ⑤ بىكىتىلگەن مىخلانغان جاي . ⑥ بىر نەرسىگە بىرىلگەن مەپتۇنلۇق .

ساپان ــ يەر ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل دىھقانچىلىق سايمىنى . ئۇنىڭ خىللىرى كۆپ بولىدۇ ، بەزىلىرى ئۇلاغلارغا ، بەزىلىرى تراكتۇر قاتارلىقلارغا سۆرىتىلىپ يەر ئاغدۇرىلىدۇ .

لىچىنكا ــ ھاشاراتلاردىكى تۇرەلمە تۇخۇم ئىچىدە يىتىلىپ بولغاندىن كېيىن تۇخۇمنى يىرىپ چىققان كىچىك ئورگانىزىم .

بىئولوگ ــ بىئولوگىيە ئالىمى. بىئولوگىيە مۇتەخەسسىسى .

دارۋىن ــ ئەنگىلىيىلىك داڭلىق بىئولوگىيە ئالىمى . «تۈرلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى»ناملىق مەشھۇر ئەسىرى بار . « تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسى» نى ئوتتۇرىغا قويغان .

لوپا ئەينەك ــ ئوتتۇرىسى قېلىن، چۆرىسى نىپىز بولۇپ جىسىملارنى چوڭايتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

بىگىز بارماق ــ باش بارماقنىڭ يېنىدىكى بارماق.
غوزەك ــ① پىلە قۇرتىنىڭ غوزىسى. ② بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ گۈلى ياكى دېنىنى تۇتۇپ تۇرىدىغان ۋە ئانلىق ياپراقچىلىرىدىن تۈزۈلگەن تۇگۈنچىكى.
تۆمۈر تۇمشۇق ــ بىر خىل قۇش، پۇتى قىسقا، بارماق ئۇچىلىرىدا ئۆتكۈر تىرناقلىرى بولىدۇ. دەرەخكە يامىشىشقا ماھىر كېلىدۇ. تۇمشۇقى تۈز ۋە ئۇچلۇق، تىلى ئىنچىكە، ئۇزۇن ۋە ئىلمەك بولۇپ دەرەخ قوۋزاقلىرىنى چوقۇلاپ قۇرتلارنى ئېلىپ يەيدۇ، قۇيرىقى قاتتىق بولۇپ دەرەخنى چوقۇلىغاندا تېنىنى تىرەش رولىنى ئوينايدۇ.

3. شۆھرەتلىك يازغۇچى ئايتماتوف

پەخرىي ــ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن ھۆرمەت يۈزىسىدىن سايلانغان ياكى مەرتىۋىسى ساقلاپ قېلىنغان.
جەمئىيەتشۇناس ــ جەمئىيەتنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس.
ئوردېن ــ دۆلەتكە تۆھپە قوشقان كىشىلەرگە بېرىلىدىغان بىر خىل شەرەپ مېدالى؛ نىشان.
ئاكادېمىيە ــ دائىرىسى نىسبەتەن چوڭ بولغان، ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورگان.
ئاكادېمىك ــ پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ رەسمىي ئەزاسى ياكى شۇ ئەزانىڭ ئۇنۋانى.
رەئىس ــ ① بەزى دۆلەت، دۆلەت ئورگانلىرى، پارتىيە ـ گۇرۇھ ياكى بەزى ئىدارە، تەشكىلاتلار رەھبىرىنىڭ نامى ۋە شۇ ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن كىشى. ② مەجلىسنى باشقۇرغۇچى شەخس، يىغىن رىياسەتچىسى. ③ دىنىي مۇراسىم ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلەرنىڭ بىجىرىلىشىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچى كىشى ۋە شۇنىڭدەك جىلى تېشى، تارازا قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىقىنى تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان مەنسەپدار كىشى.
قىيا ــ ① تاغ، ئېدىرلاردىكى تىك يار. ② قىرلىق، تىك ۋە چوڭ. ③ بىر ئاز بۇرۇلۇپ، يېنىچە؛ كۆز قىرى بىلەن ؛ يانتۇ، قىيسىق. ④ يېرىم ـ يارتا، بىر ئاز.
تىراژ ــ كىتاب، ژورنال، گېزىت قاتارلىقلارنىڭ بېسىلىپ چىققان نۇسخىسىنىڭ سانى.

پاساھەتلىك ــ چىرايلىق، يېقىملىق، راۋان سۆزلەنگەن، پاساھەت بىلەن ئېيتىلغان.
ئوغلانى ـــ ① ئەر، ئوغۇل؛ ئوغۇل پەرزەنت. ② باتۇر، قورقماس، مەرد يىگىت.

4. زاغۇنلۇق قەدىمقى قەبرىستانلىقى

ئابدۇقەييۇم خوجا ــ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئارخېئولوگىيە ۋە تارىخ تەتقىقاتىغا گەۋدىلىك ھەسسە قوشقان ئارخېئولوگ. ئۇ 1941 ـ يىلى غولجا شەھىرىدە توغۇلغان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېينىڭ تەتقىقاتچىسى «غەربىي يۇرت ۋە قەدىمقى مەدەنىيەت»، «قۇم ئاستىدا قالغان مەدەنىيەت» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. ئۇ يەنە «سەددى ئىسكەندەر»، «دىۋانى ئابىد ۋە غەرب شېئىرلىرى» نى قايتىدىن نەشرگە تەييارلىدى.
زاغۇنلۇق ــ ① زاغۇن تېرىلغان ياكى ئۆسكەن يەر. ② جاي ئىسمى.
چەرچەن ـــ باينغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى بىر ناھىيىنىڭ نامى.
ئارخېئولوگىيە ـــ قېزىۋېلىنغان ياكى قەدىمدىن ساقلىنىپ قالغان يادىكارلىقلار ۋە ئىزلارغا ئاساسەن دەۋرلەر تارىخىنى يەنە خەلقلەرنىڭ تارىخى ئۆتمۈشىنى، تۇرمۇشى ۋە مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.
قىيا تاش ــ قىرلىق، تىك ۋە چوڭ تاش.
دوكىلات ـــ ① بىرەر تېمىدا كۆپچىلىك ئالدىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق، سۆز ۋە شۇ نۇتۇقنىڭ يازما تېكىستى. ② رەھبىرىي ئورگانلارغا ياكى باشلىققا ئاغزاكى ۋە ياكى يازما ھالەتتە بېرىلگەن مەلۇمات، ئاخبارات.
ۋادى ـــ ① بىرەر سۇ سىستېمىسىنىڭ غول ۋە تارماق ئېقىملىرى ئېقىپ ئۆتىدىغان پۈتۈن دائىرە . ② دەريا بويلاپ سوزۇلغان ياكى تاغلار ئارىسىدىكى كەڭ تۈزلەڭلىك ، ئومۇمەن زىرائەت تېرىلىدىغان دەل ـ دەرەخ ئۆسىدىغان كەڭ جاي .
مۇزېي ـــ تارىخى ۋە ئىلمى ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان نەرسىلەرنى ، سەنئەت ، تېخنىكا ، تەبىئەت نەمۇنىلىرىنى يىغىش ، ساقلاش ، تەتقىق قىلىش ۋە كۆرگەزمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇئەسسەسە .
بىجىرىم ـــ ① بۇزۇلمىغان ، تازا ، ساق ، ② باشقا ، نەرسە ئارىلاشمىغان ، ئەينى ، تەبىئىي ، ساپ ، ③ نوقسانسىز ، ساغلام ، پاك ، ④ راۋۇرس ، مەزمۇت .

بۆك ـــ دوپپا ، ئاددىي رەختلەردىن تىكىلگەن باش كىيىم ، دوپپا ياكى تەلپەكنىڭ ئىچىگىمۇ كىيىلىدۇ .

قائىدە ـ يوسۇن ـــ قائىدە ، تەرتىپ ۋە ئەنئەنىۋى ئادەت ، رەسىم قائىدە .

مەدەنىيەت ـــ ① ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەت تارىخى تەرەققىياتى جەريانىدا ياراتقان ماددى ۋە مەنىۋى بايلىقلىرى ، ئۇتۇقلىرى . ئادەتتە ئۇ كۆپرەك مەنىۋى بايلىقلارنى يەنى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ، مائارىپ، ئىلىم ـ پەن قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ . ② بىرەر ئىجتىمائى گورۇپپا ، سىنىپ ياكى خەلقنىڭ مەلۇم دەۋردە قولغا كەلتۈرۈلگەن شۇنداق ئۇتۇقلىرىنىڭ دەرىجىسى . ③ ئوخشاش بىر تارىخى دەۋردە، تارقىلىش نوقتىسىنىڭ يۆتكىلىشىگە قارىماستىن ساقلىنىپ قالغان خارابە ئىزلىرى ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ يىغىندىسى . ④ يېزىق ئىشلىتىش قابىلىيتى ، ئومۇمىي ساۋات ؛ تەلىم تەربىيە كۆرگەنلىك ، زىيالىيلىق ، مەرىپەت .

داكا ـــ پاختا يىپتا شالاڭ توقۇلغان رەخت .

ئېكولوگىيە ـــ ① جانلىقلار ئارىسىدىكى ۋە جانلىقلار بىلەن جانسىز مۇھىت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئېكولوگىيە جانلىقلار بايلىقىنى ئېچىپ ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش جەھەتتىكى ئاساسلىق پەنلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن ، بەلكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ، چارۋىچىلىق ، قوشۇمچە كەسىپ ، بېلىقچىلىق ، مېدىتسىنا قاتارلىقلار بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك . ② جانلىقلارنىڭ تەبىئىي مۇھىتتىكى مورفولوگىيىلىك تۈزۈلىشى ، فىزىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى ۋە ياشاش خۇسۇسىيتى .

تۆپىلىك ـــ ① يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن ئېگىز جاي ؛ ئېگىزلىك . ② دوپپىنىڭ ئۈستى قىسمى .

پاراللېل ـــ ① بىر تەكشىلىكتە ياتقان ۋە ئۆز ئارا كېسىشمەيدىغان ؛ ياندىش . ② ئەينى ۋاقىتتا تەڭ بىللە تۇرغان ؛ تەڭ دەرىجىدىكى . ③ دۇنيا خەرىتىسىدىكى ئېكۋاتور سىزىقىغا ياندىش قىلىپ سىزىلغان سىزىقلار .

ئېقىن ـــ ① ئېقىۋاتقان سۇ ، سىيۇقلۇق ، ئېقىم . ② توختىماي ئېقىپ تۇرىدىغان ، ئاقىدىغان ، ئاقار .

ياپىلاق ـــ يېسى ۋە يېسىسىغا يېقىن كېلىدىغان، يېسى شەكىلدىكى، يېسى ھالەتتىكى ، توم ياكى يوملاق ئەمەس .

ئېمىزگۈ ـــ ① باللارغا سۈت ، بۇلماق قاتارلىق سۇيۇق يىمەكلىكلەرنى ئىچكۈزىدىغان بوتولكا شەكىللىك قاچا . ② بوۋاقلارنى يىغلاتماسلىق ئۈچۈن

ئۆلارنىڭ ئاغىزىغا سېلىپ قويۇلىدىغان، رىزىنكىدىن ھاۋا ئۆتمەيدىغان قىلىپ ياسالغان بۆيۈم .

ئوغۇز ــــ ① يېڭى تۇغقان ئايالالار ۋە ھايۋانلارنىڭ دەسلەپكى ، يەنى تۇغۇپ بىر قانچە كۈن جەريانىدىكى سۈتى . ② تۈركىي خەلقلەرنىڭ قەدىمقى قەبىلىلىرىدىن بىرىنىڭ نامى .

تۆڭلۈك ــــ كۈن نۇرى چۈشۈش ۋە ھاۋا ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن ، ئۆينىڭ تورۇسىدىن ئېچىلغان تۆشۈك .

ئەيلەنگەن تىرە ــــ يۇزى قىرىپ ئاقارتىلغان ، يۇمشىتىلغان ، سىلىقلانغان ، پىشقلاپ ئشلەنگەن ، پىشۇرۇلغان تىرە .

توپاق ــــ پىچىۋېتىلگەن ئەركەك كالا .

تۇياق ــــ ① بەزى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ئاياغلىرىنىڭ ئۇچىدىكى مۈڭگۈزسىمان قاتتىق قىسمى . ② ساناق سانلار بىلەن كېلىپ «دانە ، باش » دېگەن مەنىدە مىقدار بولۇپ كېلىدۇ .

قوتاز ــــ كالىنىڭ ئالاھىدە بىر خىل نەسلى . پۈتۈن تېنىدە ئۇزۇن كەلگەن توق قوڭۇر ، قوڭۇر ياكى ئاق رەڭلىك تۈكلىرى بولىدۇ . پۇتى قىسقا بويى ئېگىلەڭگۈ كېلىدۇ . شىنجاڭ ، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ تاغلىق رايونلىرى ، ۋە چىڭخەي ـ شىزاڭ ئېگىزلىكىدە ياشايدۇ .

چىرىش ــــ ① مىكرو ئورگانىزىملارنىڭ تەسىرىدە بۇزۇلۇش ، كېرەكسىز ھالغا كېلىش ، ئىشتىن چىقىش . ② كۆچمە . ئاينىش ، بۇزۇلۇش ، ھالاكەتكە يۈز تۇتۇش .

بىغىش ــــ ① بىلەكنىڭ ئالقان بىلەن تۇتىشىدىغان ئۆگىسى . ② ئۇستىخان ۋە غولنىڭ ھەر بىر تىگىشىپ تۇرىدىغان ئۆگىسى . ③ زىرائەتنىڭ غولىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان يىرى . ④ تۈگمەننىڭ نۆۋتىنى كۈتۈپ ئاپىرىپ قويىدىغان ئازراق ئاشلىق ، ئۆگۈت .

قوڭۇر ــــ ئاز مىقداردا يېشىل بىلەن قىزىلنىڭ ئارىلاشمىسىدىن ھاسىل بولغان ، كۆرۈنىشى دەرەخنىڭ پورىغا ئوخشاش ؛

دەستىگاھ ــــ قول ھۈنەرۋەنلەرنىڭ توقۇش دوكىنى .

ئىلمەك ــــ ① ئومۇمەن بىرەر نەرسىنى ئىلىشقا ، ئىلىپ ئېلىشقا، ئىلىپ قويۇشقا لايىقلاشقان ؛ لايىقلاشتۇرۇپ ياسالغان ئېگىك ھالەتتىكى نەرسە . ② ئۇچى ئېگىلگەن ، ئېگىك ھالەتتىكى ، ئېگىك . ③ شۇ خىل شەكىلدىكى ئەگمەچ .

مىكروپ ـــ مىكروسكوپ ئارقىلىقلا كۆرۈشكە بولىدىغان ناھايىتى كىچىك جانلىقلار ياكى ئۆسۈملۈك ئورگانىزمى.

تەستىق ـــ ① قارار قىلىپ قول قويۇش ياكى تامغۇ بېسىپ قانۇنى كۈچكە ئىگە قىلىش. ② بىرەر نەرسىنىڭ توغرىلىقى، ھەقلىقى، راستلىقىنى دەلىللەپ بېرىدىغان پاكىت، ئىسپات، ماقۇللۇق.

يادىكارلىق ـــ ① يادىكار قىلىنىدىغان نەرسە. ② تارىختىن قېلىپ قالغان ۋە خاتىرە سۈپىتىدە ساقلىنىدىغان نەرسىلەر. ③ قەدىمقى زاماندىن ساقلىنىپ قالغان بارلىق يادنامىلەرنىڭ ئورتاق نامى.

نامايەن قىلىش ـــ ئىنىق، ئۆچۈق گەۋدىلەندۈرۈش، روشەن كۆرۈنۈپ تۇرۇش.

تېپىلما ـــ تېپىلغان، تېپىپ چىقىلغان نەرسە.

رومانتىكا ـــ كۆتۈرەڭگۈ روھ، يۈكسەك غايە ۋە ھەس ـ تۇيغۇلار بىلەن سۇغۇرۇلغان قاراش.

ھەمدەپنە بۇيۇم ـــ ئۆلگۈچى بىلەن بىرلىكتە دەپنە قىلىنىدىغان بۇيۇملار.

ئىنسانشۇناسلىق ـــ ئىنسانلارنىڭ كېلىپ چىقىشى، ئىۋۇلىيۇتسىيىسى ۋە ئىرىقلارنىڭ تۇرگە ئايرىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىرقشۇناسلىق ـــ ئادەملەرنىڭ بەدەن ۋە رەڭگى، يۈز ـ كۆز، باش تۈزۈلىشى ۋە شۇنىڭدەك نەسلى بەلگىلىرىنىڭ بىر خىللىقى ياكى ئۆزگىچىلىكلىرىنى ئاساس قىلىپ تۈرۈپ ئىنسانلار ئىرقىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم.

ئىتنوگرافىيە ـــ ① بىرەر مىللەتنىڭ كېلىپ چىقىشى، تۇرمۇش، ئۆرپ ـ ئادىتى، ماددىي، مەنىۋىي ۋە ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىنى بىۋاستە كۆزىتىش يولى بىلەن ئۆگىنىدىغان ساھە. ② بىرەر مىللەتنىڭ ياكى بىرەر تېررىتورىيىدىكى بىر قانچە مىللەتنىڭ تۇرمۇشى، مەدەنىيىتى ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرنىڭ يىغىندىسى.

يۇسۇن ـــ ئەزەلدىن تارتىپ كېلىۋاتقان، كىشىلەرگە سىڭىپ كەتكەن ئەنئەنىۋىي ئادەت، رەسىم ـ قائىدە.

لەھەت ـــ قەبرىنىڭ ئىچكى قىسمى، جەسەت قويىلىدىغان جاي، ئىچ گۆر.

تەڭنە ـــ خېمىر يۇغۇرۇش ئۇچۇن ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان داس.

توغراق ـــ ① تال ۋە تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، قۇرلۇش ياغىچى، ئۆي جاھازلىرىنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ. تارىم ۋادىسىغا كەڭ تارقالغان. ② غولجا شەھىرىگە قاراشلىق بىر يېزىنىڭ نامى.

زاكىلانغان ــ زاكىغا يۆگەلگەن، زاكا بىلەن ئۇراپ تاڭغان.
تىۋىت ــ ① ھايۋانلار تىنىنىڭ سىرتىغا ۋە بەزى ئەزالىرىنىڭ ئىچكى دىۋارىغا ئۆنگەن قىسقا ھەم يۇمشاق موي، تۈك. ② توقۇلما بۇيۇملار يۈزىدە بىر قەۋەت بولىدىغان قىسقا، ئىنچىكە ۋە يۇمشاق كېلىدىغان تۈكسىمان تالا.
يىپلىن ــ ئايال كىشى ياكى سۈت ئەمگۈچى چىشى ھايۋانلار تېنىدە بولىدىغان سۈت ئاجرىتىش ئورگىنى، سۈت بېزى، ئەمچەك.
قەدەھ ــ مەي قۇيۇپ ئىچىدىغان قاچا، جام، رومكا.
تون ــ ئالدى ئوچۇق، تۈز ياقىلىق، ئۇزۇن سىرتقى كىيىم.
توقۇم ــ ① ئات - ئۇلاغلارنىڭ ئىگەر ياكى چومىنىڭ ئاستىغا قويۇلىدىغان بىر قانچە قات كىگىزدىن تىكىلگەن جابدۇق. ② قات - قات، قېلىن. ③ باشقىلارنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنگەن گۇناھ، ئەيىب.
بورا ــ ئاقلاپ يېرىلغان قومۇش ياكى چىغدىن توقۇلغان تۇقۇلما بۇيۇم.
قۇلان ــ ئاتتىن كىچىكرەك، ئىشەكتىن چوڭراق، ئىشەككە ئوخشاپ كېتىدىغان ياۋايى ھايۋان، ياۋايى خېچىر.
بادىرا ــ دىئامېتىرى تەخمىنەن ئالتە سانتىمېردىن 12 سانتىمېرغىچە بولغان ئۆي - ئىمارەتكە ئىشلىتىلىدىغان ئۇزۇن ۋە تۈز ياغاچ.
مېيىت ــ ئۆلۈك، جەسەت.
قوشتۇرۇلۇپ ــ بىرلەشتۈرۈلۈپ.
شوينا ــ ① يوڭ ياكى پاختىدىن تۆمۈنە چوڭلۇقىدا ئىشلىگەن يىپ. ② شۇتيا يىپتىن قىلىنغان بوغقۇچ.
مىنېرال ــ ① يەر پوستىدا ساقلانغان تەبىئىي بىرىكمىلەر ۋە ئاز ساندىكى تەبىئىي ئېلېمېنتلار. ② تەبىئىي خىمىيىلىك بىرىكمە ياكى ئېلېمېنتلارغا ئائىت، شۇنداق ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەردىن ئىبارەت بولغان، تەركىبىدە شۇنداق ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەر بار.
چىلتەك ــ ① رەڭلىك رەخت ياكى ھەر خىل رەڭدىكى يىپلاردىن قىلىنغان زىننەت بۇيۇمى، تورسىمان لېنتا. ② كىيىملەرگە زىننەت بېرىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ مۇناسىپ ئورۇنلىرىغا تۇتىلىدىغان مەخسۇس توقۇلغان ياكى گۈل چېكىلگەن لېنتىسىمان بۇيۇم.
ئاخىرەتلىك ــ ① كىشى ئۆلگەندىن كېيىن شۇ كىشىنىڭ ئۆلۈمىنىڭ ئالدى - كەينىدە ئىشلىتىلىدىغان پۇل - پىچەك ۋە نەرسە - كېرەك. ② ئۆمۈرلۈك، مەڭگۈلۈك، بۇزۇلماس.

پالاس ـــــ ① يەرگە، كارۋاتقا سېلىنىدىغان يوڭ ياكى پاختا يىپلاردىن توقۇلىدىغان گىلەم ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم. ②ئادەملەرنىڭ مېڭىش ھەركىتىنىڭ كىلەڭسىز ھالىتى.

كىگىز ـــ يەر، كارۋات قاتارلىقلارغا سېلىنىدىغان قوي يۇڭىدىن قىلىن قىلىپ، بېسىپ ئىشلەنگەن ئائىلە بۇيۇمى.

يا ـــ قاتتىق ياغاچنىڭ ئىككى ئۇچىدىن يىپ تارتىپ، ئەگىپ يېرىم چەمبەر شەكلىدە ياسالغان كىچىك نەيزىسىمان ئوق سېلىپ ئاتىدىغان قەدىمقى ئۇرۇش قورالى، كامان.

ئۇرچۇق ـــــ ① يىڭ ② ئىگىرىش فابرىكىسىنىڭ مۇھىم دېتالى. ئۇ يىلتىزدىن سوزۇلغان تالانى ئىگىرىپ پىششىقلاپ ناچىغا بەلگىلىك شەكىلدە يۆگەيدۇ. ئادەتتە ئۇرچۇقلارنىڭ سانى ئىگىرىش فابرىكىسىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىگە قاراپ بەلگىلىنىدۇ.

سوغا ـــ ياغاچ چىلەك .

يەكۈن ـــــ بىرەر مەسىلە ، ئىش ياكى نەرسە ھەققىدە يۇرگۈزۈلگەن پىكىر ، مۇلاھىزىنىڭ مەنتىقىي، نەتىجىسى ، نەتىجە : خۇلاسە ، نەتىجە .

نەمۇنە ـــــ ① كىشىلەر تەقلىد قىلىدىغان ، دورايدىغان ، ئۆگىنىشكە ، ئۈلگە ئېلىشقا ، ئەرزىيدىغان ئادەم ، ئىش ، نەرسە ياكى ئۇسۇل ؛ ئۈلگە ، تىپ . ② بىر تۈردىكى نەرسىلەرنىڭ تەتقىقات ئۈچۈن تاللىۋېلىنغان نۇسخىسى ، ئەۋرىشكىسى . ③ مىراس ياكى خاتىرە ئۈچۈن قالدۇرۇلغان يالداما ، يادىكارلىق .

كەرگە ـــــ ① نەرسىلەرنىڭ ئارىسىنى ئېچىش، كېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسە. ② كەشتىچىلىكتە كەشتە چۈشۈرۈلىدىغان رەختىنى كېرىپ، يېيىپ، ئېچىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چەمبەر شەكىللىك ئەسۋاب، چەمبىرەك.

ساپال قاچا ـــ سېغىز لايدىن ياساپ، مەخسۇس خۇمداندا پىشۇرۇلغان قاچا.

تىرىق ـــــ ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. باشىقى سۇس سېرىق بولۇپ ئاقلىغاندىن كېيىن سېرىق دېنى چىقىدۇ. ئۇ مۇھىم ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ ئۇنىڭدىن تۇرلۇك يېمەكلىكلەرنى ئىشلەشكە ۋە ھاراق ئېچىتىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

قوشام ـــ دەرەخ ياكى يولغۇن شاخلىرىدىن قىلىنغان قاشا.

www.kitaphumar.com

5. بوغدا ئانام

لېچەك ــ كۆپىنچە ياشانغان ئاياللار بېشىغا سالىدىغان ئاق داكا رومال.

قۇددۇس ــ ① ئۇلۇغ، پاك، دىيانەتلىك. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى، ئاللانىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى.

غەمگۇزار ــ باشقىلارنى غەم ـ ئەندىشىدىن خالاس قىلغۇچى، كۆيۈمچان، مېهرىبان، غەمخور.

جايناماز ــ ناماز ئوقۇش ئۈچۈن سېلىنىدىغان گىلەم، پالاس، كىگىز، رەخت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش توقۇلمىلار.

بەرقارار ــ ① قارار تاپقان، قەتئىي، ئۈزۈل ـ كېسىل. ② مۇستەھكەم، تۇرغۇن، مۇقىم.

گۇلئۇزار ــ گۈل يۈز، گۈل چىراي.

ئىپتىخار ــ ① شان ـ شەرەپ كەلتۈرىدىغان، پەخىرلەنسە بولىدىغان ئىش. بىر كىم ياكى بىر نەرسە. ② شان ـ شەرەپ ھېسسى، پەخىر؛ پەخىرلىنىش.

دۇر ــ ئۈنچە ـ مەرۋايىت.

چېهرى ــ يۈز، چىراي، كۆرۈنۈش.

سابا ــ I تاڭ سەھەردىكى سالقىن شامال. II تىرە خالتا، تۇلۇم، تۇرسۇق.

ئىقبال ــ كېلەچەك، بەخت، تەلەي، ئامەت، تەقدىر.

جىلۋە ــ ① گۈزەل، نازاكەتلىك ھەرىكەت. ② رەڭمۇ ـ رەڭ تاۋلىنىش، كۆركەم كۆرۈنۈش.

قامىتىش ــ ① يورۇقلۇق، نۇر قاتارلىقلارنىڭ تەسىرى بىلەن كۆرۈش ئىقتىدارى تەسىرگە ئۇچراپ، خىرەلەشمەك، ئېنىق كۆرەلمەيدىغان، پەرق ئېتەلمەيدىغان بولۇپ قالماق. ② غورا ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەرنى كۆپ يېگەندە چىش نېرۋىلىرى كۈچلۈك تەسىرگە ئۇچراش تۈپەيلى چاينىغاندا چىشى بىر قىسما بولماق.

قارلەيلىسى ــ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق دورا ئۆسۈملۈك. تەمى سەل قىرىق، تەبىئىتى ئىسسىق، زەھەرلىك، ھەيزىنى راۋانلاشتۇرۇپ قاننى جانلاندۇرىدۇ. پەي ۋە سۆڭەكنى كۈچەيتىدۇ.

شامۇ ـ سەھەر ــ ① شام ۋە سەھەر، ئاخشام ۋە ئەتىگەن. ② ھەر دائىم، داۋاملىق، ھەمىشە.

تاج ــ ① پادىشاھلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئىپادە قىلىپ تۇرىدىغان قىممەت

www.kitaphumar.com

باھالىق زىننەت بۇيۇملىرىدىن ياسالغان باش كىيىم. ② بەزى قۇشلارنىڭ بېشىدىكى قىزىل گۆشسىمان ئۆسمە.

شۆھرەت — ① ياخشىلىق بىلەن خەلقنىڭ ئىچىدە ئېرىشىلگەن نام-ئابروي، ئىناۋەت، ئاتاق، داڭق. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قىسسە — ① رىۋايەت ئۇسلۇبىدا يارىتىلغان بەدىئىي ئەسەر. ② ۋەقە-ھادىسە، ئەپسانىلەر بايان قىلىنغان ئېپىك ئەسەر، رىۋايەت.

رىۋايەت — مەلۇم كىشى، ئىش، نەرسە ياكى مەلۇم ۋەقە توغرىسىدا خەلق ئارىسىدا قەدىمىدىن تارتىپ، ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈپ كەڭ تارقىلىپ كېلىۋاتقان ئاغزاكى ھېكايە؛ ئەپسانە.

مېھنەت — ئومۇمەن بەلگىلىك ئەقىل ياكى جىسمانىي كۈچ سەرپ قىلىنىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىش-ھەرىكەت، پائالىيەت؛ ئەمگەك.

ساماۋى — ① ئاسمانغا، ئىلاھقا، ئەرۋاھقا مۇناسىۋەتلىك، فانتازىيىلىك. ② كۆك، ھاۋا رەڭ.

دۇردانە — ① ئېسىل، چوڭ ئۈنچە مەرۋايىت. ② ئېسىل، بىباھا، قىممەتلىك نەرسىلەر.

نەزم — شېئىر، شېئىرىيەت، پوئېزىيە.

پەيمان — بىرەر مەقسەت، نشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قىلىنغان سۆز، قەسەم، ئەھدە، ۋەدە.

ئابىدە — مەڭگۈ تاش، يەنى قەدىمقى شەھەر، مەھەللە مۇنارلار ۋە قەبرە، قەبرىگاھلار يولىغا ياكى ئۇنىڭ ئالدىغا تىكلەپ قويۇلغان، ئۈستىگە ئەستىلىك خەت-ئىبارىلەر ياكى سۈرەتلەر چېكىلگەن چوڭ خاتىرە تاشلار.

ئاندا — ① ئۇيەر-بۇ يەردە، شۇ يەردە. ② ئۇ يەرگە، بۇ يەرگە، شۇ يەرگە.

شادىيانە — ① تەنتەنىلىك ھالدا؛ خۇشال-خۇراملىق بىلەن. ② تەنتەنىلىك، شاد-خۇراملىق نامايەن بولۇپ تۇرغان. ③ غەلىبە، مۇۋەپپەقىيەت قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈش يۈزىسىدىن چېلىنىدىغان تەنتەنە مۇزىكىسى، شادلىق كۈيى: ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

زولمەتلىك — ① ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدىغان دەرىجىدىكى قاراڭغۇلۇق قاپلىغان، قاراڭغۇ. ② كۆچمە مەنىسى: زۇلمەتكە تولغان، جاھالەت قاپلىغان، قالاق.

بىغۇبار — ① چاڭ-تۇزانسىز، چاڭ-تۇزاڭ بولمىغان، قونمىغان. ② ساپ، پاك.

www.kitaphumar.com

كەبى ــــ ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرگە بىرىكىپ كېلىپ « دەك، تەك» ، «غا ئوخشاش » دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.